

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Katedra elektronické kultury a sémiotiky

Bc. Klára Pániková

**Mediální obraz papeže Benedikta XVI. v českém tisku:
diskurzivní analýza mediálních sdělení**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **Mgr. Jakub Češka, Ph.D.**

Praha 2008

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v repozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 14. května 2008

Klára Pániková

OBSAH

ABSTRAKT	1
ABSTRACT	2
1. ÚVOD	3
2. DISKURZIVNÍ ANALÝZA MEDIÁLNÍCH SDĚLENÍ	7
2.1 MASMÉDIA A INFORMAČNÍ SPOLEČNOST	7
2.1.1 <i>Média a medialita</i>	7
2.1.2 <i>Média a společnost</i>	9
2.1.3 <i>Elektronická kultura a tištěná média</i>	14
2.1.4 <i>Analýza mediálních sdělení</i>	19
2.2 DISKURZIVNÍ ANALÝZA	21
2.2.1 <i>Událost, výpověď a diskurz</i>	21
2.2.2 <i>Různé přístupy k diskursivní analýze</i>	24
2.2.3 <i>Metoda Michela Foucaulta</i>	26
2.2.3.1 <i>Diskurz, epistéma a archiv</i>	26
2.2.3.2 <i>Autor diskurzu</i>	29
2.2.3.3 <i>Diskurz a moc</i>	30
3. DISKURZIVNÍ ANALÝZA MEDIÁLNÍCH SDĚLENÍ O BENEDIKTU XVI. 34	
3.1 OBJEKT ZKOUMÁNÍ – PAPEŽ	34
3.1.1 <i>Východiska vzniku papežství</i>	34
3.1.2 <i>(Kriticky pojaté) Dějiny papežského úřadu</i>	36
3.1.3 <i>Kým je dnes papež pro katolickou církev?</i>	42
3.1.4 <i>Kým je dnes papež mimo katolickou církev?</i>	43

3.2 ANALYTICKÁ ČÁST	46
3.2.1 <i>Hypotéza</i>	46
3.2.2 <i>Přípravná fáze</i>	46
3.2.3 <i>Metoda práce</i>	49
3.2.4 <i>Motivy mediálního vyobrazování Benedikta XVI.</i>	50
3.2.4.1 Papež je mrtev, ať žije papež?!	50
3.2.4.2 Stále přítomný Jan Pavel II.	52
3.2.4.3 „Konzervativní“ vs. „liberální“	56
3.2.4.4 Zpátečnický papež	59
3.2.4.5 Strnulý papež (překvapuje)	61
3.2.4.6 Papež jako celebrita a výnosná značka	63
3.2.4.7 Papež v zajetí estetizace	68
3.2.4.8 Papež determinován prostředím.....	71
3.2.4.9 Psychicky labilní papež?!	73
3.2.4.10 Geniální teolog a univerzitní profesor	75
3.2.4.11 Papež - politik?!	79
3.2.4.12 Papež jako Svatý otec	83
4. ZÁVĚR.....	88
BIBLIOGRAFIE.....	93
PŘÍLOHY	95
TABULKY	95
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	98

ABSTRAKT

Cílem této práce je analyzovat mediální obraz papeže Benedikta XVI. v českém tisku. Vycházíme přitom z předpokladu, že způsob, jakým se o současném papeži píše, je nastaven určitým diskurzem. V práci proto používáme metodu diskurzivní analýzy navrženou Michele Foucaultem. Pečlivou analýzou celkem 690 článků otištěných ve vybraných periodikách v období od 2.4.2005 do 31.12.2007 docházíme k dílčím závěrům, které později identifikujeme jako rysy hledaného diskurzu. Odhalujeme tak určité skryté motivy vypovídání, které, jak se ukazuje, tvoří zásadní součást mediálního obrazu Benedikta XVI. Zároveň s tím zjišťujeme, že součástí tohoto diskurzu jsou i praktiky žurnalistů, kteří pracují velmi vágně s významy některých slov či s určitými důrazy. Jak také ukazujeme, tito žurnalisté nejsou schopni v těchto věcech udělat krok kupředu právě kvůli tomu, že způsob jejich uvažování je v diktátu diskurzu (který sami do jisté míry nastavili). Docházíme tak k závěrům, že mediální obraz Benedikta XVI. je ovlivněn např. stereotypy, které my Češi přisuzujeme příslušníkům německého národa, nebo tím, jak žurnalisté uměle propojují některé události Benediktova života. Dále ukazujeme, že současný papež je pro média velmi vhodným objektem estetizace, která se projevuje nejen v bulvárních, ale i v seriózně vyhlížejících zprávách. Naše analýza je ukončena konstatováním, že si uvědomujeme nebezpečí prosazování vlastních důrazů v analýze diskurzu, a proto nepředkládáme výsledky této práce jako jediné řešení, ale spíše jako jedno z více řešení.

Klíčová slova:

média, tisk, diskurz, analýza, Michel Foucault, papež, Benedikt XVI.

ABSTRACT

The aim of this diploma thesis is to analyse the media presentation of the Pope Benedict XVI. in the Czech press. We arise from the assumption that the way the Czech press writes about the present Pope is set by a certain discourse. That is why we use the method of discourse analysis designed by Michel Foucault. Having carefully analysed altogether 690 articles from selected newspapers and magazines published between 02/04/2005 and 31/12/2007 we reached a number of fragmental results which in the end turned to be the parts of the searched for discourse. In so doing some hidden motives, which seem to form an essential part of the media presentation of the Pope Benedict XVI., emerged. Along with that the absence of the journalists' ability to assess the proper meaning of some words or to lay proper stresses appeared too. As this thesis brings out, the journalists are at the same time impossible to take a step forward in this as their way of thinking about the Pope is set by the discourse (that they themselves first created). So, we came to the conclusion that the media presentation of the Pope Benedict XVI. is influenced by, e.g. stereotypes we Czechs have about the German nationality or artificially (by journalists) connected events in Benedict's life. We also show that the present Pope is a very good object of aesthetization, which is possible to be noticed not only in tabloid articles but also in those which appear to be serious news. In the conclusion of our analysis we claim that we are well aware of the danger of pushing our own stresses into the discourse analysis and that is why we don't submit the results of this thesis as the only solution but as one of more solutions.

Key words:

media, press, discourse, analysis, Michel Foucault, the Pope, Benedict XVI.

1. ÚVOD

Již po několik desetiletí se mnoho myslitelů zabývá fenoménem mediované kultury, tedy kultury, jejímž výrazným rysem je existence masových médií. Filozofové, sociologové, ale i psychologové a umělci si pokládají otázky, zda se změnil náš přístup ke světu, když naše zkušenost s ním je utvářena zejména skrze televizní a počítačovou obrazovku. Pokládají si otázky, zda lze svět kolem nás vykládat na základě stejných kategorií jako tomu bylo ještě na počátku minulého století. Ptají se, zda rozumíme současnému světu správně. Věda, filosofie i umění si uvědomují, že musí čelit novým výzvám, jakým je realita zprostředkovaná novými médii. Z tohoto uvědomění vznikají vědecké obory mediálních studií, jež se zabývají tímto novým fenoménem ze sociologického i psychologického hlediska. Vzniká filosofie mediality, která se ptá po nových kategoriích, jimiž bychom mohli začít vykládat tuto novou realitu. Umění, které reaguje na nové podněty vůbec nejrychleji, používá nové technologie a experimentuje v dosud neprozkoumaných prostorech - rovněž z potřeby pochopit tyto nové principy existence člověka. Dokonce i v náboženství – jako další dimenzi lidské kultury – nalezneme snahy o dialog s mediálním světem. Konkrétně máme na mysli náboženství, jenž se důležitým způsobem podepsalo na vzniku kultury Evropy, a to křesťanství. Vatikán (tedy katolická církev) nejen že má své oddělení public relations, ale již několik let vydává každoročně přetisk poselství papeže ke Světovému dni sdělovacích prostředků, v němž se vyjadřuje zejména k etice médií.

Když se před čtyřiceti lety na evropské intelektuální scéně objevil Francouz Michel Foucault, velký inspirační zdroj pro současné mediální teorie, filosofie i antropologie již věděly, že si nevystačí s jednou verzí pravdy. Ideologie posledních dvou staletí, chyby, kterých se dopustila věda a bortící se „velký příběh“ rozumu ukázaly, že musíme začít znovu a trochu jinak. Právě do této doby velkých otázek přichází člověk, jenž se nedokáže smířit s tím, že se svou náturou nepasuje do

společnosti, do níž se narodil, a začíná systematicky pracovat na svém projektu boření zdí. Na různých tématech a různými způsoby se snaží dokázat, že to, co je společensky považováno za „přirozené“ a „pravdivé“, zdaleka nemusí být tak přirozené, jak se zdá. Na tématech, která do této doby stála mimo zájem vědy jako duševní choroby, vězni a vězeňství, sexualita a dokonce kritika vědy samotné, ukazuje, že to, co je považováno za přirozenost člověka, ve skutečnosti bývá záležitostí historicity. Tedy, že vlastnosti, jež běžně přisuzujeme lidskému druhu, mohou být ve skutečnosti dějinami nabyté výklady člověka a stejně tak odchylky od „přirozenosti“ mohou být pouhé odchylky od výkladů. Foucault přispívá dějinám myšlení takovým výkladem skutečnosti, který předpokládá ne jednu Pravdu, ale mnoho pravd. Takový výklad je v přímé opozici k učení katolické církve, jež teprve r. 1965 oficiálně upustila od učení „mimo (naši) církev není spásy“, ale velmi nahrává teoriím médií.

Proč dávám do souvislosti teorii médií, Foucaulta a katolickou církev? Protože chci čtenáře této práce uvést do prostoru, které se před ním právě rozevírá, do prostoru tří velmi svérázných světů. Prvním bude svět médií, který přestože byl a je velmi detailně analyzován, stále skrývá mnohá tajemství. Druhým bude svět Foucaultovy filosofie, která je dnešní vědou široce přijímána, ale stejně tak neustále dotazována. Třetím bude svět katolické církve, jenž je jedním z těch systémů, které by Foucault rozebral do posledního kolečka a podstatnou část jeho principů by odsoudil jako pouhé historické výdobytky. V této práci se já naopak pokusím rozebrat svět médií. Abych byla přesná, pokusím se o analýzu výpovědí českého tisku o současném papeži – Benediktu XVI. Pokusím se rozebrat a znovu poskládat svět těchto výpovědí a určit motivy a principy, které tento svět utvářejí. To bych ráda uskutečnila pomocí metody, jíž používal pro analýzy svých objektů zájmu Michel Foucault.

Abych si ujasnila, na jaký povrch volbou této práce vstupuji, snažila jsem se přečíst nejen Foucaultovy analýzy šílenství a vězeňství, ale i novější práce jiných

autorů, jež využívají metodu v teorii médií klasifikovanou jako kvalitativní nebo diskurzivní analýza. Zjistila jsem, že jsem zvolila povrch velmi křehký, neboť metoda tolik respektovaná v současných sociálních vědách, prakticky nemá daná pravidla a různí autoři k ní přistupují po svém (viz kap.2.2.2). Proto jsem se rozhodla, že se budu držet základu, tedy autora, který je považován za duchovního otce diskurzivní analýzy, Michela Foucaulta. Její charakteristiku a hlavní body i její začlenění do celého proudu mediálních analýz podávám v teoretické části této práce. Stejně tak v této první části nazvané *Diskurzivní analýza mediální sdělení* definuji pole, na němž se bude analýza uskutečňovat, čili pole masmédií. Přesněji řečeno, pole současného českého tisku. Uvědomuji si velmi dobře, že tisk má v době, již mnozí autoři označují za věk elektronické kultury či informační společnosti, specifické postavení. I to se snažím v této první teoretické části postihnout a zároveň se snažím obhájit své rozhodnutí pracovat právě s tištěnými texty. V tomto bodě začíná část, již jsem nazvala *Diskurzivní analýza mediálních sdělení o papeži Benediktu XVI.* Zde se nejprve zaměřuji na objekt svého zkoumání, tedy objekt papeže. Vycházím z přesvědčení, že k tomu, abychom se mohli věnovat konkrétnímu muži v úřadu papeže, musíme nejprve pochopit úřad samotný. Proto si v této části všímám vzniku papežského stolce, jeho proměn v historii a pokouším se o jeho současnou charakteristiku. Pohlížím na něj přitom z perspektivy biblické exegeze i kanonického práva a zevnitř i zvenku katolické církve. Poté vysvětluji, jak jsem při analýze postupovala, jakým způsobem jsem sbírala a zpracovávala materiály a uvádím hypotézu analytické části této práce. Pak již začínám se samotnou analýzou výpovědí o současném papeži. Aby bylo možné odhalit diskurz vypovídání o této postavě, bylo nutné jít dva a půl roku do minulosti. Analýza začíná 2.4.2005, tedy dnem smrti Jana Pavla II. a zachycuje jak výpovědi o tomto papežovi, tak volbu nového papeže Benedikta XVI. a všechny jeho kroky až do dne 31.12.2007, kdy je analýza (ze zjevných praktických důvodů) ukončena. Předpokladem mojí práce

je existence určitého diskurzu, jenž je uplatňován v rámci vypovídání o Benediktu XVI. v českém sekulárním (čili nenáboženském) tisku. Ten se pokusím najít a popsat. Nejde mi tedy o to (a to zdůrazňuji) zjistit, kým je papež Benedikt XVI. ve skutečnosti. Nejde mi primárně o to odhalit pravdu. Řídím se podle vzoru Foucaulta, který říká, že pravd může být mnoho. Diskurzům tedy nebudu přikládat pravdivostní hodnotu. Jde mi zejména o to ukázat pluralitu názorů a upozornit na klišé a mýty (obsahové i jazykové), které se v rámci diskurzu českého tisku objevují. Vycházím z předpokladu, že média nejen informují, ale zároveň formují.

Důvodem, proč jsem si za objekt své analýzy zvolila právě papeže, je v první řadě můj osobní zájem o katolickou církev. V ní v tuto chvíli totiž již jednou nohou stojím a brzy budu vyzvána udělat rozhodnutí, zda vstoupit úplně. Uvědomuji si, že vstoupit znamená přijmout nejen dobré stránky církve, ale smířit se i s těmi špatnými. Znamená to rovněž mít argumenty, abych své rozhodnutí před svým okolím obhájila. Papežský stolec jsem zvolila proto, že je to rozporuplný úřad. Krom toho, že je považován za jednu z překážek na cestě k ekumenické jednotě křesťanstva, vyvolává rozporuplné pocity i u lidí, jež nepatří k žádné z křesťanských denominací. Katolická církev si jej ale velmi považuje a věřícím jej prezentuje jako „neomylný“ úřad. Chci si tedy zaprvé ujasnit svůj vlastní vztah k papežovi. Zároveň však věřím, že by tato práce mohla přispět k debatám kolem katolické církve - největší církve v České republice - jež, jak se zdá, rok od roku zesilují. Očekávám (nebo spíš doufám), že kupříkladu nebude dlouho trvat a v parlamentu bude vážně prodiskutován zákon, zda navrátit či nevracet výuku náboženství do škol. Pro taková rozhodnutí bude třeba promýšlet aspekty náboženství a zejména křesťanství ze všech možných stran. Moje analýza by mohla být zajímavým příspěvkem do těchto debat.

2. DISKURSIVNÍ ANALÝZA MEDIÁLNÍCH SDĚLENÍ

2.1 Masmédia a informační společnost

V této kapitole definuji a z různých stran pohlížím na pole, na němž budu později uskutečňovat svou analýzu. Zabývám se pojmy jako masmédia, masová kultura, medialita, medializace společnosti nebo informační společnost. V jedné z kapitol se věnuji charakteristice tisku a tištěných médií a uvádím argumenty, proč jsem se rozhodla věnovat právě této formě mediace. Nakonec uvádím čtenáře do problematiky analýzy mediálních sdělení.

2.1.1 Média a medialita

Sociolog Marshall McLuhan navrhuje model členění dějin médií podle toho, jaké médium v dané době převládalo. Rozlišuje tak období akustického prostoru, tzn. období, kdy byl výhradním komunikačním médiem jazyk ve formě mluvené řeči, (2) období vizuálního vnímání, které začíná se vznikem a rozšířením písma, (3) období tištěné knihy, jenž nazývá rovněž Gutenbergovou galaxií a (4) období elektřiny, čili elektronických médií, které přišlo s vynálezem telegrafu a rozhlasu.¹ Proměny ve společnosti vykládá McLuhan na základě proměn způsobů komunikace. Řada teoretiků toto členění přejala. U mnoha autorů se také objevuje názor, že význam a obsah informace je úzce spjat s povahou média, jímž je přenášena. Lépe řečeno, povaha informace je dotvářena kódem, v němž je „napsána“. Obsahy jsou podle této teorie tedy neoddělitelné od typu média, kterým jsou nesený. Tento názor zastává např. Neil Postman, který říká: „[...] každé médium s sebou přináší určitou podobu využívání

¹ JIRÁK, KÖPPLOVÁ: Média a společnost. Praha, 2003, s.19.

intelektuálních schopností; V orální kultuře to byla paměť, v období knihtisku vysvětlování; pak následovalo období showbyznysu. Dominance obrazových médií vyvolala povrchní a nesouvislé vnímání informací². Pro dnešní společnost je podle jeho názoru typické vnímat svět skrze obrazy a navíc veskrze zábavným způsobem. Právě proto, že se nejdůležitějším médiem stala televize.

Jako jeden z prvních, kdo si uvědomil úzké propojení mezi typem média a naším myšlením, byl podle dnešních výkladů Vilém Flusser. Flusser přikládá textu i obrazu jisté vlastnosti, které podle něho souvisejí s tím, jak my jejich prostřednictvím myslíme a jak přijímáme jimi zprostředkovaná sdělení. Flusser uvádí, že text je médium jednorozměrné, lineární, jdoucí od něčeho k něčemu a zároveň i naše myšlení je lineární, procesuální a racionální. Obraz je naopak dvourozměrný, plošný, kontextuální a pak i naše myšlení je jaksi plošné čili sledující jinou logiku než logiku rozumu. Flusser hovoří o třech obdobích, kterými lidská společnost prošla v toku dějin. Je jím období tradičních obrazů zhruba 40 000 let dlouhé, jež předcházelo aktu ustanovení písma. Poté nastupuje přechodné období textů, které se podle Flussera „brzy ukázaly být nespolehlivé [...]“³. Proto se, jak věří tento autor, dominantním médiem znovu staly obrazy. Avšak tentokrát jsou to obrazy jiného typu než tradiční obrazy založené na imaginaci a abstrakci, resp. na přímé zkušenosti s vnímáním reality. Technický obraz, jak tento nových druh obrazu nazývá, je oproti tomu založen na textech, které se „rozpadly na bodové prvky“ a zpětně se uspořádaly na základě nahodilých a nutných událostí do mozaiky. Technické obrazy (fotografie, videa, filmy, počítačová grafika apod.) jsou novým způsobem mediace, kterému se podle Flussera naše společnost s větším či menším úspěchem snaží porozumět.

² POSTMAN, N.: Ubavit se k smrti. Praha, 1999, s. 37.

³ FLUSSER, V.: Do univerza technických obrazů, 2001, s. 13.

Vycházejme v dalších zkoumáních z předpokladu, že způsob média ovlivňuje způsob našeho myšlení a „čtení“ reality. V následující kapitole se podíváme na to, jak současné filosofické i sociologické teorie vidí roli médií ve společnosti.

2.1.2 Média a společnost

Český sociolog Jan Jirák definuje pojem *medializace společnosti* jako proces přetváření lidské společnosti pod vlivem působení mediovaných (zprostředkovaných) obsahů. V praxi to znamená, že reklama a mediální koncerty „čím dál tím víc určují naše kroky“ a „nabízejí podněty k uvažování (o politice, o kráse, o volném čase, o úspěchu, o sexu, vlastně prakticky o všem),“ říká Jirák ve svém článku pro *Nový Prostor*.⁴ Média nám podle něho v podstatě vtiskují symbolické významy věcí našeho života a naší společenské reality. *Mediace* je proces zprostředkovávání vztahu mezi jednotlivými skupinami. Média jsou aktivními činiteli tohoto procesu.⁵ Nejedná se ovšem pouze o zprostředkování komunikace mezi lidmi, dodává Jirák. Masová média jsou tu v pozici toho, kdo zásadně ovlivňuje tuto komunikaci a podílí se na formování významů, hodnot a ve výsledku i vztahů ve společnosti. Hovoří se rovněž o vlivu masových médií na kulturu. Tu chápou Jirák a Köpplová po vzoru britského literárního vědce Raymonda Williama jako „prostředí, v němž jedinci získávají představu o tom, jaký význam mají přisoudit vlastní zkušenosti.“⁶ Schopnost masových médií rozšířit stejné obsahy mezi mnoho různých skupin vedlo k názoru, že se tu potýkáme s novým fenoménem tzv. masové kultury. Všimli si toho již filosofové frankfurtské školy (zejména Adorno, Horkheimer a Benjamin), kteří kritizovali vliv nových technologií na

⁴ JIRÁK, Jan. V moci médií. *Nový Prostor*. 2006, č. 273, s.13.

⁵ JIRÁK, KÖPPLOVÁ: Média a společnost. Praha, 2003, s.42.

⁶ JIRÁK, KÖPPLOVÁ: Média a společnost. Praha, 2003, s.50.

umění a způsob, jakým se s ním nakládá. Dnes se s myšlenkou existence masové kultury setkáváme zcela běžně. Uvádí se zejména, že oslabuje tradiční kulturní projevy a potlačuje originalitu tvorby, že vede ke zlehčování témat, unifikaci názorů a povrchnosti komentářů. Na druhou stranu však současná teorie masové komunikace pracuje s pojmem aktivního recipienta, který si umí vybírat informace, prověřovat je, souhlasit či nesouhlasit s nimi a především je schopen pochopit principy fungování médií.

Mezi teoretiky médií panuje všeobecné přesvědčení, že média mají významný dopad jak na jednotlivce, tak na celou společnost. „Již svou existencí a rolí, kterou sehrávají, mají zřejmý (i když často obtížně postižitelný) vliv na chování jednotlivce a společnosti [...],“ píše Jiráček s Köpplovou.⁷ Podle sociologa a teoretika médií Denise McQuaila média dnes nejen ovlivňují, ale přímo konstituují společenskou realitu. Podílejí se na ustavování hodnot, modelů, etických norem i na našem vnímání vlastních dějin a současného společenského postavení.⁸ Toto všeobecné přesvědčení je doloženo mimo jiné velkým zájmem o fungování médií. Existují ovšem rozdílné názory na to, jaké povahy je toto působení a jak vlastně masová média zasahují do života člověka a společnosti.

Jiráček a Köpplová uvádějí model čtyř etap vývoje představ o účincích médií, jak se proměňovaly v průběhu 20.století.⁹ Následující výčet má za úkol ukázat, jakým způsobem se vyvíjela mediální teorie do podoby, s níž pracujeme dnes. Počátkem uvažování o médiích byly první tři desetiletí 20.století, (1) etapa velmi mocných médií, kdy panovalo přesvědčení, že působení masových médií je zcela jednostranné a že publikum v tomto procesu figuruje pouze jako pasivní a zcela bezbranný prvek.

⁷ JIRÁK, KÖPPLOVÁ: Média a společnost. Praha, 2003, s.11.

⁸ McQUAIL, D.: Úvod do teorie masové komunikace. Praha, 2002, s. 87

⁹ JIRÁK, KÖPPLOVÁ: Média a společnost. Praha, 2003, s.151.

Předpokládalo se, že média očkují každého jednotlivce a ze společnosti tvoří uniformní masu. Historicky do tohoto období spadá mediální propaganda první světové války a nacistického režimu v Německu. Dále (2) je to etapa přesvědčení o omezených účincích médií (30. - 60.léta 20.století), kdy se objevuje myšlenka, že mezilidské vztahy jsou při rozhodování důležitější než vliv médií. Objevuje se tu rovněž myšlenka, že média slouží jako jistá síla, jež posiluje společenské struktury. Publikum v této teorii už nezaujímá roli bezbranné masy. Následuje (3) etapa návratu k představě mocných médií (zhruba do 70.let 20.století), ovšem tentokrát ne ve smyslu jednoduchého mechanického vlivu. V této době se na jedné straně rozvíjí teorie sociálního učení, podle které člověk přebírá vzory chování ze svého okolí, včetně mediálních vzorů. Na druhé straně se objevuje teorie sociální konstrukce reality, jež předpokládá vliv lidského faktoru na formování reality. Vedle lingvistických teorií o vlivu jazyka na utváření společenských struktur člověka se brzy začne uvažovat i o podobném vlivu médií. Poslední (současná) etapa (4) rozvíjí předchozí období mocných médií zejména o aktivní roli publika (jak jsme o tom mluvili již výše). Zároveň se objevují myšlenky nejen o médiích ovlivňujících naši sociální realitu, ale i o samotné mediální realitě a jejím zpětnému vlivu na naši zkušenost se světem. McQuail mluví v této souvislosti o dvou bodech nové teorie mediálních účinků – (1) o médiích, která konstruují sociální procesy a historii a (2) o publiku, které samo pro sebe konstruuje svůj pohled na sociální realitu a své místo v ní.¹⁰ Podle McQuaila zde probíhá neustálá interakce mezi médii a publikem (tedy myšlenkovými konstrukcemi lidí). Tímto tématem se ve svých knihách zabývá rovněž francouzský filosof a sociolog Jean Baudrillard. Ústředním pojmem Baudrillardovy práce *Simulacra and Simulation* jsou, jak již název napovídá, pojmy *simulace* a *simulakrum*. Hlavní teze Baudrillardova díla spočívá v tom, že je dnes již nemožné suverénně od sebe odlišit realitu a její simulaci. Podle Baudrillarda v současné době

¹⁰ McQUAIL, D.: Úvod do teorie masové komunikace. Praha, 2002, s. 365.

dochází k opačnému procesu. Realitu začínáme chápat až druhotně, odvozenou z virtuální reality. Podle něho tu navíc funguje určitý zrcadlový princip. To, co jsme již jednou přijali, pak promítáme dál a dál do další naší percepce světa. Tím pak sami tvoříme náš vlastní simulovaný svět, nebo jak říká, naše vlastní simulakrum. Ve své další knize *Amerika* Baudrillard ukazuje, co přesně míní tím, že se náš svět mění v jedno velké simulakrum. Píše, že v Americe již není přesně rozlišováno mezi tím, co lidé vidí na televizní obrazovce a co vnímají ve skutečnosti. Naopak, dokonce se zdá, že vše je odvozené až z televizní obrazovky. Podobné stanovisko zaujímá také filosof a architekt doc. Oldřich Ševčík, který charakterizuje naši společnost přelomu 20. a 21. století jako informační společnost. Uvádí, že pro tuto společnost je typická každodenní zkušenost světa elektronických médií a informačních technologií a v tomto důsledku také přebytek informací, které musí každý jedinec zpracovávat.¹¹ Ševčík se k otázce vztahu reality a její simulace, tedy virtuální reality, vyjadřuje stejně jako Baudrillard: realitu dnes začínáme chápat jako odvozenou z virtuální reality, jíž jsme sami stvořili.

Při tomto výčtu představ máme stále na paměti, že tu vedle sebe po celou dobu existovaly a existují různé alternativy. McQuail ačkoli navrhuje velmi podobný model členění dějin přístupů ke vztahu médií a společnosti, uvádí i mnoho jiných teorií. Jednou z nich je teorie informační společnosti, která má své místo v současných sociologických i filosofických kruzích. Jedná se, jak uvádí, o novou teorii „vazeb mezi médii a společností“, která předpokládá souvislost mezi společenskými změnami a vnitřními vlastnostmi nových elektronických technologií.¹² Jak o tom mluví například právě Ševčík, tato teorie popisuje informační společnost jako společnost, pro níž je rozhodující práce s informacemi. Přitom dochází k neustálému růstu objemů informací a

¹¹ ŠEVČÍK, Oldřich. *Matrix, technokultura a virtuální architektura I* [online]. 2002 [cit. 2008-05-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.e-architekt.cz/index.php?PID=501&KatId=2>>.

¹² McQUAIL, D.: Úvod do teorie masové komunikace. Praha, 2002, s. 115.

ke stále se zrychlujícímu informačnímu toku. Díky satelitům, terestrickým komunikačním systémům a internetu jsme schopni posílat velké množství dat obrovskou rychlostí bez nutnosti platit náklady na dopravu. Druhou charakteristikou je téměř okamžitá interakce, s níž souvisejí i globalizační procesy týkající se podstatné části světa (nejen euroamerického prostoru). „Změny v komunikačních technologiích (například satelity) médiím umožnily, aby distribuovala obsahy v celosvětovém měřítku stejně snadno a rychle jako v okrese či státě,“ píše McQuail.¹³ Objevují se ale i myšlenky, které reflektují negativní stránku toho všeho. Mezi takové můžeme zařadit i pohled francouzského filosofa Paula Virilia, který upozorňuje na nebezpečí zneužívání elektronických technologií, např. k teledohledu (sledování občanů pomocí kamer) nebo k novému typu válečných strategií. Virilio předvídá, že se války budou od této chvíle odehrávat především v prostoru informačních kanálů a budou založeny zejména na dezinformaci (mluví o tzv. informační bombě).

Podle McQuaila většina odborníků přijímá názor, že nová média zasahují do způsobu fungování společnosti, liší se ovšem, co se týče síly vlivu těchto nových technologií.¹⁴ V našich dalších úvahách budeme vycházet z toho, co jsme si řekli v předcházejících dvou kapitolách. Tedy, že média mají významný vliv na chod společnosti, na jedince i na způsob, jakým vnímáme svět kolem sebe. Budeme předpokládat vliv symbolických struktur na člověka, jeho představy i společenské aktivity bez toho, aniž bychom je nějak blíže specifikovali. Toto bude východiskem pro naši analýzu mediálních sdělení o papeži Benediktu XVI.

¹³ McQUAIL, D.: Úvod do teorie masové komunikace. Praha, 2002, s. 115.

¹⁴ McQUAIL, D.: Úvod do teorie masové komunikace. Praha, 2002, s. 359.

2.1.3 Elektronická kultura a tištěná média

Když si dáme do souvislosti myšlenku mediality s teorií informační společnosti, v níž hrají zásadní roli elektronická média, napadne nás, zda tradiční způsoby mediální komunikace, jimiž jsou knihy a tisk, ještě mají v dnešním světě obhájitelnou pozici. Nabízí se otázka, zda tisk (knihy nechme stranou) může být konkurentem televize či internetu, resp. zda je jejich alternativou v pravém slova smyslu a pokud ano, pak za jakých okolností.

Neil Postman je jako další autoři přesvědčen, že éra tisku již skončila a nyní že vládne televize a její způsob vyobrazování. Tisk v Postmanově pojetí v dnešní době za televizí již velmi pokulhává. Zatímco televize dokáže diváka dostat přímo na místo události a ukázat mu vše v přímém přenosu, tisk toto neumí. Ignacio Ramonet je rovněž přesvědčen, že tisk se již nemůže poměřovat s televizí. Podle jeho názoru se o to ale stále snaží. Všimá si, že některé tiskové zprávy bývají založeny pouze na fotografiích, k nimž je podán tak krátký komentář, že ani není třeba ho číst. Na příkladech ukazuje, že nám tisk také (stejně jako televize) informace prezentuje zábavnou formou. Přestože se tedy tisk od televize technicky liší (je tištěný na papíře), svou povahou se jí podle Ramoneta velmi přibližuje. Říká, že se tisk stává směšnou papírovou kopií televizního vysílání¹⁵. Pravda dnešních médií je podle Ramoneta navíc utvářena tím, že je nám jedna událost prezentována ve smyčce. Média v důsledku neustálého zrychlování a ve snaze nebýt pozadu za ostatními, motivy i zprávy jeden od druhého přebírají. To, co se objevilo v televizních novinách, je za chvíli na internetu, ráno se objeví v tisku a během dopoledne nám o tom samém podá zprávu rozhlas. A když všichni říkají to samé, nemáme důvod nevěřit, říká Ramonet. Ten kritizuje média především kvůli tomu, že

¹⁵ Srov. RAMONET, I.: Tyranie médií. Praha, 2003, s. 33 – 111.

informace proměnila v konfirmaci.¹⁶ McQuail sdílí podobný názor. Píše, že se média překrývají svým obsahem, navzájem přebírají informace, citují se apod. Mezi současnými teoretiky mediální komunikace tedy, jak vidíme, převládá názor, že tisk, první skutečné masové médium¹⁷, již není opravdovou alternativou elektronických médií. Jeho forma již zřejmě nevyhovuje očekáváním publika, ani procesům, které se uskutečňují v globalizovaném a téměř okamžitě interaktivním světě. Podle těchto výkladů mu chybí právě ta neskutečná rychlost přenosu a možnost ukazovat obrazy live. Chybí mu barvitost, kterou mohou dát pouze pohyblivé obrazy i prvek zábavy, jež televize a internet poskytnout dovedou.

Kdy ale došlo k této změně? Udělejme si malý exkurz do historie tisku. Podle Johna B. Thomsona, jak uvádí ve své knize *Média a modernita*, se první zpravodajské bulletiny vycházející s určitou pravidelností začínaly v Evropě objevovat již v 17. století. Byly to zejména listy, jež zprostředkovávaly zprávy ze vzdálenějších koutů země, události z politické i kulturní sféry apod. Podle Thomsona v této době existovala značná politická cenzura. Teprve když se v 18. století v Anglii ustanovila buržoazní veřejná sféra, přestala být kontrola tisku tak přísná. Jak dále uvádí, vedle zpravodajských listů tu existovaly i literární a umělecké noviny. Právě díky buržoaznímu tisku začalo být podle Thomsona možné vést skutečnou debatu na úrovni sféry veřejného prostoru. Ta se zpřítomňovala v kavárnách, kde se diskutovalo nad nejčerstvějšími výtisky novin se zprávami z domova i zahraničí. Podle McQuaila byl opravdu seriózním tiskem právě ten buržoazní. Některé jeho rysy jako byla nezávislost na státu, snaha o objektivitu, snaha o to být „hlídacím psem“ atd. podle McQuaila „stále ovlivňují nároky a očekávání, které spojujeme se seriózním tiskem, a poskytují nám podklad pro kritiku listů, jež se popsaným ideálům vzdalují přílišnou stranickostí nebo

¹⁶ RAMONET, I. :Tyranie médií. Praha, 2003, s. 82 – 84.

¹⁷ JIRÁK, KÖPPLOVÁ: Média a společnost. Praha, 2003, s.33.

,bulvárností“¹⁸. V začátcích novin nešlo vydavatelům o výtisk z prodeje novin, často naopak náklady na jejich výrobu převyšovaly cenu výtisku, říkají Jiráka a Köpplová. Důvodem byla podle nich většinou snaha o osvětu a lepší informovanost lidí. Proměnu způsobil až rozvoj inzerce, na níž měla podle těchto autorů zásadní vliv tzv. „nordcliffovská revoluce“. Tak nazývají převrat ve způsobu prodeje inzerce z počátku 20. století, jehož autorem byl anglický vydavatel lord Nordcliff. Šlo o zavedení odstupňované sazby za inzerci podle výše prodaného nákladu. Výhodné to bylo pro všechny strany – vydavatel díky vysokému nákladu ušetřil na výrobě jednoho čísla, čtenář tím pádem koupil výtisk levněji a zadavatel reklamy tím pádem mohl oslovit větší skupinu potenciálních zákazníků.¹⁹ Podle Jiráka a Köpplové se od této chvíle velká část tiskovin stává komerční záležitostí a v souvislosti s tím vzniká fenomén masového tisku. Tzv. seriózní tisk konce 19. století byl, jak uvádějí, záležitostí vyšší třídy a zaměřoval se zejména na politická a ekonomická témata. Nový typ komerčních listů, tzv. masový tisk je, píše dál Jiráka a Köpplová, určen lidovým masám a odlišuje se nejen svým zaměřením na populární a odlehčená témata, ale i svou grafickou podobou. Využívá ilustrace, později i fotografie, kratší texty, jiná zalomení na stránce, výraznější barvy apod. V českých zemích se podle těchto autorů komerční tisk začal šířit od poloviny dvacátých let 20. století a vžil se pro něj pojem bulvární tisk (podle typu novin prodávaných na francouzských bulvárech).²⁰

Thompson uvádí tři trendy, které podle jeho názoru ovlivňovaly vývoj médií od počátku 19. století a přispěly k tomu, jak média fungují v současné době. Jsou jimi (1) přeměna vydavatelství ve velké komerční firmy, (2) globalizace komunikace a (3)

¹⁸ McQUAIL, D.: Úvod do teorie masové komunikace. Praha, 2002, s. 36.

¹⁹ JIRÁK, KÖPPOVÁ: Média a společnost. Praha, 2003, s.33.

²⁰ THOMPSON, J.D.: Média a modernita. Praha, 2004, s. 33.

rozvoj komunikace zprostředkované elektronickou cestou.²¹ První bod jsme již nařekli v předchozím odstavci. Od počátku 19. století se tisk stále více komercializoval a stával se tiskem pro širší veřejnost. V mnoha zemích to byl právě počátek 20. století, který umožnil rozlišovat mezi seriózním a masovým tiskem. Thompson k tomu navíc dodává, že se mediální instituce postupně spojovaly do větších celků a vznikaly tak společnosti, jež koncentrovaly stále větší prostředky a zároveň ovládaly stále větší část trhu. Uvádí, že v současné době tak existuje několik výrazných mediálních konglomerátů, které ovlivňují naprostou většinu světové mediální komunikace.²² Druhý bod - globalizace komunikace - reflektuje proces, který je podle Thompсона ve světě přítomný od poloviny 19. století především díky vzniku mezinárodních zpravodajských agentur a také díky zrychlování a zjednodušování komunikačních toků. S tím souvisí i bod číslo tři – rozvoj elektronické komunikace, jež podle Thompсона patří mezi zásadní objevy 19. století a je jedním z prvků, které významně ovlivnily transformaci tradiční společnosti v moderní společnost. Odpověď na otázku, kdy došlo ke změně v pojetí tisku, vychází z těchto Thompsonem navržených bodů, zejména z bodu číslo tři. Ve chvíli, kdy se v polovině 19. století začala ustanovovat komunikace vedená elektronickými cestami, ztratil tisk něco ze svého výsostného postavení. Když se pak ve 30. letech 20. století začal rozvíjet a rozšiřovat rozhlas a v 50. letech se objevila televize, začal tisk již výrazně ztrácet náskok.

Proč jsem si tedy pro svou práci zvolila za pole svého zkoumání právě tisk? Nebudu zastírat, že tu velkou roli hraje praktické hledisko. Tedy, že dělat analýzu mediálních sdělení v tisku je prakticky o mnoho snazší než dělat analýzu obsahů elektronických médií. Tiskoviny jsou archivovány a lze je tedy zpětně získat celkem snadno. Archivace televizních pořadů rovněž není nic neobvyklého, ale většinou je

²¹ Srov. THOMPSON, J.B.: Média a modernita. Praha, 2004, s. 65.

²² THOMPSON, J.B.: Média a modernita. Praha, 2004, s. 66-67.

obtížné je zpětně získat. Internet je kapitola sama o sobě. Je to pole neprobádané a v množství informací, které nabízí, a způsob, jakým s ním pracujeme (proklikáváme se dále a dále skrze hypertextové odkazy), z něj dělá místo obtížně strukturovatelné. Jinými slovy, je těžké vybrat si určitý úsek, který bychom měli prozkoumat. Druhou věcí ale je i hledisko rychlosti, které je charakteristické pro elektronická média a obrazy a které hraje roli při vnímání nám předkládaných obsahů. V televizi něco proběhne, většinou pouze obrazově s rychlým komentářem, a recipient nemá čas to zpracovat a už vůbec ne se k tomu vracet. Toto je také argument anglické agentury Millward Brown, jež pro Unii vydavatelů ČR vypracovala studii *Tisková reklama funguje*. Systematický osmiměsíční výzkum v roce 2002 prokázal, že tisková reklama funguje právě z toho důvodu, že recipient má více času na její zpracování: „Tisková reklama nepracuje s reálným a přesně vymezeným časem televizní reklamy, což často vede u televize k informačnímu přesytení a poklesu významnosti poskytovaných sdělení. Tisková reklama naopak vyžaduje aktivitu příjemce, který sám určuje, jaký čas a pozornost bude reklamnímu sdělení věnovat. Čtenáři mají možnost se ke konkrétnímu inzerátu vrátit, a také to často dělají.“²³ Výsledky studie navíc ukazují, že k tiskové reklamě se jako čtenáři tiskových médií často vracíme. Otázka vlivu médií na recipienta je samozřejmě předmětem mnoha diskuzí a výzkumů (zejména na objednávku zadavatelů reklamy) a jejich výsledky se různí. Zatím se neprokázalo, že nějaké konkrétní médium ovlivňuje veřejné mínění více než jiné (případně které). Vzhledem k tomu, že hodlám dělat analýzu sdělení v tisku, si však musím svoji pozici nějak obhájit. Proto volím teorii, že tisk má váhu co se týče vlivu na svého čtenáře a že v tomto smyslu tedy může být alternativou elektronických médií.

²³ Tisková reklama funguje. Praha, 2003, s. 10.

2.1.4 Analýza mediálních sdělení

Z toho, co bylo dosud napsáno, vyplývá, že média tvoří podstatnou část naší sociální reality. Právě proto se v poslední době znásobuje snaha pochopit principy působení médií na recipienta. Z toho pramení i snaha analyzovat mediální obsahy. V rámci těchto snah se zrodily dva směry analýzy mediálních sdělení - kvantitativní a kvalitativní analýza. Příkladem prvního typu může být tradiční obsahová analýza založená na předpokladu, že „povrchový význam textu je zcela jednoznačný, může být přečten a kvantitativně vyjádřen“²⁴. McQuail píše, že taková analýza je založena na kalkulaci a klasifikaci mediálních obsahů, ale upozorňuje, že k tomuto účelu byly vyvinuty složité a rafinované metody, nejen pouhé počítání a „škatulkování“. Přesto ale podle něho kvantitativní analýza vychází z jednoduchého předpokladu, že mediální obsah je zakódován podle stejného jazyka (či kódu) jako skutečnost, o níž vypovídá. Příkladem druhého typu, tedy kvalitativní analýzy je výpovědní či jinými slovy diskurzivní analýza. Ta je založena na předpokladu existence významů zakódovaných v jiném kódu než je kód skutečnosti, o níž mediální obsahy hovoří. Tato analýza se soustředí zejména na texty a vztahy mezi nimi. Snaží se odhalit to, co je běžnému čtenáři skryté. Snaží se rozluštit zakódované výpovědi, které jsou podle autorů, jež jsou zastánci diskurzivní analýzy, nesené právě tím, co nazývají diskurz.²⁵ „Obě varianty analýzy si mohou činit nárok na určitou míru vědecké spolehlivosti,“ říká McQuail.²⁶ Podle něho užívají oba typy analýzy metody, které mohou být s úspěchem opakovány jinými badateli, což je jistá známka vědeckosti. Oba typy se podle McQuaila v každém

²⁴ McQUAIL, D.: Úvod do teorie masové komunikace. Praha, 2002, s. 307.

²⁵ McQUAIL, D.: Úvod do teorie masové komunikace. Praha, 2002, s. 309.

²⁶ McQUAIL, D.: Úvod do teorie masové komunikace. Praha, 2002, s. 307.

případě vyhýbají moralizování. V neposlední řadě jsou to metody zejména pomocné, jež jsou používány předně k hledání odpovědí na otázky týkající se vztahů mezi společností a médii.

Podívejme se trochu více zblízka na postup kvantitativní analýzy. Ten je následující: Zvolí se vzorek obsahu, dále skupina objektů zkoumání a nějaká jednotka analýzy obsahu (např. slovo, fráze, celý článek apod.). Následně se počítá frekvence výskytu těchto jednotek a zavádějí se do připraveného rámce. Významnost jednotlivých prvků obsahu se hodnotí právě podle jejich frekvence výskytu. Obsahová analýza v sobě skrývá zejména riziko vykonstruování vlastního významového systému namísto rekonstrukce původního. Navíc „tento výsledek je založen na způsobu ‚čtení‘ obsahu, který by žádný skutečný ‚čtenář‘ za normálních okolností nepoužil.“²⁷ Podle McQuaila jsou navíc opomenuty vnitřní vazby v textu a kontext, tedy text jako celek. Kvalitativní analýza a její jednotlivé metody se naproti tomu podle McQuaila soustředí na text jako strukturu. „Význam se zde odvozuje spíše z textových vztahů a kontextu než z počtu a vyváženosti referencí“.²⁸ Rozlišuje se mezi významnějšími a méně významnými texty, a odmítá se představa, že všechny texty jsou si rovnocenné, dodává McQuail. Dále říká, že kvalitativní analýza předpokládá existenci odlišných významových struktur u příjemce, v textu i ve společnosti. Jinými slovy, že ta samá věta pronesená v různých kontextech, má pokaždé jiný význam. Člověk, který se do tohoto typu analýzy pustí musí počítat s tím, že bude muset hodně využívat svou intuici. Z toho plyne, že kvalitativní metody nenabízejí spolehlivou metodu, ani jejich výsledky nelze hodnotit podle standardů spolehlivosti. Přesto je podle McQuaila u obou typů analýz vždy riziko,

²⁷ McQUAIL, D.: Úvod do teorie masové komunikace. Praha, 2002, s. 308.

²⁸ McQUAIL, D.: Úvod do teorie masové komunikace. Praha, 2002, s. 309.

že se výstup zkoumání mine s tím, jak je text skutečně vnímán svými tvůrci nebo na druhé straně svými recipienty.²⁹

2.2 Diskurzivní analýza

V této kapitole se budu podrobněji zabývat metodou kvalitativní, resp. diskurzivní analýzy, jíž používám v analytické části této práce. Nejprve definuji důležité pojmy a představím základní body toho, co je ve vědě známo jako diskurz, poté ukážu různé přístupy, jež se uplatňují v současné analýze diskurzu a nakonec podrobně popíšu metodu, jíž v analytické části aplikuji.

2.2.1 Událost, výpověď a diskurz

Jeden z prvních, kdo pracuje s pojmem diskurz, jak jej chápeme v této práci, je Michel Foucault. Foucault je autor, jenž bývá řazen mezi postmoderní filosofy. Z jeho bohatého dědictví však dnes těží také historie, sociologie, psychologie a jiné humanitní vědy (v poslední době zejména rodová a mediální studia). Velmi oceňují jeho myšlenku historicity čili zařazení procesů, hodnot, institucí, událostí, atd., jež jsou nám v naší době prezentovány jako přirozené, do toku dějin. Moderní historie pak oceňuje zejména jeho ideu umělého propojování událostí. Mediální studia, což je náš případ, dovedou ocenit jeho propracovanou analýzu textů.

Foucault byl, jak jsme již uvedli, jedním z prvních, kteří se začali ptát, zda to, co je nám předkládáno jako přirozené a pravdivé, je skutečně takové. Jak píše Miroslav Marcelli v knize *Stat' sa iným*, vždy když se ve vědě či v praxi odvolával někdo na lidskou přirozenost, okamžitě to ve Foucaultovi vyvolalo odpor a snahu vypátrat konkrétní historické okolnosti zrodu toho, co bylo prezentováno jako všeobecné učení o

²⁹ McQUAIL, D.: Úvod do teorie masové komunikace. Praha, 2002, s. 311.

člověku.³⁰ Klád si otázky, kterými boural hranice dosavadních představ o dějinách i lidské zkušenosti.

To hlavní, co Foucaulta zajímá, hovoří-li o historii, je událost. Říká, že již příliš dlouho se historikové upínají na myšlenku, že dějiny jsou kontinuální, že se vyvíjejí a spějí k určitému bodu. On naopak požaduje zřeknutí se všech pojmů, které nějakým způsobem navozují iluzi kontinuity. Žádá historiky, aby za svou hlavní jednotku vědeckého zkoumání určili konkrétní událost a pohlíželi na ni jako na něco unikátního, ne jako na součást proudu určitého dění té které doby. Každý akt je nutné chápat jako událost samu o sobě. Foucault kritizuje historické vědy, že velmi rychle utvářejí vztahy mezi historickými momenty, které usouvztažnit nelze. Je přesvědčen, že diskontinuitu nelze popřít tím, že uměle utvoříme kontinuální „příběhy“. Za tvořivý prvek těchto kontinuálních „vyprávění“ přitom považuje „syntetizující aktivitu subjektu“³¹. Říká, že mezi lidmi i vědci vládne představa, že je to lidské vědomí, které je původním zdrojem všeho vědění a vší praxe.³² Říká, že je třeba, abychom uznali, že historie je shlukem rozptýlených událostí a že je to člověk, který klade mezi tyto události určité vztahy. Foucault tedy polemizuje s představami, že existuje ve věcech přirozený řád. Naopak říká, že řád dává dějinám a myšlenkovým systémům až člověk a aktivita jeho subjektu. Rovněž polemizuje s myšlenkami nutné následnosti událostí, respektive nutných vztahů mezi nimi a obhajuje stanovisko nahodilého dění ve světě. Tyto předpoklady se pak stanou platformou pro další jeho úvahy.

Pojmem diskurz rozumí Foucault soubor událostí a vztahů, které byly těmto událostem přisouzeny. Platí, že tyto vztahy nemusejí mít a většinou ani nemají stejného autora. A ještě podstatněji, autor či autoři diskurzu si vůbec nemusejí být vědomi, že

³⁰ Srov. MARCELLI, M.: *Stat' sa iným*. Bratislava, 1995, s. 23.

³¹ FOUCAULT, M.: *Archeologie vědění*. Praha, 2002, s. 26.

³² Srov. FOUCAULT, M.: *Archeologie vědění*. Praha, 2002, s. 24.

nějaké vztahy vytvářejí. Diskurz je podle Foucaulta časově proměnlivý, stále se měnící na základě určitých (ale ne předem daných) pravidel. Je to soubor událostí a vztahů, které jsou dány veskrze historicky, jsou fragmentem dějin.³³ Vývoj diskurzu je podle Foucaulta jen těžko předvídatelný. Podstatné je, že diskurz neodkazuje k objektu. Foucault říká, že při analýze diskurzu duševní nemoci došel k názoru, že duševní nemoc, jak se objevuje od dob osvícenství, sama o sobě „neexistuje“, ta se konstituovala až „souhrnem toho, co bylo řečeno v celé skupině výpovědí“³⁴. Objekt šílenství je podle něho průnikem linií různého typu – od diagnostiky duševních chorob, přes instituce, jež léčí blázny, právní články vyslovující se k právní způsobilosti duševně chorých až po pocity zdravých vůči nemocným, umění a poezii. Předmět šílenství existuje pouze v rámci vztahů mezi těmito výpověďmi. Je to skutečnost, jež vzniká, proměňuje se a zaniká pouze v rámci jistého diskursu.

Výpověď je pro Foucaulta základní jednotkou diskurzu. Je to určitá jazyková jednotka, která má určitá omezení. Tato omezení jsou nastavena diskursem, v rámci kterého se výpověď vyjevuje. Výpověď je rovněž určena konkrétní situací, ve které se objeví. Můžeme ve dvou různých situacích použít dvě naprosto shodné věty, ale ještě se nemusí jednat o tu samou výpověď, říká Foucault. Diskurz je založen na výpovědích, resp. událostech, o nichž je vypovídáno. Toto je velmi důležitý moment Foucaultových myšlenek: jediné, co je pro diskurz a diskurzivní analýzu relevantní jsou verbální výkony. Za nimi již nic není, žádný referent, nic hlubšího, uvádí ve své knize *Archeologie vědění*. Foucaultův velký přínos spočívá v tom, že nechápe výpovědi jako dokumenty, jež autenticky vypovídají o době svého vzniku, ale že je chápe jako monumenty, které danou dobu svým vlastním způsobem tvoří.

³³ MARCELLI, M.: *Stat' sa iným*. Bratislava, 1995, s. 83.

³⁴ FOUCAULT, M.: *Archeologie vědění*. Praha, 2002, s. 52.

2.2.2 Různé přístupy k diskursivní analýze

V současné době se pojem diskursivní analýzy objevuje v mnoha studiích jako metoda zkoumání různých problémů. Přestože je s pojmem diskurzu a diskursivní analýzy spojován zejména Michel Foucault, jeho postoj není zdaleka jediný, který má naší době co nabídnout. Naopak, v humanitních vědách jsou s úspěchem vedle sebe využívány různé formy výpovědní analýzy. Bývají aplikovány jako metoda analýzy různých témat od historie (např. studie *Věřili Řekové svým mýtům?* od Paula Veyna), přes problematiku genderu, národní identity, ideologie a politických strategií (např. analýza tatcherismu v *Language and Power* Normana Fairclougha) až ke zkoumání mediálních sdělení (mezi mnohými např. studie C.R.Caldas-Coulthardové *Cross-Cultural Representation of „Otherness“ in Media*). Právě k mediálním sdělením bude upřena naše pozornost. Podle Martina Vávry, jež se různými formami výpovědní analýzy zabývá ve svém článku *Tři přístupy k analýze diskurzu: neslučitelnost, nebo možnost syntézy?*, všechny dnešní výpovědní analýzy z Foucaulta explicitně vycházejí. V jistých bodech jejich autoři však s Foucaultovou metodou polemizují nebo ji doplňují. Vávra rozlišuje vedle Foucaultovy archeologie ještě dva další přístupy – metodu kritické diskursivní analýzy (známou jakou CDA) a diskursivní psychologii.

CDA (Critical Discourse Analysis) je název pro různé přístupy využívající podobný princip nahlížení na texty a promluvy, není to však přesně definovaná metoda. Její pojetí se liší autor od autora. Nejdůležitějšími představiteli jsou podle Vávry Norman Fairclough, Ruth Kodak, Teun van Dijk či Siegfried Jäger. Hlavním principem CDA je náhled na diskurz jako na soubor sociálně strukturovaných lingvistických variací, jež jsou voleny na základě toho, jaký typ moci je ve společnosti uplatňován. CDA tedy klade velký důraz na odhalování mocenských principů ve společnosti. Dále oproti Foucaultovi přikládá význam rozličným žánrům a stylům textů, dělá analýzu použitých výrazů, gramatických tvarů, metafor apod. Pro Fairclougha je diskurz totiž

vždy diskurzem nějaké sociální reality, nějakých mocenských vztahů ve společnosti, které se v diskurzu projevují právě výběrem vhodných výrazů. Autoři, jež využívají CDA k různým analýzám všeobecně nahlízejí na jazyk jako na médium, v němž se odráží společenská moc a které zároveň slouží jako prostředek legitimizace a reprodukce této moci. Fairclough navrhuje nejen analyzovat jazyk samotný, nýbrž zároveň si všimnout procesů textové produkce a dokonce analyzovat samu sociální praxi, jak uvádí Vávra. Právě Fairclough byl jedním z těch, kteří polemizovali s Foucaultem a kritizovali ho za přílišnou abstraktnost a odtrženost od praxe, píše dále Vávra. Faircloughova CDA nechce zůstat pouze v rovině textů. Chce podle Vávry analyzovat nediskursivní praxi skrze diskurz a naopak diskurz skrze praxi. Konkrétní výzkumy uskutečnění s pomocí CDA, jak si můžeme snadno vyhledat v internetových zdrojích, zahrnují problematiku genderu, menšin, témata tvoření identity, rasismu, politických strategií a neposlední řadě analýzu mediálních sdělení.³⁵

Ani diskurzivní psychologie není jednoznačně definovaná metoda. I ona se podle Vávry objevuje u mnohých autorů v různých podobách. Diskurzivní psychologie je, jak píše Vávra, stejně jako CDA metodou, která se snaží identifikovat diskurzy, jež mají vliv na naši sociální realitu a na naše porozumění světa okolo nás. Jde na to ovšem opačným způsobem. Na rozdíl od CDA říká, že za vznikem diskurzů jsou jednotliví lidé, resp. jejich jazyk, symbolická interakce mezi nimi, konvence, jejich vztahy atd. Tedy ne sociální instituce a jejich hegemonická moc, ale jednotlivci a komunikace mezi nimi. Diskurzivní psychologie se proto zaměřuje na zkoumání každodenního diskurzu vědců, politiků, lidí z ulice apod. Existují tu i určité mikromocenské vztahy (což je pojem vycházející z Foucaultovy filosofie), které konstituují realitu. Metoda diskurzivní psychologie je specifická tím, že se zaměřuje na analýzu každodenního diskurzu. Zde se

³⁵ VÁVRA, M. Tři přístupy k analýze diskurzu: neslučitelnost, nebo možnost syntézy? *Miscellanea sociologica* 2006. Praha, 2006, s. 55.

podle Vávry velmi odlišuje i jak od CDA, tak od Foucaulta, jehož diskurz je velmi abstraktní záležitostí.³⁶

2.2.3 Metoda Michela Foucaulta

V této kapitole se budeme snažit vystihnout důležité body Foucaultovy teorie diskurzu, autora diskurzu a teorie moci. Budeme přitom vycházet zejména z jeho knihy *Archeologie vědění* a dále pak z knih *Dějiny šílenství v době osvícenství* a *Dohlížet a trestat*. Důležitým zdrojem nám bude rovněž výklad Foucaultovy filosofie, kniha Miroslava Marcelliho *Stat' sa iným*.

2.2.3.1 Diskurz, epistéma a archiv

Jak jsme si již řekli, diskurz je podle Foucaulta souborem verbálních výpovědí a vztahů mezi nimi. Diskurz v jeho pojetí nemá referent. Jelikož ale neodkazuje k objektu, nabízí se otázka, co je kritériem jednoty diskurzu. Foucault odpovídá, že diskurz „existuje, jsou-li dány pozitivní podmínky komplexního svazku vztahů“³⁷. To však nejsou vztahy mezi slovy, nejde o pojmy, ani o výrazy. Jde podle něho o vnitřní vztahy, které mohou být vyjádřeny variabilními jazykovými prostředky, jež svým určitým způsobem reflektují nediskurzivní praxi a skutečnosti v rámci této praxe. Foucault vysvětluje: „Systémem formování je třeba rozumět komplexní svazek vztahů, jenž funguje jako pravidlo: předepisuje, co musí být v diskurzivní praxi uvedeno do vztahu, aby odkazovala k určitému objektu, aby odstartovala určité vypovídání, aby použila

³⁶ VÁVRA, M. Tři přístupy k analýze diskurzu: neslučitelnost, nebo možnost syntézy? *Miscellanea sociologica* 2006. Praha, 2006, s. 52.

³⁷ FOUCAULT, M.: *Archeologie vědění*. Praha, 2002, s. 72.

určitý pojem, aby organizovala určitou strategii.³⁸ O diskurzu tedy podle Foucaulta mluvíme jako o něčem, co zcela konkrétním způsobem odráží společenskou nediskurzivní praxi.

Diskurz je funkce, říká dále Foucault. Je to určitý způsob vypovídání, určitý způsob používání jazyka. Na rozdíl od jazyka, v rámci kterého lze uskutečnit nekonečné množství promluv, je diskurz konečný, závislý na tom, co již bylo řečeno.³⁹ Pokud jej analyzujeme, nalezneme určitá pravidla, kterými se řídí (nutno říci, že pravidla se mění s existencí diskurzu v čase). Pokud je odhalíme, dostaneme jistou síťku, skrze kterou se přesívají další a další události a výpovědi. Diskurz je funkcí v tom smyslu, že otevírá možnosti novým výpovědím stát se (resp. nestat se) součástí určité diskurzivní formace, popř. zrevidovat již vzniklou diskurzivní formaci. Diskurz je tedy systémem výpovědí a určitých vztahů mezi nimi a zároveň je funkcí, která rozehrává hru možnosti a volby v rámci určité diskurzivní formace. Diskurzivní formace je širší pojem. Je to podle Foucaulta „systém pravidel umožňujících vyjevování předmětů v daném časovém rozmezí [...]“⁴⁰. Ve své knize *Slova a věci* používal Foucault místo pojmu diskurzivní formace pojem epistéma (řec. řád, pořádek) a tvrdil, že každé období má svoji epistému, dle které se řídí, určité své paradigma. V knize *Archeologie vědění* používá pojem diskurzivní formace častěji v souvislosti s vědou než s kulturou či epochou. Říká, že je to určitá oblast, která vylučuje všechny nerovnosti, diskontinuity nebo mezery. Diskurzivní formace určuje, co všechno bude moci daný diskurz dané vědy v určité době umět přijmout a začlenit do svého systému.

V souvislosti s diskurzivní formací definuje Foucault ještě jeden pojem – archiv. To je podle Foucaulta zákon toho, co může být řečeno, systémem zjevování výpovědí či

³⁸ FOUCAULT, M.: *Archeologie vědění*. Praha, 2002, s. 114.

³⁹ FOUCAULT, M.: *Archeologie vědění*. Praha, 2002, s. 54.

⁴⁰ FOUCAULT, M.: *Archeologie vědění*. Praha, 2002, s. 54.

zákon, díky kterému se singulární výpovědi seskupují do celků dle specifických pravidel.⁴¹ Je to systém verbálních možností, který uskutečňuje fungování výpovědí a diskurzu. Archiv způsobuje, že se výpovědi seskupují do určitých celků a rovněž, že se „tyto řečené věci nehromadí donekonečna v amorfní mnohosti“. Je to určitý systém s širokým záběrem verbálních jednotek, který umožňuje vyjevování určitých diskurzů v té které epoše. Je to horizont, k němuž se vztahuje popis diskurzivních formací, uvádí Foucault v *Archeologii vědění*. Foucault začne v knize *Archeologie vědění* nazývat svou metodu diskurzivní analýzy pojmem archeologie. „Archeológia v tom význame, aký jej dal Foucault, znamená predovšetkým studium archívu,“ píše Marcelli.⁴² Foucault měl skutečně zpočátku v úmyslu používat svou diskurzivní analýzu k popisu archivu určité epochy, resp. k popisu verbálních sdělení určité doby. Brzy ale zjistil, jak píše dále Marcelli, že to není možné a přiklonil se k myšlence genealogie, tedy k určité snaze popsat diskurz od jeho zrodu. Pojem archeologie přesto má důležité místo ve Foucaultově metodologii. Mimo jiné totiž naznačuje, že mluvíme-li o diskurzivní analýze, je třeba odprostit se od myšlenky, že provádíme pouhou interpretaci. Podle Foucaulta tu rozhodně nejde o interpretaci ve smyslu sledování nějaké dějinné linie a zasazení textu do konkrétní doby. Soubor výpovědí je „mezerovitý a členitý útvar“⁴³, který nelze popsat tak, že tyto mezery vyplníme nějakými vlastními konstrukty. „Smyslem analýzy vypovídání není probouzet texty z jejich spánku, jde jí naopak o to, sledovat je během jejich spánku a vyzdvihovat témata, jež tomuto spánku [...] odpovídají [...],“ říká Foucault.⁴⁴ Jak jsme již řekli v úvodu k této kapitole, texty ve Foucaultově pojetí nejsou dokumenty, jež vypovídají o dané době, ale monumenty,

⁴¹ Srov. FOUCAULT, M.: *Archeologie vědění*. Praha, 2002, s. 198.

⁴² MARCELLI, M.: *Stat' sa iným*. Bratislava, 1995, s. 80.

⁴³ FOUCAULT, M.: *Archeologie vědění*. Praha, 2002, s. 192.

⁴⁴ FOUCAULT, M.: *Archeologie vědění*. Praha, 2002, s. 189-190.

keré svým určitým způsobem na danou dobu reagují a tím ji vlastně tvoří. Marcelli k tomu říká: „K archívnemu materiálu neprístupuje ako k svedectvám o niečom inom (napr. o myšlienkach jeho tvorcov, o príslušných spoločenských pohybov, o inštitúciách, kde vznikol), sú preňho, pripomeňme znovu, monumenty, ktoré treba analyzovať, zotrúvajú na rovine diskurzu.“⁴⁵

Když to, co jsme uvedli v této kapitole, aplikujeme na analýzu mediální sdělení v tisku, bude to vypadat takto: Sdělení, která nacházíme v článcích a komentářích, to vše budeme považovat na výpovědi, v rámci kterých je možné odhalit určitý diskurz. Ten je třeba sledovat od jeho zrodu. V našem případě je tímto dnem úterý 19.4.2005, kdy je papež Benedikt XVI. zvolen do své funkce. Od této doby se začíná rodit nový diskurz vypovídání a vzniká zároveň i nový objekt. Skutečného papeže musíme podle Foucaultova návodu „zabít“. Jinými slovy, nesmíme si jej připouštět, protože texty nechápeme jako dokumenty o jeho osobě, ale jako monumenty, jež jeho osobu tvoří (v našich očích). Nejde nám o to, kým skutečně papež je (jaký je referent papeže), ale jak jej vidí (a jak nám jeho osobu prezentuje) tisk. Co tu provádíme, když začneme sledovat nitky diskurzu od jeho počátků a jdeme po jeho stopách až k dnešnímu dni, to nazývá Foucault genealogií.

2.2.3.2 Autor diskurzu

Jak jsme již naznačili, výpověď podle Michela Foucaulta postrádá autora, resp. postrádá subjekt, jenž by ji vědomě a cíleně utvářel. „Subjekt výpovědi není identický s autorem formulace. Ani ve smyslu podstaty a ani funkce.“⁴⁶ Tedy věta samozřejmě autora má, ale se subjektem výpovědi je to složitější. Subjekt diskurzu, resp. výpovědi, podle Foucaulta nahrazuje určitá prázdná pozice, která může být vyplněna různými

⁴⁵ MARCELLI, M.: *Stat' sa iným*. Bratislava, 1995, s. 80.

⁴⁶ FOUCAULT, M.: *Archeologie věděni*. Praha, 2002, s. 145.

jedinci.⁴⁷ Toto místo podle Foucaulta není nijak definováno a v průběhu textu se jeho charakter proměňuje v závislosti na tom, jak se mění charakter výpovědi. Sledujeme-li tedy diskurz mediálního vyprávění o papeži, nelze jej připisovat konkrétním osobám. Ve své analýze tedy nesleduji, jaká osoba článek psala, ale jak ho napsala, na co se zaměřila, co naopak nezdůraznila apod. Autor diskurzu je podle Foucaulta prázdná proměnlivá pozice, která je závislá na pravidlech a proměnách samotného diskurzu. Podle této teorie, subjekty píšící články vědomky i nevědomky přebírají texty již napsané, komentují je, oponují jim, něco zdůrazňují či například něco jiného nepovažují za důležité zdůraznit, ale tyto aktivity nejsou přisuzovány jejich individualitě nýbrž živelnosti samotného diskurzu a jeho pravidlům a proměnám. Oblast vyprávění tedy neodkazuje ani k individu, ani kolektivnímu vědomí, ani se nepodřizuje časovosti vědomí. Není podstatné, kdo mluví, ale „co se říká“, tj. „celek vyřčených věcí, vztahů, pravidelností a transformací, jež lze na této rovině pozorovat“.⁴⁸ Marcelli říká to samé jinými slovy: „Výpověď je vzhľadom na realitu vecí vždy niečo navyše, niečo, čo z tejto reality priamo nevyplýva. Ak si potom chceme otvoriť cestu k výpovedi, k diskurzu alebo k jazyku, nesmieme k ich realite pristupovať z hradiska toho, o čom sa rozpráva, ba ani z hradiska toho, kto rozpráva. Bytie jazyka ostáva tak mimo zámerov hovoriaceho, jako aj mimo sveta označovaných vecí.“⁴⁹

2.2.3.3 Diskurz a moc

Ve svém díle *Dějiny šílenství v době osvícenství* si Foucault položil otázku, kdy došlo k vyloučení bláznů a jinak odlišných lidí ze společnosti (jako homosexuála se ho

⁴⁷ Srov. FOUCAULT, M.: *Archeologie vědění*. Praha, 2002, s. 146.

⁴⁸ FOUCAULT, M.: *Archeologie vědění*. Praha, 2002, s. 188.

⁴⁹ MARCELLI, M.: *Stať sa iným*. Bratislava, 1995, s. 79.

bytostně týkalo zejména vyloučení ne-heterosexuálně orientovaných). Odpovídá, že v období osvícenství byl zcela přerušen dialog mezi rozumem a nerozumem a nastalo období, kdy si společnost začala nárokovat možnost vykládat vše z pohledu (osvícenského) rozumu. Foucaultova veškerá práce byla zaměřena na analýzu všeho, co bylo označeno nálepkou „přirozené“. V knize *Dohlížet a trestat* se zajímal o vývoj a vznik různých technik zacházení s lidmi, pohledu na tělo člověka, zabýval se otázkou disciplíny, izolace lidí, výchovy apod. V ostatních knihách hodnotil např. vývoj a principy lékařství nebo vnímání lidské sexuality. Ptal se rovněž po principech, na kterých stojí současné humanitní vědy a psychiatrie. Snažil se rozbít strukturu těchto „řádů“ a prokázat, že ve skutečnosti se jedná o shluk náhodných událostí uměle pospojovaných dohromady a postupně „vyživovaných“ opakováním, komentováním, negativními reakcemi a jinými procesy tohoto typu tak, až se z nich stanou instituce, jak je známe dnes. Tak vznikla díla *Zrození kliniky*, *Dějiny sexuality* či zmiňované *Dohlížet a trestat*.

Právě ve dvou posledních uvedených dílech začal Foucault zdůrazňovat princip moci. Začal tu přistupovat k pravdě jako k něčemu, co je vždy spjaté s určitou společností, s prosazováním politiky a jiných praktických zájmů. Jak píše Marcelli, Foucault se ve svých analýzách dostal do bodu, kdy si uvědomil nedostatečnost své metody. Uvědomil si potřebu rozšířit svou metodu o problematiku moci. Uvádí, že poté, co archeologie splnila svoji úlohu, „uzávorkovala“ referent a zdůraznila, že vše, co máme ke zkoumání, leží na povrchu, přišla genealogie, která se zaměřila na odhalování dějinného vývoje diskurzů a identifikovala určité prvky moci v jednotlivých obdobích.⁵⁰ V tuto chvíli začíná Foucault klást důraz na prvek moci, jenž začne chápat jako zcela zásadní princip, který hýbe dějinami i společnostmi. Foucault v tomto bodě nabývá přesvědčení, že každá společnost má svůj režim pravdy, který je spjat s mocí a

⁵⁰ MARCELLI, M.: *Stat' sa iným*. Bratislava, 1995, s. 110.

donucováním. Tvoří ji podle něj soubor mechanismů, které produkují pravdu i nepravdu, souhlas i odmítnutí, omezení i povzbuzení. Pravda je podle Foucaulta vždy výsledkem působení mocenských procesů, které jsou ve společnosti nastaveny různými okolnostmi. Vědění je vždy součástí těchto procesů a vztahů a podílí se na utváření a vymezení pole moci.⁵¹ Foucault však rovněž připomíná, že prvek moci není pouze negativní, že se nejedná pouze o negativní donucovací prostředky. Moc je podle něj základním principem našeho světa, který způsobuje i to, že jsme schopni se porozumět, že máme podobné představy atd. Moc ve Foucaultově pojetí není něčím, co by mohl někdo vlastnit. Spíše ji definuje jako vztah mezi silami. Je to určitá síla, která nabývá svých konkrétních podob až v rámci diskurzu. Foucault v této souvislosti mluví o mikromoci (tento pojem, jak jsme si již řekli, přebrala metoda diskursivní psychologie), což jsou určité mocenské vztahy týkající se určitých oblastí společenského života (v knize *Dohlížet a trestat* hovoří o školství, vězeňství, tělovýchově, armádě atd.).

V poslední fázi svého intelektuálního života upíná podle Marcellioho Foucault pozornost k subjektu jako předmětu zkoumání. Je přesvědčen, že i naše subjektivní já je výsledkem působení mocenských procesů, ne něčím přirozeným či neměnným. Nemá na mysli procesy ve smyslu represe, ale ve smyslu utváření, formování nebo stavění do určité pozice. Je přesvědčen, že jakmile si uvědomíme dějinnost svého já, budeme schopni změnou svého myšlení dosáhnout toho, čím opravdu jsme. Ne tak, že moc, která nás formuje odmítneme, ale naopak, že přijmeme její produktivní síly.⁵²

CDA se na rozdíl od Foucaulta snaží propojit sociální realitu a výpovědi vzniklé v rámci diskurzu. Snaží se odhalit, jak jedno s druhým souvisí, jak jedno druhé ovlivňuje. Podle Martina Vávry však „dobré předpoklady CDA postihnout jednotlivé změny nastávající v průběhu času“ často zastiňuje přílišná snaha rychle a jednoduše

⁵¹ MARCELLI, M.: *Stat' sa iným*. Bratislava, 1995, s. 113-114.

⁵² Srov. MARCELLI, M.: *Stat' sa iným*. Bratislava, 1995, s. 117.

identifikovat mocenské skupiny ve společnosti. „Zdá se mi, že při tom všem se (CDA) zastavuje příliš brzy a často končí u hledání skupin, které určují mediální obsahy svým politickým a/nebo ekonomickým vlivem.“⁵³ Z toho důvodu se budeme v naší analýze mediálních sdělení o papežovi držet Foucaultovy ideje moci. Budeme moc považovat za princip, jež není za každou cenu v rukou někoho konkrétního. Budeme si vědomi tohoto principu, ale nebudeme nutně hledat náznaky existence nátlakových prvků na poli našeho zkoumání. Pro náš účel není podstatné, zda je v obsahu či formě mediálních informací přítomen vliv třetí strany, popř. které. Důležité pro nás je vědět, že s mediovými informacemi je třeba zacházet jako s něčím, co je obtěžkáno vnějšími okolnostmi. Lépe řečeno, jako s něčím, co je v diktátu diskurzu.

⁵³ VÁVRA, M. Tři přístupy k analýze diskurzu: neslučitelnost, nebo možnost syntézy? *Miscellanea sociologica* 2006. Praha, 2006, s. 61.

3. DISKURZIVNÍ ANALÝZA MEDIÁLNÍCH SDĚLENÍ O BENEDIKTU XVI.

3.1 Objekt zkoumání – papež

V této kapitole se zaměříme na objekt našeho zkoumání a podíváme se na jeho specifika. Nejprve zhodnotíme vznik papežského úřadu pohledem katolické biblické exegeze, poté si uděláme exkurz do historie papežství a nakonec se pokusíme o jeho současnou charakteristiku zevnitř i zvenku katolické církve.

3.1.1 Východiska vzniku papežství

Teolog a religionista Ivan O. Štampach v předmluvě ke knize Jana Jandourka *Když papež odchází* velice vtipně pojednává o označení papeže titulem Svätý otec: „V 9. verši Ježíš mj. říká: ‚...nikomu na zemi nedávejte jméno ‚Otec‘: jediný je Váš Otec, ten nebeský.‘ Křesťané sdružení v daleko největší křesťanské církvi, v církvi katolické, která má dnes ve svých řadách kolem 60% všech křesťanů, si to vzali k srdci zvláštním způsobem. Jednoho ze svých bratří, pověřeného péčí o místní církve města Říma, nazvali Otcem. Nepoužili důstojného latinského *pater*, nýbrž důvěrného *papa*. Do češtiny to máme přeložené jako papež.“⁵⁴ Devátým veršem má namysli místo v bibli⁵⁵, kde Ježíš promlouvá ke svým učedníkům a zástupům. V tom samém evangeliu nalezneme i následující pasáž směřovanou k apoštolu Petrovi: „Ty jsi Petr⁵⁶; a na té

⁵⁴ JANDOUREK, J.: *Když papež odchází*. Praha, 2005, s. 7.

⁵⁵ Mt 23, 9

⁵⁶ „petra“ znamená řecky „skála“

skále zbudují svou církev a brány pekla jí nepřemohou. Dám ti klíče království nebeského, a co odmítneš na zemi, bude odmítnuto i v nebi, a co přijmeš na zemi, bude přijato v nebi.⁵⁷ Podobný motiv se objevuje i v Janově evangeliu, kde se říká: „Buď pastýřem mých ovcí.“⁵⁸ Těmito slovy, jež pronesl Ježíš po večeři Páně byla Petrovi svěřena povinnost chránit a vést prvotní církev. Katolická fundamentální teologie považuje právě tyto pasáže za východisko pro vznik papežství. Věří, že Ježíš tímto svěřil vedení církve Petrovi a že chtěl, aby měl Petr následovníka. Tak se v 5.st.n.l. ustanovilo papežství. Profesor fundamentální teologie na univerzitě v Pasově Stephan Otto Horn ve svém článku *Petrovské poslání římské církve* ovšem poukazuje na složitější východiska vzniku papežského primátu. Důležitým prvkem je podle něho jistě ustanovení Petra vedoucí postavou v kruhu dvanácti apoštolů (podle výše citovaných evangelií). Za druhé poukazuje na zánik významu Jeruzaléma, s tím úzce spojený odchod Petra na misi do pohanských oblastí a jeho mučednickou smrt v Římě. Podotýká, že v prvotní církvi se prohlubovalo přesvědčení, že Petr svou krvavou smrtí (tedy svou krví) zvláštním způsobem propojil svoje vyvolení s římskou církví. Jako poslední významný prvek zmiňuje Horn nárůst povědomí o poslušnosti autorit v rámci místních církví v procesu vzniku jedné církve. To všechno podle jeho názoru vedlo k tomu, že se ustanovilo papežství a že se ustanovilo právě v Římě.⁵⁹

⁵⁷ Mt 16, 18-19

⁵⁸ Jan 21, 15

⁵⁹ Srov. FISHER, HORN a kol.: K čemu je církvi papež? Brno, 1997, s. 13.

3.1.2 (Kriticky pojaté) Dějiny papežského úřadu

V jedné z předchozích kapitol zmiňovaný Hans Küng je přesvědčen, že papežství tak, jak se rozvinulo v katolické církvi, křesťanství velmi škodí. Na této myšlence je založena i jeho kniha *Malé dějiny katolické církve*, z níž (ale nejen z ní) budu čerpat pro tuto kapitolu. Küng v ní kritizuje zejména přílišnou centralizaci papežského úřadu a hledá v historii motivy a události, jež vedli k dnešnímu obrazu papežství (z pohledu katolické církve).

Prvními opravdovými papeži byli podle něj Lev Veliký (440-461) a Gelasius I. (492-496). Už ti, jak píše ve své knize, dokázali díky svým znalostem a státnickým schopnostem vytvořit velmi silnou ideu římského papežského primátu. Do rané církve rovněž záhy proniká slovo „hierarchie“. Původní petrovská idea „prvního z dvanácti“, jež má být spíše zárukou jednoty a čistoty víry se podle Künga takto postupně začala proměňovat. Muži na stolci Petrově pak podle něj začali sledovat spíše cestu římských imperátorů než že by na sebe brali roli služebníka. Objevila se tu zároveň s tím snaha „vybudovat autoritářsky a mocensky pojatou, hierarchicky uspořádanou církev s římským primátem“, říká dále Hans Küng.⁶⁰ Z historie víme, že význam papežství výrazně poklesl v období od 9. do 11. století, kdy tuto funkci zastávali příslušníci významné římské šlechty. Jejich výstřelky a podivná morálka, jak píše Jan Jandourek, byly také jedním z důvodů „rostoucího odcizování“ mezi západní a východní větví církve, které později vedlo k velkému schizmatu r. 1054.⁶¹ Küng je přesvědčen, že obdobím, které zaznamenalo největší krok směrem k centralizaci papežského úřadu (jež se v této podobě uchovala do dneška) byl středověk. Hovoří o pěti procesech, které jsou podle něho od středověku dodnes poznávacími znameními římského systému. Mluví (1) o centralizaci autority papeže, (2) rozvoji vlastního církevního práva s mnoha příkazy a

⁶⁰ KÜNG, H.: *Malé dějiny katolické církve*. Praha, 2005, s. 50.

⁶¹ JANDOUREK, J.: *Když papež odchází*. Praha, 2005, s. 27.

zákazy, (3) upevnění papežské moci tak, že dochází i k jejímu prosazování v rámci světské moci, (4) militarizaci církve ve formě „svatých válek“ a nakonec (5) nařízení celibátu pro kleriky a zákaz svěcení žen (které Kűng – přestože vysvěcen na kněze – považuje za zcela vykonstruované a mocensky založené příkazy, které měly být z katolické církve už dávno odstraněny).⁶²

Období středověku patří jistě mezi ty černější etapy papežského primátu, a to nejen v očích Hanse Kűnga. Skandály morální, ale rovněž inkvizice, „svaté války“ a nesouhlas s mnoha nařízeními, která přicházejí z Říma byly právě tím, co podle výkladů mnoha historiků vedlo ke znechucení a stále systematictější kritice římské kurie. To, co dnes označujeme jako reformační hnutí začíná ve 14.století a kulminuje v polovině 16.století osobnostmi Martina Luthera, Jana Kalvína či Ulricha Zwingliho. Z tohoto hnutí se zrodily mnohé současné protestantské církve, které neuznávají ani papežský primát, ani nařízení, která z něho vzešla. Následující vývoj papežství se tedy týká pouze římskokatolické církve a církví sjednocených s Římem (pro představu, je to asi 15 místních církví včetně velmi rozšířené řecko-katolické církve).

Hans Kűng ovšem píše, že v období reformace sama katolická církev cítila potřebu reformy a uskutečila tedy sama mnohé dobré změny, přesto ale k jeho nelibosti o reformě papežství nepadlo ani slovo. Když se pak v 17. a 18. století začínali uskutečňovat velké změny ve společnosti, vědě i filosofii, působila podle Kűnga katolická církev bojující stále stejnými zbraněmi (zákazy knih, exkomunikace, ostré výpadky proti svým odpůrcům apod.) dojmem skutečně překonané instituce.⁶³ I církevní dějiny dnes již uznávají, že se církev v této době bránila novotám vědeckým, tak změnám ze svého vlastního středu (např. papež byl v této době stále jediným

⁶² KűNG, H.: Malé dějiny katolické církve. Praha, 2005, s. 63-66.

⁶³ KűNG, H.: Malé dějiny katolické církve. Praha, 2005, s. 97.

vykladačem bible). Přestože se tedy v 19. století začalo probouzet náboženské cítění lidí (zejména mariánská zbožnost) a s tím i určité snahy o změny, ke skutečné změně katolické církve podle Künga stále nedochází. Naopak katolická církev udělá pro něho i pro mnohé jiné současné komentátory církevních dějin naprosto nepochopitelný krok, když r. 1870 vyhlásí dogma o papežské neomylnosti.⁶⁴ Za nepochopitelný jej považují od prvopočátku rovněž pravoslavné i protestantské církve a dokonce i mnoho věřících z katolických řad. Hned po I. Vatikánském koncilu, který dogma ustanovil, se od katolické církve odtrhlo několik biskupů, jež papežskou neomylnost odsoudili jako rouhání, a založili vlastní tzv. Starokatolickou církev. Ale debaty kolem tohoto učení neustávají ani dnes. Mezi mnoha lidmi, věřícími i nevěřícími, vyvolává papežská „neomylnost“ stále značnou nelibost. V mnoha případech jde podle mého názoru ale o nepochopení, co je papežskou neomylností myšleno (což není žádný div v naší nábožensky analfabetické zemi). Pokusme se tedy načrtnout, oč se jedná. Jak uvádí jedna anglická teoložka, skutečně nejde o to, že by se papež ráno vzbudil do deště, řekl by, že neprší a protože je neomylný, všichni by museli uvěřit, že neprší. Slovo „neomylný“ v tomto případě neznamená, že se papež jako osoba nikdy nemylí, naopak je velmi omezené. Papež nemůže dogma o neomylnosti použít jako soukromá osoba, ani soukromý teolog, ale pouze jako nejvyšší hlava církve. Prohlášení se tedy mohou týkat pouze věci morálky a víry. Důležitým prvkem je i to, že nesmí být v rozporu s ničím, co již je oficiálním učением církve.⁶⁵ Za všechno mluví fakt, že od ustanovení tohoto dogmatu r. 1870 zaznělo prohlášení ex cathedra (čili rozhodnutí s konečnou platností) pouze jednou. Jandourek rovněž chápe dogma o neomylnosti jako dosti omezující a upozorňuje, že zásadnější než neomylnost je „nárok římského biskupa na jurisdikci nad

⁶⁴ KÜNG, H.: Malé dějiny katolické církve. Praha, 2005, s. 113.

⁶⁵ Kompendium katechismu katolické církve. Kostelní vydří, 2006, s. 59.

celou církví⁶⁶. To znamená, že papež, pokud by chtěl, mohl by v církvi sám neomezeně rozhodovat ve věcech soudních, zákonodárných i výkonných.

Podívejme se ale, jak Hans Küng hodnotí prozatím poslední etapu církevní historie – 20. a 21. století. Na přelomu 20. století, jak píše, dochází ke skutečně zásadním změnám ve společnosti i politice evropských států. V té době se pontifikátu ujímá Pius X. (1903-1914), který, jak uvádí Küng, pod nálepkou modernismu zahajuje v církvi čistku ve velkém stylu. Jedná se o snahy zlikvidovat moderní směry a reformní hnutí v rámci katolicismu, jak říká dnes více komentátorů těchto historických událostí. Krom toho, že potlačuje jakékoli smíření s moderní vědou, započne podle slov Hanse Künga výslovnou štvanici na reformními teology, exegety a církevními historiky.⁶⁷ Období „antimodernismu“ z přelomu 20. století je dnes nejen církevními historiky, ale i samotným klérem velmi kritizováno. Co je ale podrobena mnohem větší kritice z chyb církve ve 20. století je mlčení vůči holocaustu a nespravedlnostem 2. světové války. Papežem, který podle Künga za toto mlčení nese odpovědnost, je Pius XII. (1939 – 1958), jehož právě Küng označuje za posledního představitele středověkého protireformačního a protimodernistického paradigmatu. Z činů tohoto papeže lze podle Hanse Künga vyčíst, že velmi zásadně odsuzoval komunismus a po celou dobu za války se snažil zajistit svobodu církvi jako instituci. Přitom ale jednal zásadně neeticky, když se nijak kriticky nevyjádřil ani ke Křišťálové noci, ani k Norimberským rasovým zákonům a zcela nepochopitelně ani k holocaustu poté, co válka již skončila. Hans Küng velmi kritizuje i postoj pozdějších papežů k tomuto mlčení. Uvádí, že když se Jan Pavel II. v r. 2000 vyznával z vin církve během obřadu *mea culpa*, sice vyjádřil

⁶⁶ JANDOUREK, J.: Když papež odchází. Praha, 2005, s. 24.

⁶⁷ KÜNG, H.: Malé dějiny katolické církve. Praha, 2005, s. 116-117.

pochybení církve ve věcech holocaustu, ale už se nevyjádřil v chybám papeže, který mlčel, ani k chybám jiných svých papežských předchůdců.⁶⁸

Za zásadní zlom v paradigmatu katolické církve považuje Küng (a nejen on) pontifikát Jana XXIII. (1958-1963). Přestože byl vzhledem ke svému vysokému věku považován za „papeže přechodného období“, vykonal pro církev zásadní čin tím, že svolal Druhý vatikánský koncil (1962-1965).⁶⁹ Uvádí se, že nejdůležitějším slovem jeho pontifikátu bylo italské „aggiornamento“, jež bývá překládáno jako „zmodernizování“. Koncil podle tohoto hesla skutečně dokázal prosadit zásadní a do té doby nemyslitelné změny. Důležitou otázkou, jak známe z dějin církve, se během tříletých diskuzí stal vztah k Židům, dále myšlenka ekumenismu či vztah k ostatním náboženstvím a dokonce vztah k nevěřícím lidem. Důležité je podle Künga i to, že byla vyřčena zásadní kritika středověkého hierarchického a klerikálního modelu církve. Začalo se hovořit o Božím lidu, jehož součástí je nejen papež a klér, ale i laici.⁷⁰ Mezi nejdůležitější osobnosti koncilu podle Tomáše Halíka patřili mladí reformní teologové, mezi právě Hans Küng – dnes velký kritik současného stavu katolické církve, dále mladý biskup Karol Wojtyła (budoucí papež Jan Pavel II.) či někdejší profesor dogmatiky na univerzitě v Tübingenu Joseph Ratzinger (současný papež Benedikt XVI.).

Hans Küng přestože považuje koncil za zásadní mezník v dějinách církve, zároveň se staví kriticky vůči jeho průběhu i následujícímu pokoncilnímu vývoji. Kritizuje zejména to, že na II.Vaticanu nebyl vůbec prodiskutován celibát kněží, ani svěcení žen a už vůbec ne papežská neomylnost. Navíc podle jeho slov již brzy po skončení koncilu spočinulo „aggiornamento“ na mrtvém bodě. Místo toho, aby se nadále rozvíjela myšlenka ekumenismu a promýšlelo místo církve v nové postmoderní

⁶⁸ Srov. KÜNG, H.: Malé dějiny katolické církve. Praha, 2005, s. 118-121.

⁶⁹ KÜNG, H.: Malé dějiny katolické církve. Praha, 2005, s. 121.

⁷⁰ KÜNG, H.: Malé dějiny katolické církve. Praha, 2005, s. 122.

společnosti, nabral vývoj podle Künga zpátečnický směr v podobě dvou encyklik o důležitosti celibátu a proti antikoncepci.⁷¹ Hans Küng nazírá na koncil jako na velký kompromis mezi starým a novým paradigmatem a již od jeho ukončení proti tomuto kompromisu protestuje - na rozdíl od církevních hodnostářů i historiků, kteří vidí právě v tomto concilu obrovský krok kupředu. Se svými protesty tedy v katolické církvi velmi naráží. Celkem kriticky (jako jeden z mála lidí zevnitř katolické církve) se staví vůči pontifikátu Jana Pavla II., který považuje především za neúměrně nabubřelý. Říká, že jeho pontifikát je směřován příliš mnoho k jeho vlastní osobě, že je příliš centralizován a zatížen kultem osobnosti. Navíc se podle něho Jan Pavel II. po svém vstupu na Svatý stolec odklonil od linie, kterou nastavil Jan XXIII. Küng ve své knize *Malé dějiny katolické církve* naráží zejména na příliš okaté, ale již méně efektivní iniciativy ekumenismu a dialogu s ostatními náboženstvími. Kritizuje to, že Jan Pavel II. používal zejména silná gesta, ale dělal málo kroků, které by vedly ke skutečné ekumeně.⁷² Známý jsou i jeho teologické spory s dřívějším kolegou Josefem Ratzingerem a rovněž kritika jeho výstupů a aktivit poté, co se stal papežem Benediktem XVI. Jelikož je Hans Küng jednou z důležitých postav Druhého vatikánského concilu (čili stál u nastolení změn, které jsou nyní přítomny v církvi), stále je uznávaným teologem (přestože nesmí pracovat pod katolickou teologickou fakultou) a navíc kritikem církve, jehož kritika je opodstatněná a tím pádem plodná, budu jeho názory na dva poslední papeže chápat a brát jako protiváhu k diskurzu, jež je nastaven jak médii, tak samotnou katolickou církví.

Udělalí jsme si tedy exkurz do dějin papežství. Nás ovšem zajímá i to, jak je papežství z vnitřku katolické církve vnímáno dnes. Dokáží kupříkladu věřící laici přijmout neomylnost svého papeže?

⁷¹ KÜNG, H.: *Malé dějiny katolické církve*. Praha, 2005, s. 127.

⁷² Srov. KÜNG, H.: *Malé dějiny katolické církve*. Praha, 2005, s. 128-132.

3.1.3 Kým je dnes papež pro katolickou církev?

Pro církev je vždy rozhodující, má-li to či ono učení opodstatnění v Bibli. Papežovo právo neomezeně rozhodovat jej podle Kunga nemá. Petr, jehož je papež pokračovatelem, měl být sice skálou, na níž bude vystavěna církev, ale zároveň jedním z dvanácti. Navíc podle církevního práva je papež biskup jako každý jiný a z pohledu míry posvěcení na tom není jinak než ostatní biskupové. Otázka se tedy má takto: jak papežova funkce z praktického hlediska ovlivňuje společenství věřících a jak jim může sloužit? Německý biskup a teolog Walter Kasper je přesvědčen, že jediným odůvodněním papežského primátu v dnešním světě je služba jednotě církve a víry. Musí tu podle něho fungovat princip lásky a solidarity, porozumění i soucitu. Papež má právo vyloučit věřícího z církve, pokud udělá něco, co je „proti pravidlům“, má možnost odebrat právo vyučovat teologii (jako se to stalo právě Hansu Küngovi), rozhoduje o tom, kdo bude vysvěcen na biskupa a komu tuto funkci odebere (svěcení odebrat nemůže, to uděluje a odebírá pouze Bůh) apod. Ovšem stejně jak to v takových případech funguje v pastorální péči věřících – „na kazatelně vlk, ve zpovědnici beránek“, tak by to podle Kaspera mělo být i u nejvyšší duchovní autority církve. To, co je hlášáno veřejně by mělo představovat ideál, jehož se snažíme dosáhnout. Jednotlivé případy „odpadnutí od církve“ by však měly být posuzovány individuálně a s nejvyšším porozuměním.⁷³ Tak to vidí nejen Kasper, ale rovněž mnoho jiných kněží. Stejným způsobem právě podle Kaspera pochopil svoji funkci papež Jan Pavel II., který, jak píše, mnohokrát sám sebe nazval „služebníkem“ a tomto duchu i konal. Jeho nástupce Benedikt XVI. se hned při své inaugurační řeči označil za „dělníka na vinici“, který chce být plně ve službách církve a věřících, ne politikem, který neomezeně rozhoduje, takže zdá se, pokračuje i on po této cestě. Můžeme tedy říci, že papež by v očích

⁷³ Srov. FISHER, HORN a kol.: K čemu je církvi papež? Brno, 1997, s. 135-142.

katolíků mohl být služebníkem. Ale je jím skutečně? Udělala jsem malý průzkum mezi svými přáteli, o nichž vím, že jsou katolíci. Odpovědi na otázku „Kým je pro vás papež?“ se skutečně různily. Papež byl ústy těchto lidí označen za „kmenového náčelníka“, „duchem obdařeného politika“, „jistotu kontinuity víry“, „duchovního otce“ či prostě za „otce“. Jsem si vědoma, že vše řečené se týká pouze posledních dvou papežů na stolci Petrově. Jsem si rovněž vědoma, že každý z těchto lidí mohl mluvit o něčem jiném, ačkoli otázka zněla stejně. Někdo o osobnosti Jana Pavla II., jiný o Benediktovi XVI., další o vlastní představě papeže, jiný o roli papeže ve společnosti, v církvi apod. Ale to v tuto chvíli nehraje roli. Pouze jsem chtěla ilustrovat, že se názory různí i v rámci katolíků, ale že tu přesto zůstává jistý prvek pokory a pohled na papeže jako na autoritu či na duchovního otce.

3.1.4 Kým je dnes papež mimo katolickou církev?

Popsat, kým je papež pro společnost mimo církve je o mnoho těžší. V demokratické společnosti může být názorů tolik, kolik v ní je lidí. Jsou ale minimálně dvě role papeže, které se nějakým způsobem mohou týkat i nevěřící veřejnosti či věřících jiných křesťanských církví a o kterých právě média velmi ráda referují. Je jimi role papeže jako morální autority a jako politika.

Český tisk každý rok ve stejnou dobu informuje své čtenáře, že papež byl americkým časopisem Time zvolen jedním ze stovky nejvlivnějších lidí světa. Uvádí se, že jako autorita stále největší (i když zmenšující se) církve na světě má velký vliv na formování názorů a postojů mnoha milionů lidí. Často se proto v tisku a jiných médiích objevuje zpráva, že papež kritizoval registrované partnerství, používání kondomů, předmanželský sex apod. Předpokládá se, že těmito výroky ovlivňuje myšlení věřících (a v jistém smyslu i nevěřících) po celém světě. Předpokládá se, že jako duchovní i

morální autorita zasahuje jak vnitřek duchovního života, tak vnějšek, tedy i život ve společnosti.

Krom morální autority by papež mohl být pro svět mimo církev zajímavý jako politik. Stejně jako v předchozím bodě, i zde se liší způsob vyobrazování Jana Pavla II. a Benedikta XVI. Jan Pavel II. je doposud oslavován jako významný diplomat, jenž dopomohl pádu komunismu ve Východním bloku. Benedikt XVI. je naproti tomu podroben kritice, že se svými výroky příliš navází do politiky jednotlivých států (opět zejména v otázce morálky).

Papež jistě může být v očích nekatolíků vnímán pozitivně i negativně, ale asi tu bude vždy chybět jeden aspekt jejich vztahu k této osobě - aspekt duchovního otcovství. Již jsme citovali Ivana O. Štampacha, který vtipně okomentoval přidělení titulu Svatý otec papežovi jako křesťany zvláštním způsobem nepochopené Ježíšovo přikázání, aby nikomu na světě nepřidělovali jméno „Otec“. V katolické církvi je duchovní otcovství (na rozdíl od protestantských církví) stále považováno za důležitou součást duchovního života jedince. Tím je myšlen aspekt duchovního vedení někým, kdo je zkušenější než my, komu důvěřujeme, kdo je pro nás autoritou a zároveň vzorem. Pro věřící laiky bývá duchovním otcem většinou jejich farář. Pro faráře to bývá jejich biskup. Pro biskupy a zároveň pro každého jedince v církvi jím má být papež – Svatý otec. V tomto pojetí je papež Svatým otcem pro každého, kdo do něj vkládá důvěru a chápe jeho názory jako sobě vlastní či přinejmenším inspirativní. Netroufám si odhadnout, co je kritériem pro to, aby člověk začal důvěřovat papežovi. Pravděpodobně to ale bude mít co dělat s důvěrou v učení katolické církve (jejímž je papež do jisté míry symbolem). Lidé, kteří nedůvěřují katolické církvi, nemohou dost dobře důvěřovat ani jejímu vůdci. V případě nekatolických církví je důvod libosti vůči tomuto úřadu o něco známější. Tvrdí, že v papežovi vidí pouze vrchol jakési hierarchie, která nemá prázdný základ v učení Ježíše Krista.

Opět jsem udělala malou anketu, abych zjistila, jak je papež vnímán společností mimo katolickou církev. Tentokrát jsem se dotazovala lidí ze svého okolí, o nichž vím, že nejsou věřící katolíci – opět „Kým je pro vás papež?“. Odpovědi byly stejně jako u věřících velmi rozmanité: „starý pán v bílém“, „nejvyšší křesťanský představitel na této planetě“, „křesťanský náboženský vůdce“, „člověk, který vystupuje proti homosexuálům“ nebo „nemoderní starý člověk“. Jak vidíme, v těchto charakteristikách můžeme najít prvek obdivu, uznání, pozitivního přístupu apod. Ale vždy se jedná spíše o pohled zvenčí. Ne jako na „našeho“ papeže, ale na „toho jejich“ papeže.

3.2 Analytická část

3.2.1 Hypotéza

Zde začíná samotná analýza. Zde se pokusím pomocí metody diskurzivní analýzy, již jsem načrtla v první části této práce, odhalit a popsat diskurz vypovídání o Benediktu XVI. v českém nenáboženském tisku. Vycházím z předpokladu, že v článcích, které jsou produkovány tiskem, funguje určitý diskurz, který žurnalisté v počátku sami nastaví a který pak ovlivňuje jejich pozdější kroky. Cílem této analýzy je tedy zjistit, jakým způsobem je utvářen obraz Benedikta XVI. českým tiskem, resp. jaká jsou specifika diskurzu vypovídání o současném papeži.

3.2.2 Přípravná fáze

Přípravná fáze analýzy textu spočívá ve shromažďování relevantních materiálů. Relevantním materiálem pro analýzu současného papeže v českém tisku jsou vybrané tiskoviny za poslední dva a půl roku. Vzhledem k typu tématu jsem volila výběr z nejčtenějších celostátních deníků a společenských magazínů. Statistické údaje jsem přebrala ze studie Media Projekt 2007, která sledovala průměrný prodaný, resp. tištěný náklad a čtenost všech významnějších periodik v ČR za rok 2007 (pro přesná čísla viz Tab.č.1). Článků, kterých jsem přečetla je celkem 690 (pro přesná čísla viz Přílohy, Tab.č.2). Vybranými celostátními deníky jsou MF Dnes, Hospodářské noviny, Blesk, Šíp, Sport a deník distribuovaný zdarma Metro. Vybranými časopisy jsou Týdeník Květy, Instinkt, Šťastný Jim, Reader's Digest Výběr a Reflex. Snažila jsem se volit podle statistik nejčtenější deníky i časopisy. Ve výběru jsem se však musela přizpůsobit i tomu, co jsem měla k dispozici. Ve většině případů se jedná o tiskoviny z období od

2.4.2005 (den, kdy zemřel Jan Pavel II.) do 31.12.2007. Přestože postava Benedikta XVI. Vznikla až dnem jeho volby 19.4.2005, považovala jsem za užitečné projít i články charakterizující postavu Jana Pavla II. Zejména mě zajímali zprávy, jež vyšly v tisku (vždy když od této chvíle použiji slova „tisk“ či „český tisk“, mám na mysli výše zmíněná periodika) od 2.4.2005 do 19.4.2005 (tedy v období od smrti Jana Pavla II. do volby Benedikta XVI.). Ty totiž nahusto reflektují a hodnotí život Karola Wojtyły a zároveň ukazují, jaký styl ve vypovídání o tomto papeži byl za jeho pontifikátu nastaven. Žurnalisté se v těchto zprávách vrací k události volby Jana Pavla II., hodnotí jeho povahové rysy, vzpomínají na zahraniční cesty apod. To vše je nám však interpretováno ne za horka, ale již z pozice diskurzu, jehož toto vypovídání po léta nabývalo. Tento jakýsi instantní diskurz mediálních sdělení o Janu Pavlu II. v porovnání s články o Benediktovi XVI., může napovědět mnohé o diskurzu ve výpovědích o druhém jmenovaném. Může nám případně ukázat, zda nastal nějaký posun ve vypovídání o úřadu papeže.

Jak se ukázalo již při prvním čtení článků, frekvence zpráv o papeži byla nejvyšší v titulech MF Dnes a Hospodářské noviny (pro přesná čísla viz Tabu.č.2). Naproti tomu byl v časopisech výskyt zpráv o papeži minimální. Přesněji, pouze několik článků ročně bez větší návaznosti. Denní tisk (zejména zmiňované tituly) na rozdíl od časopisů udržuje jistou návaznost a neinformuje nás pouze o událostech závažnějších, ale i o promluvách, které papež pronesl na generálních audiencích, přestože neobsahovaly nic nového. Tím se rozevírá větší prostor, v němž lze snadněji vyzorovat vývoj diskurzu. Právě proto budou citované úryvky brány především z denního tisku. Moje celoroční snaha dostat se k elektronickým archívům dalších titulů deního tisku, Práva a Lidových novin (podle průzkumu Media Projekt 2007 třetího a šestého nejčtenějšího deníku, viz Tab.č.1), nakonec bohužel skončila neúspěchem, proto jsem se musela smířit s jejich absencí.

Krom novinových článků jakožto materiálu k analýze, jsem se snažila sbírat i materiály, které by představovaly protiváhu ke sdělením o Benediktu XVI. v českém tisku. Snažila jsem se sbírat vyjádření důležitých církevních postav z českého prostředí, názory lidí ze svého okolí a knihy, které by byly schopny opodstatněně oponovat nastavenému diskurzu v tisku. Od svého původního záměru vzít katolický tisk jako protiváhu k diskurzu sekulárnímu tisku jsem upustila, protože zběžný monitoring ukázal, že styl psaní se příliš neliší od praktik žurnalistů ne-náboženských tiskovin, nehledě na to, že v námi analyzovaných periodikách publikuje i mnoho katolicky orientovaných autorů. Naopak, začala jsem vyhledávat názory, které sice vycházejí zevnitř katolické církve, ale přitom stojí proti „oficiální“ rétorice. Jedním z lidí, kteří jsou příkladem takového postupu, je katolický kněz a v minulosti univerzitní kolega a přítel Benedikta XVI. Hans Küng. Jeho kniha *Malé dějiny katolické církve* je zajímavým kritickým dokumentem, který nám pomůže odhalit důležité body mediálního diskurzu. Dále jsem se snažila získávat odpovědi na otázky týkající se konkrétních problémů přímo od některých osobností katolického života, a to příležitostně na jejich přednáškách. Takto jsem dostala zajímavé odpovědi od výrazné a z vlastních kruhů často kritizované osobnosti prof. Tomáše Halíka, dále od biskupa pražského Václava Malého (a rovněž od prof. Valentina Cottiniho, jenž je katolickým knězem a zároveň jedním z předních odborníků v oblasti islamistiky působící na Pontifikálním institutu arabských studií a islamistiky v Římě. (27.11.2007) Všechny jejich odpovědi použiji v této práci při odhalování diskurzu, jenž se objevuje v rámci českého tisku, resp. k analýze konkrétních mediálních sdělení.

3.2.3 Metoda práce

Jako klíč k dekodování diskurzu Benedikta XVI. v českém tisku jsem se snažila najít motivy vypovídání, v rámci kterých by bylo možné uspořádat výpovědi o Benediktu XVI. Ty jsem zaváděla postupně během prvního čtení analyzovaných článků. Během následujících čtení jsem se snažila tyto motivy specifikovat a hledat skryté nitky diskurzu. Rok 2005 (resp. období od 19.4.2005) považuji za rok, kdy diskurz vznikl. Následující dva roky měly ukázat, zda můj předpoklad byl správný a zda dříve nastavený diskurz stále funguje. Aby bylo pro čtenáře snadné zhodnotit objektivitu této analýzy, uvádím dostatek příkladů úryvků článků. Snažím se přitom sahat zejména po citacích zpráv, jež jsou tématem, formou i umístěním (v rubrice) důležité. Již méně cituji z krátkých okrajových zpráv, přestože právě ty tvoří naprostou většinu (mnou analyzovaných) článků o Benediktovi XVI. Nejvíce uvedených citací je z r.2005, jelikož v této době bylo otištěno nejvíce článků, které hodnotily povahu a intence Benedikta XVI. Ukázalo se navíc, že články z pozdějších let se k těmto prvním zprávám stále vracejí a nějakým způsobem na ně reagují. Citace z článků z následujících dvou let zachycují především události jako zahraniční cesty, případně výrazné kroky či promluvy Benedikta XVI. (pro přesná čísla viz Tab.č.2).

V několika případech se zaměřuji rovněž na frekvenci užití a konotační zatížení určitých výrazů. Analýzu jazykových významů ve svých pracích Foucault sice nevyužíval, ale podle Martina Vávry ji s úspěchem využívá CDA (viz kap.2.2.2). V tomto jediném bodě se tedy vychyluji od Foucaultovy metody. Analýzu významu slov však cíleně používám jen v případě, kdy nám toto slovo může pomoci odhalit nějaký prvek diskurzu vypovídání.

Důležitou součástí Foucaultovy diskurzivní analýzy je rovněž jeho specifikace autora diskurzu. Tím, jak jsme již výše uvedli, není konkrétní osoba, ale (zjednodušeně řečeno) skupina autorů (nebo, jak říká Foucault, prázdná pozice vyplněná různými

jedinci) výpovědí minulosti i současnosti, kteří se vyjadřují ke stejnému tématu velmi podobným způsobem. Z tohoto důvodu nepovažuji za vhodné přímo u citací článků v textu uvádět jejich konkrétního autora. Uvedu vždy pouze tiskovinu, v níž se zpráva objevila, aby bylo jasné, že nečerpám stále z toho samého zdroje, popř. pro subjekt, jenž daný článek napsal, použiji označení „žurnalista“ (s vědomím, že se ani o skutečného žurnalistu jednat nemusí). Autora (je-li znám), název článku, název tiskoviny, datum vydání, stranu a název rubriky, v níž byl článek otištěn z důvodu standardizace citací ale samozřejmě uvádím, a to v poznámkách pod čarou. Tím, že vynechávám jména přímo v textu, chci především vyjádřit svou návaznost na Foucaultovo pojetí autora diskurzu.

3.2.4 Motivy mediálního vyobrazování Benedikta XVI.

3.2.4.1 Papež je mrtev, ať žije papež?!

Jan Pavel II. zemřel 2.dubna 2005 po dvaceti sedmi letech na Svatém stolci. Již o šestnáct dní později konkláve zasedlo k volbě nového papeže. „17.50 - Nad Sixtinskou kaplí se objevil bílý dým jako signál, že nástupce zesnulého Jana Pavla II. byl zvolen. 18.04 - Zvolení papeže potvrdil vatikánský zvon. 18.43 - Chilský kardinál Jorge Medina z balkónu baziliky svatého Petra oznámil, že novým papežem se stal německý kardinál Joseph Ratzinger, který se rozhodl pro jméno Benedikt XVI.“⁷⁴ takto popisuje událost zvolení Benedikta XVI. deník Blesk. V dalších článcích zachycujících akt volby se nejčastěji hovoří o tradici bílého kouře a zvolání „Habemus papam“ s komentářem, že Vatikán neupouští od svých zaběhnutých procesů ani v době

⁷⁴ Jak probíhala volba. *Blesk*. 20.4.2005, roč. 14, č. 92, s. 3. Rubrika Události.

moderních komunikačních technologií. Následuje popis toho, který byl zvolen – německý kardinál Joseph Ratzinger, konzervativní katolík, předseda Kongregace pro nauku víry, jež je nástupkyní inkvizice, kontroverzní glosátor, který se v minulosti velmi ostře vyjadřoval k potratům, antikoncepci, homosexuálům a eutanazii, ale též velmi blízký spolupracovník Jana Pavla II. a uznávaný intelektuál. Většina analyzovaných novinových článků se v tomto bodě zamýšlí, co tato volba bude znamenat pro církev. „Pro věřící to znamená potvrzení a podle všeho i utužení stávající církevní doktríny,“⁷⁵ píše *Hospodářské noviny*. „[...] jako nejvyšší představený Kongregace pro nauku víry prokázal po 23 let vynikající intelekt a množství jeho odborné i vědecké literatury to dokazuje. Je to 264. římský biskup a německá národnost naznačuje, že bude důsledný a že bude pracovat více ‚dovnitř‘ církve než okázale navenek,“⁷⁶ hodnotí *MF Dnes*. *Blesk* krom toho, že zmiňuje tzv. Malachiášovo proroctví⁷⁷, podle něhož je tento papež předposledním Svatým otcem před koncem světa, cituje též větu, kterou nový papež pronesl během inaugurační řeči: "Jsem připraven vést dialog s těmi, kteří vyznávají jinou víru, i s lidmi, kteří v žádného boha nevěří."⁷⁸ Většina analyzovaných článků z prvního dne po volbě Benedikta XVI. rovněž zmiňuje jeho členství v Hitlerjugend, ale s poznámkou, že do této organizace vstoupil z povinnosti, že z ní ovšem po krátkém čase dobrovolně vystoupil, a tudíž by to neměla být přítěžující okolnost. Deník *MF Dnes* s dávkou vtipu uvádí, že je to sice „starý a staromódní papež“, ale že není správné ho vinit z povinného členství v Hitlerjugend a že titul ek anglického deníku *The Sun* „Od Hitlerjugend po Papa

⁷⁵ SLÁDEK, Jiří. Kardinálové zvolili konzervativce. *Hospodářské noviny*. 20.4.2005, č.77. Rubrika Titulní strana.

⁷⁶ DOLISTA, Josef. Co čekat od nového vůdce církve? *MF Dnes*. 20.04.2005, roč. 14, č.93, s. 2. Rubrika Názory.

⁷⁷ Proroctví: Blíží se konec světa! *Blesk*. 21.4.05, roč. 14, č.93, s. 2. Rubrika Politika.

⁷⁸ Benedikt XVI.: Premiéra skončila. *Blesk*. 21.4.2005, roč. 14, č. 93. s. 2. Rubrika Politika.

Ratzi⁷⁹ je rozhodně neopodstatněný. Výrazná část článků z prvních dnů Benediktova pontifikátu zdůrazňuje také jeho mimořádnou inteligenci a rozumové schopnosti, jež využívá ve svých inspirativních teologických spisech. Spekuluje se rovněž nad tím, zda může v nové funkci nějak překvapit. Zejména se tu však objevuje rys porovnávání Benedikta XVI. s jeho předchůdcem.

3.2.4.2 Stále přítomný Jan Pavel II.

„(Jan Pavel II.) Je milovníkem literatury a divadla. Věnoval se sportu, v mládí závodně lyžoval a jako fotbalista byl prý vynikajícím středním útočníkem,⁸⁰ píše deník Blesk dva měsíce před smrtí celosvětově milovaného Jana Pavla II. „Otřes (Jan Pavel II.) kurii způsobil v okamžiku, kdy se nechal odvézt do nedalekých Apenin, aby si zalyžoval,⁸¹ uvádí MF Dnes. „Je to asi takový rozdíl jako mezi světcem a asketou. Karol Wojtyla nikdy neměl účet v bance ani žádné osobní peníze prostě proto, že majetek pro něj nic neznamenal. Nedotčený závistí, lhostejný k světské moci, už jako kněz notoricky nedochvilný. [...] Zároveň měl charisma, které cítil i nevěřící svět a pro nějž patrně není přesnější výraz než svatost. [...] Důležitým slovem Josepha Ratzingera je proti tomu racionalita,⁸² píše se v Hospodářských novinách.

„Ateisté by zvolení papeže Benedikta XVI. měli přivítat. Neboť tento starší, učený, konzervativní, necharizmatický bavorský teolog jistě uspíší právě to

⁷⁹ ASH, Timothy Garton. Papež Benedikt XVI. uspíší odkřesťanštění Evropy. *Hospodářské noviny*. 23.04.2005, roč. 16, č. 95, s. 1. Příloha Kavárna - příloha pro myšlení, umění a civilizaci.

⁸⁰ Kdo je papež? *Blesk*. 3.2.2005, roč. 14, č. 28, s. 2. Rubrika Politika.

⁸¹ KAŠPAR, Josef. Karol Wojtyla změnil svět. *MF Dnes*. 02.04.2005, roč. 16, č. 77, s. 1. Rubrika Papež Jan Pavel II.

⁸² NĚMEČEK, Tomáš. Poezii v církvi střídá rozum. *Hospodářské noviny*. 21.4.2005, č.78, s. 10. Rubrika Názory.

odkřesťanštění Evropy, proti němuž chce bojovat,⁸³ píše žurnalista v MF Dnes pár dní po Benediktově volbě. „Benedikt, od povahy tichý, spíše akademický a vlastně stydlivý, se mohl rozhodnout stáhnout se do Bavorska, psát knihy, hrát na piano - místo toho, aby trávil zbytek života vyčerpávající prací, která vyžaduje jemnou diplomacii a soustavné vystupování na veřejnosti,⁸⁴ píše k ročnímu výročí Benediktovy volby *Hospodářské noviny*. „Je vysoce inteligentní a ovládá 10 jazyků,⁸⁵ uvádí *Týdeník Květy*.

Porovnávání Benedikta XVI. s jeho předchůdcem Janem Pavlem II. je od počátku zásadním rysem diskurzu vypovídání o Benediktovi, který v průběhu jeho pontifikátu nemizí. Jak vidíme, Jan Pavel II. je v článcích hojně vycházejících po jeho smrti vyobrazován jako sportovec, básník a romantik. Benedikt XVI. je naopak popisován jako ctižádostivý a velmi racionální člověk. Důraz je kladen rovněž na jejich společenské vztahy s okolím. Uvádí se, že Jan Pavel II. měl za svého života spoustu přátel z různých oblastí lidské kultury a z mnoha míst na světě. Benedikt XVI. je naproti tomu situován do pozice plachého a ne příliš společenského profesora, jenž většinu svého času tráví v temnotě knihoven psaním svých spisů. „Jan Pavel přijímal mnoho návštěv: na ranní mši, u snídaně, oběda nebo večeře. Neustále měl nablízku poradce a kolegy. To Benedikt přijímá jen málo návštěvníků, a zřídka dokonce i příslušníky vlastního diplomatického sboru, kteří si za Jana Pavla zvykli mít u něj pořád otevřené dveře,⁸⁶ uvádí *Readers' Digest*. „Benedikt XVI. se představil Němcům jako plachý a zdrženlivý muž. Na své první zahraniční návštěvě v Kolíně nad Rýnem, kterou včera ukončil, se nesnažil stylizovat do podoby úspěšného předchůdce Jana Pavla II. - který

⁸³ ASH, Timothy Garton. Papež Benedikt XVI. uspíší odkřesťanštění Evropy. *Hospodářské noviny*. 23.04.2005, roč. 16, č. 95, s. 1. Příloha Kavárna - příloha pro myšlení, umění a civilizaci.

⁸⁴ Benedikt XVI. Církev nemění, ale je otevřený. *Hospodářské noviny*. 19.4.2006, č. 77, s. 7. Rubrika Ze zahraničí.

⁸⁵ Lidem žehnal nový papež. *Týdeník Květy*. 28.4.2005, roč.15, č.17, s. 3. Rubrika Stalo se.

⁸⁶ ENGLISH, Andreas. Benedikt: tvrdý, ale srdečný. *Readers' Digest Výběr*. 3.7.2006, roč.16, č.7, s. 96.

režiroval s přehledem a naprostou přirozeností masová setkání věřících,⁸⁷ uvádějí Hospodářské noviny ku příležitosti Benediktovy účasti na Světovém dnu mládeže. Obraz Benedikta XVI. jako nespolečenského člověka, který nerad cestuje, se poprvé výrazněji projevuje právě ve zprávách z první Benediktovy zahraniční cesty v Kolíně nad Rýnem. Jednalo se o první dlouhodobější Benediktovo vystoupení na veřejnosti, navíc mimo Vatikán a navíc na zmíněném XX. Světovém dni mládeže, který byl připravován ještě za života Jana Pavla II. Benedikt XVI. je zde tedy pasován do role toho, který přebírá povinnost po svém předchůdci a očekává se, jak obstojí. „Na rozdíl od Jana Pavla II. nepolíbil zemi po příletu,⁸⁸ oznamuje MF Dnes. „Papež Benedikt XVI. na setkání katolické mládeže v Kolíně nad Rýnem údajně trpí. Tvrdí to italský odborník na Vatikán a spisovatel Vittorio Messori. Papež prý nemá rád davy,⁸⁹ píše druhý den Blesk a dodává, že Světový den mládeže je akcí Jana Pavla II., kterou Benedikt XVI. přebral pouze z povinnosti. Hospodářské noviny spekulují, zda může Benedikt XVI. na setkání, které vzniklo z impulsu jeho předchůdce, něčím překvapit: „Od tohoto racionálního, analytického papeže se nečeká vtip ani zábava. Ale třeba i tak ten půlmilión lidí v Kolíně zažije něco povznášejícího, co jim půjde závidět.⁹⁰ Ovšem nejen při příležitosti první zahraniční cesty najdeme tento způsob psaní. I v r. 2007 je srovnávání Benedikta XVI. s Janem Pavlem II. stále aktuální. „Wojtyla přitahoval zájem veřejnosti, dovedl lehce překračovat kontinenty, odlišné kultury a jazykové světy.

⁸⁷ KLEKNER, SLÁDEK. Papež podal ruku jiným vyznáním. *Hospodářské noviny*. 22.8.2005, č. 164, s. 2. Rubrika Ze zahaničí.

⁸⁸ Přijel jsem oživit naději. *MF Dnes*. 19.8.2005, roč. 16, č. 194, s. 1. Rubrika Titulní strana.

⁸⁹ Bleskově. *Blesk*. 20.8.2005, roč. 14, č. 195, s. 2. Rubrika Politika.

⁹⁰ NĚMEČEK, Tomáš. Pout' do Kolína za Benediktem. *Hospodářské noviny*. 16.8.2005, č.159, s. 8. Rubrika Názory.

Ratzinger je naproti tomu strohý akademik,⁹¹ hodnotí *Hospodářské noviny* při příležitosti návštěvy Mexika v dubnu 2007. „Benedikt XVI. si [...] našel čas na súdánského prezidenta Umara Bašíra, druhdy militantního islamisty, který je kritizován za soustavné porušování lidských práv v provincii Dárfúr. [...] V rámci spravedlnosti je však nutné dodat, že nešlo o první Bašírovu návštěvu Vatikánu – již v roce 1993 hovořil s Benediktovým předchůdcem Janem Pavlem II.,“⁹² uvádí *MF Dnes* v září 2007. „Papež Benedikt XVI. sice nemá za sebou fotbalovou minulost jako jeho předchůdce Jan Pavel II., přesto má k nejoblíbenějšímu sportu kladný vztah,“⁹³ píše deník *Sport* opět v září 2007.

Jak si tedy můžeme všimnout, snahy o porovnávání Benedikta XVI. s jeho předchůdcem nejsou záležitostí pouhých několika prvních měsíců. Zajímavá je navíc skutečnost, že dochází ke kladení stále stejných otázek: Jak se liší osobnost těchto dvou papežů? Jak se liší a jak si je podobné jejich veřejné vystupování? V čem navazuje Benedikt XVI. a Jana Pavla II.? apod. Pole dotazování se od počátku do dnešních dní neposunulo. Nejčastěji je přitom zdůrazňována právě rozdílnost osobnostních rysů dvou posledních papežů a jejich projevy na veřejnosti. Jan Pavel II. byl romantik, Benedikt XVI. je spíše člověk rozumu, Jan Pavel II. byl charismatický, Benedikt XVI. sice není charismatický, ale zato je to geniální teolog, Jan Pavel II. se otevřel světu, Benedikt XVI. sice nerad cestuje, ale v tomto jej musí následovat. Nejde tu pouze o výčet vlastností dvou odlišných osobností. Zdá se, že v tom je něco víc. Zdá se, že obraz vlastností Benedikta XVI. je od obrazu Jana Pavla II. médii odvozován. Jan Pavel II. je přitom předkládán jako vzor a Benedikt XVI. jako nástupce, který tento vzor buď

⁹¹ SLÁDEK, Jiří. Přísný strážce víry slaví osmdesátiny. *Hospodářské noviny*. 16.4.2007, s. 8. Rubrika Ze zahraničí.

⁹² Papež “hovoří“ i výběrem hostů. *MF Dnes*. 22.9.2007, roč. 18, č. 222, s. 7. Rubrika Ze světa.

⁹³ Papež dostal míč. *Sport*. 23.9.2007, č.223, s. 6.

naplňuje nebo se od něj odklání. Jak totiž můžeme vidět na citovaných úryvcích, média si všímají výhradně toho, v čem se nový papež od svého předchůdce odlišuje nebo v čem je mu podobný. Nejde tu tedy pouze o to, že média porovnávají dva odlišné papeže. Oni touto aktivitou zároveň nastavují určité pole pro výpovědi o samotném papežském úřadu. Nejen tedy styl ve srovnávání dvou mužů na stolci Petrově, ale zároveň styl výpovědi o samotném Petrově stolci se nijak neposunuje. Centrum papežství, jak se zdá, je od počátku rozepjato mezi charismatickou osobností Jana Pavla II a jeho necharismatickým nástupcem a nemůže se z tohoto rozepjetí vymanit. Hans Küng ve své knize *Malé dějiny katolické církve* přitom ukazuje, že to jde i jinak. Jako vzor správného papežství neuvádí Jana Pavla II., ale organizátora II. Vatikánského koncilu, papeže Jana XXIII.. Vzor papežství tedy přesouvá na jinou osobnost a přenáší tím zároveň i důrazy dotazování a srovnávání. Takový posun bychom v českém tisku hledali skutečně marně. Jan Pavel II. tedy ve skutečnosti nezemřel. I po své smrti je stále přítomen ve výpovědích o papežském úřadu i o samotném Benediktovi XVI.

3.2.4.3 „Konzervativní“ vs. „liberální“

Již od samých počátků vypovídání o novém pontifikovi se tu ale utváří další zásadní rys, a to vykreslování Benedikta XVI. (stejně jako jeho předchůdce) jako zastánce tradiční katolické morálky. Tradicionalistický postoj Jana Pavla II. k ožehavým otázkám naší doby je (v člancích otištěných po jeho smrti) českým tiskem prezentován dokonce jako jedna z mála chyb a neúspěchů jeho pontifikátu. V případě Benedikta XVI. se hovoří o ideové návaznosti na jeho předchůdce a nedostatku odvahy pro uskutečnění změn. „Jan Pavel II. se snažil přitáhnout zájem Evropanů. Příliš neuspěl. Překážely i jeho nesmiřitelné postoje v otázce rozvodů, práv homosexuálů či potratů.

Nedá se čekat, že Benedikt XVI. bude odvážnější,⁹⁴ píše *Hospodářské noviny*. *Blesk* informuje podobným způsobem naznačujícím, že kontinuitu v této záležitosti považuje za pochybení: „Nový papež Benedikt XVI. v Římě prohlásil, že v otázce potratů a eutanazie hodlá pokračovat v přísné odmítavé církevní politice svého předchůdce Jana Pavla II.“⁹⁵ I časopis *Instinkt* komentuje kontinuitu v otázkách mravů tak, že vyjadřuje určité zklamání. „Potraty a eutanazie jsou i nadále pro katolickou církev nepřijatelné. Nový papež Benedikt XVI. zastává v těchto otázkách stejné zásady jako Jan Pavel II.“⁹⁶ Za zmíněné nejohroženější otázky dneška považuje český tisk zejména homosexualitu, interrupce a antikoncepci. Tyto problémy jdou však ruku v ruce s nemanželským sexem, genetickým experimentováním či onemocněním AIDS. Pro naši analýzu ovšem není tolik důležitý fakt, že dva poslední papežové se kloní k tradiční morálce, ale způsob, jakým je tato skutečnost prezentována našim tiskem. A ten vykládá postoje obou pontifiků především na základě dvou pojmů – „konzervativní“ a „liberální“.

Žurnalisté se s těmito slovy od samých počátku pontifikátu Benedikta XVI. ohánějí s lehkostí a vysokou frekvencí. *MF Dnes* označuje hned druhý den Benediktovo zvolení za „vítězství konzervativních kruhů“⁹⁷ „Debaty spojené se zvolením nového papeže Benedikta XVI. vynesly na veřejnost téma konzervativismu katolické církve“⁹⁸ uvádí časopis *Reflex* pár týdnů po Benediktově volbě. „Podle komentátorů je [...] liché vkládat naděje na oživení církve do konzervativce Benedikta XVI.“⁹⁹ uvádějí o dva

⁹⁴ TOMÁŠEK, Pavel. Vatikán hledá cestu k reformám. *Hospodářské noviny*. 20.4.2005, č.77, s. 2. Rubrika Agenda.

⁹⁵ Odmítá potraty i eutanazie. *Blesk*. 9.5.2005, roč. 14, č. 108, s. 2. Rubrika Politika/Bleskově.

⁹⁶ Suma sumárum. *Instinkt*. 12.5.05, roč. 4, č. 19, s. 18. Rubrika Diář.

⁹⁷ HEGER, Lubomír. Papežem je Joseph Ratzinger. *MF Dnes*. 20.04.2005, roč. 16, č. 92, s. 1. Rubrika Titulní strana.

⁹⁸ DVOŘÁKOVÁ, Petra. Bůh miluje i ty jiné. *Reflex*. 2.6.2005, roč. 16, č. 22, s. 70, Rubrika Sonda.

⁹⁹ Benedikt XVI. v Latinské Americe. *Hospodářské noviny*. 10.5.2007, č.119, s.5. Rubrika Ze zahraničí.

roky později deník Hospodářské noviny. Rovněž slovo „ultrakonzervativní“ je zejména zpočátku dost nadužíváno, především v MF Dnes: „papežem byl zvolen ultrakonzervativní kardinál Ratzinger“¹⁰⁰, „jeho ultrakonzervativní názory často provokovaly liberálnější představitele katolické komunity“¹⁰¹, „[...] nic nemění na skutečnosti, že [...] zvolení Ratzingera vyvolalo nejen bouřlivé oslavy a hrdost, ale také zdrženlivé reakce, skepsi a kritické ohlasy. [...] Je to opodstatněné, nebo jde o zkreslený obraz ultrakonzervativního teologa a arcikonzervativce, který neodpovídá skutečnosti?“¹⁰² I v letech 2006 a 2007 je však tato charakteristika Benedikta stále aktuální. „Papež se soustředí na obtížné přesvědčování muslimů. Musí přitom počítat s tím, že jej bude stále provázet dřívější pověst konzervativního strážce katolické víry,“¹⁰³ píše Hospodářské noviny k příležitosti Benediktovy návštěvy Turecka koncem listopadu 2006. „Benedikt XVI. rozhodně patří ke konzervativnímu křídlu v katolické církvi,“¹⁰⁴ uvádí Reflex v září 2006. „Konzervativní papež Benedikt XVI. při návštěvě Rakouska důrazně odmítl interrupce a eutanazii a nabádal ke svěcení neděle jako svátečního dne,“¹⁰⁵ píše časopis Instinkt při příležitosti papežovy návštěvy Rakouska v září 2007.

Zajímavá je tedy připomínka prof. Tomáše Halíka v prohlášení ke zvolení nového papeže, v němž upozorňuje na jednostranný pohled žurnalistů na tuto záležitost: „[...]odmítám povrchní žurnalistické dělení katolíků na ‚konzervativce‘ a ‚liberály‘.

¹⁰⁰ Státisíce lidí míří na papežovu inauguraci. *MF Dnes*. 23.04.2005, s. 10. Rubrika Ze světa.

¹⁰¹ JANDOUREK, KRYZÁNEK, SENKOVÁ. Kdo je nový papež Benedikt XVI. *MF Dnes*. 20.04.2005, č.16, č. 92, s. 3. Rubrika Nový papež.

¹⁰² SENKOVÁ, Zita. Benedikt jde u rodáků „na dračku“. *MF Dnes*. 20.5.2005, roč. 16, č. 118, s. 10. Rubrika Ze světa.

¹⁰³ SLÁDEK, Jiří. Papež chce Turecko v unii i smíření s muslimy. *Hospodářské noviny*. 29.11.2006, č. 231, s. 7. Rubrika Ze zahraničí.

¹⁰⁴ BROŽ, Jiří. Výměna ředitelů ve Vatikánské hvězdárně. *Reflex*. 21.9.2006, roč. 17, č. 38, s. 18. Rubrika Reflexe.

¹⁰⁵ Suma sumárum. *Instinkt*. 13.9.2007, roč. 6, č. 37, s. 12. Rubrika Diář.

Napříč tímto rozdělením jde totiž rozdělení daleko důležitější – na ty, kdo katolicismus vnímají povrchně, prostřednictvím hesel a emocí a na ty, kteří víru spojují s duchovní a intelektuální hloubkou, ti i oni jsou na obou stranách.¹⁰⁶ Připojila bych k tomu ještě další připomínku, a to tu, že je nutné rozlišovat mezi východisky, které směřují ke konzervativnímu postoji, což český tisk rovněž neumí. Tento můj předpoklad potvrdil rovněž Tomáš Halík v rozhovoru pro Český rozhlas Radiožurnál 16.4.2008 při příležitosti návštěvy Benedikta XVI. v USA. Když redaktor vznesl dotaz, zda si pan profesor myslí, že si papež a prezident Bush budou rozumět, když oba patří mezi konzervativní kruhy církve, Halík ihned podotkl, že mezi konzervatismem George W. Bushe, jenž je založen na fundamentálním výkladu křesťanské morálky, a konzervatismem jednoho z nejuznávanějších intelektuálů světa Benedikta XVI. je obrovský rozdíl. Dodal, že na rozdíl od toho Bushova je Benediktův konzervatismus „velmi dobrým partnerem pro soudobí liberalismus.“

3.2.4.4 Zpátečnický papež

V této kapitole se zaměříme ne na význam slova „konzervativní“, ale na způsob, jímž je vedena kritika papežova konzervatismu v českém tisku. Pro představu uvádíme několik příkladů, jimiž je v analyzovaných materiálech prezentován vztah současného papeže k tématům křesťanské morálky a jejího porušování (viz rovněž předchozí kapitola): „Zatímco katolíci ho vesměs vítají, z některých částí světa zní zklamání a nejistota. „Jak bude církev vypadat pod vedením papeže považovaného za stoupence konzervativních zásad?“ ptají se. Ratzinger není příznivcem potratů, svěcení žen na

¹⁰⁶ HALÍK, Tomáš. *K volbě Benedikta XVI.* [online]. 2004 , 19.4. 2005 [cit. 2008-05-14]. Dostupný z WWW: <www.halik.cz>.

duchovní, zrušení kněžského celibátu nebo homosexuality,¹⁰⁷ uvádí deník Blesk dva dny po papežově volbě. „Právě pod jeho čtyřadvacetiletým vedením se kongregace stala veřejným hlasem katolické ortodoxie bojujícím proti potratům či homosexuálním sňatkům. A jak se zdá, v posledních několika letech - i když už méně veřejně - zintenzívnila i boj proti ďáblu. Tedy tomu, kdo stojí za všemi negativními jevy celého světa,¹⁰⁸ píše Reflex v září 2005. „Mexiko patří k tradičně katolickým zemím. [...] Ročně na následky nelegálních potratů zemře 1.500 žen. I přesto se ale papeži Benediktu XVI. nový zákon nelíbí a vyzval dokonce mexické biskupy, aby proti povoleným interrupcím demonstrovali,¹⁰⁹ uvádí deník Metro při příležitosti papežovy návštěvy Latinské Ameriky v dubnu 2007. Jak si můžeme všimnout, v těchto typech výpovědí se objevuje podobný motiv, a to rychlé zaškatulkování Benedikta XVI. do kategorie, která vyjadřuje určitý zpátečnický postoj ke světu. Otázka: Jak může papež tak ostře vystupovat proti praxi, která se ve světě běžně uskutečňuje? Odpověď (implicitně vyjádřená): Protože je zpátečnický (či konzervativní; rozlišování mezi těmito dvěma postoji, jak jsme již upozorňovali v předchozí kapitole v našem tisku není uplatňováno). Sofistikovanější diskuze na téma katolictví a katolické morálky v českých periodikách chybí! Jak vidíme, eutanazie a interrupce jsou házeny do stejného koše se zákazem antikoncepce či svěcení žen na kněží. V rámci katolické církve na kritiku současného papeže sice narazíme omezeně, ale poctivější diskuze tu narozdíl od sekulárního českého tisku neschází. Například výše jmenovaný Hans Küng se tvrdě opírá do postojů Benedikta XVI., ale čím se od námi citovaných žurnalistů odlišuje, je to, že každou svou kritiku podloží argumenty a především – jasně odlišuje mezi tím, co

¹⁰⁷ Benedikt XVI. Premiéra skončila. *Blesk*. 21.4.2005, roč. 14, č. 93, s. 2. Rubrika Politika.

¹⁰⁸ SZÁNTÓ, Jakub. Papež pochválil vymítače Ďábla. *Reflex*. 22.9.2005, roč. 16, č. 38, s. 14. Rubrika Reflexe.

¹⁰⁹ Mexiko. *Metro*. 26.4.07, č.82, s. 5. Rubrika Zpravodajství.

patří mezi zásady katolické církve (resp. celého křesťanství) vzešlé z učení Ježíše Krista a co je skutečně pouze nabyté a papežem nadále udržované (nesmyslné) pravidlo (zde hovoří o celibátu mužů či zákazu svěcení žen). Diskuzi nad tím, zda povolit interrupci či eutanazii však Küng vůbec neotevívá, neboť si je vědom, že v těchto záležitostech křesťané ze svých postojů nemohou ustoupit. Kdyby ustoupili, pak by přestali být křesťany (neboť ochrana lidského života je jednou ze zásadních součástí křesťanství). Takové rozlišování důrazů v českém tisku neutěšeně schází! Přitom by bylo tolik témat a diskuzí, kde by bylo možné odhalit pochybení Benedikta XVI.! Kdyby se kupříkladu rozpoutala debata nad tím, jak papež přistupuje k otázkám sexuální výchovy a prevence, jak se vyjadřuje k věci poraden pro těhotné ženy, jež uvažují o interrupci apod., jistě by se našlo mnoho přešlapů. Diskuze nad tím, zda se církev více otevírá světu či ne, když se papež staví konzervativně k aktuálním tématům současné doby jako je interrupce a eutanazie, však pozbývá významu. To pak české žurnalisty velmi snadno přetrumfne vynikající řečník Tomáš Halík, když si ve své knize položí otázku, zda jako společnost skutečně chceme „ukřičet či zesměšnit tento téměř jediný hlas, který uprostřed naší západní kultury říká něco jiného, který tiše a vytrvale nabízí lidem možnost zamyslet se nad tím, zda ona hesla libertinismu jsou opravdu tak neomylná, za jaká se vydávají [...]“.¹¹⁰

3.2.4.5 Strnulý papež (překvapuje)

První změna v popisech nového papeže nastává po jeho první zahraniční cestě. Ta, jak jsme již uvedli, vedla do Kolína nad Rýnem na Světové setkání mládeže. Už od prvního dne se objevují zprávy, které dokládají, že Benedikt (žurnalisty) skutečně překvapil. Řekla bych, že událost Světového setkání mládeže je pro diskurz papeže

¹¹⁰ HALÍK, T.: Noc zpovědníka. Praha, 2005, s. 198.

Benedikta XVI. důležitá v tom, že do způsobu vypovídání přináší určité zklidnění. Papež už není vyobrazován explicitně pouze jako staromódní a strnulý člověk, ale začínají se zdůrazňovat i jiné rysy jeho povahy, resp. jiné rysy jeho veřejného vystupování. MF Dnes kupříkladu zmiňuje událost, kdy papež v rámci svého oficiálního programu v Kolíně na Rýnem pozval symbolických dvanáct mladých lidí různých národností na oběd a jelikož mluví tolika jazyky, fungoval jako jejich tlumočník. Přidává, že se ze všech stran „ozývá ‚Viva Papa‘ či ‚Benedetto‘“,¹¹¹ Deník Blesk zase komentuje obrovskou účast mladých na Světovém dnu mládeže, zejména na poslední bohoslužbě: „Milión lidí se včera zúčastnil bohoslužby, kterou sloužil papež Benedikt XVI. Svatý otec mši ukončil Světové dny mládeže v německém Kolíně nad Rýnem. Mladí věřící zaplavili německé město na celý minulý týden.“¹¹² Hospodářské noviny zase vyjadřují překvapení z Benediktových projevů: „Na svůj konzervatismus zapomněl. Splnil slib a nabídl větší otevřenost katolické církve ve vztahu k problémům dnešního světa. Hovořil o potřebě větší vnímavosti.“¹¹³ O necelý rok později se v MF Dnes objeví zhodnocení německé návštěvy, jenž označuje Benedikta za komorní a střízlivý typ člověka, který se však dokáže přizpůsobit, což podle deníku prokázal právě v Německu.¹¹⁴ V souvislosti s cestou do Německa se také začíná hovořit o Benediktových snahách o mezináboženský dialog. Tisk se zmiňuje o návštěvách synagogy a mešity, které papež v Kolíně uskutečnil, a které podle žurnalistů prokázaly, že Benedikt půjde ve stopách Jana Pavla II. i v jiných záležitostech než jen po cestě tradiční katolické morálky.

¹¹¹ Papež chce dialog s Židy. *MF Dnes*. 20.8.2005, roč. 16, č.195, s. 1. Rubrika Titulní strana.

¹¹² Na papeže přišel milión lidí. *Blesk*. 22.8..2005, roč. 14, č. 196, s. 3. Rubrika Politika.

¹¹³ KLEKNER, Radim. Odřikání nám stálo za to. *Hospodářské noviny*. 22.8.2005, č. 163, s. 2. Rubrika Agenda.

¹¹⁴ JANDOUREK, Jan. První rok papeže: výzvou je islám. *MF Dnes*. 19.04.2006, s. 10. Rubrika Ze světa.

V souvislosti s první zahraniční návštěvou a tedy bližším sledováním osobnosti papeže ze strany médií, se rodí ještě jeden rys nově se tvořícího diskurzu, a to pohled na papeže jako na celebrity. Zejména bulvární tisk objevuje v papežovi vhodný objekt pro společenské či IN-OUT rubriky. Časopis *Šťastný Jim* se např. chytne papežova oděvu, který dva týdny po setkání prohlašuje za IN módní prvek: „IN jsou červené pánské boty. I papež Benedikt XVI. v nich sklídl bouřlivé ovace na setkání s mládeží v německém Kolíně nad Rýnem. A papež ví všechno nejlíp!“¹¹⁵ Deník Sport komentuje událost Světového setkání mládeže z pozice, kdy hodnotí papeže jako celebrity, na níž se přišli podívat i němečtí fotbalisté: „Papež Benedikt XVI. navštívil Světové hry mládeže - a v Kolíně nad Rýnem na něho čekaly kromě davů věřících i celebrity. Z okna hotelu přímo proti slavné kolínské katedrále mával Svatému Otci i legendární Brazilec Pelé, vedle něho byl Lukas Podolski, hvězdička německé reprezentace a místního bundesligového klubu.“¹¹⁶ Zobrazení papeže jako celebrity se od chvíle prvního velkého veřejného vystoupení stane zcela běžnou součástí diskurzu. Zejména bulvární deníky a časopisy začnou komentovat papežovy promluvy a vystoupení tímto způsobem. Rozhodně to ale nezůstane pouze záležitostí bulváru.

3.2.4.6 Papež jako celebrita a výnosná značka

Nejprve se zaměříme na samotný pojem celebrita. Podle definice amerického autora knihy *The Image* Daniela Boorstina jsou celebrity lidé, kteří jsou „slavní prostě proto, že jsou slavní“¹¹⁷. Tedy jsou to lidé, o nichž se píše prostě proto, aby se o nich psalo. Otevřená encyklopedie Wikipedia uvádí, že celebrita je významná či slavná

¹¹⁵ IN nebo OUT. Úlovy *Šťastného Jima*. *Šťastný Jim*. 9.9.05, roč. 5, č. 37, s. 10. Rubrika IN nebo OUT.

¹¹⁶ Pelé mával papežovi. *Sport*. 20.8.2008, roč. 53, č. 195, s. 7. Rubrika Fotbal.

¹¹⁷ *Photography And The Pseudo-Event: Abu Ghraib* [online]. 2008 [cit. 2008-05-14]. Dostupný z WWW: <<http://www.jameslomax.com/words/509/photography-and-the-pseudo-event-abu-ghraib>>.

osobnost, která vykazuje zvýšený zájem ze strany široké veřejnosti či médií. Za celebrity jsou přitom nejčastěji považovány hvězdy filmového a hudebního průmyslu, televizní osobnosti, úspěšní politici, ale také osobnosti, které se zasloužili o něco výjimečného, díky čemuž jim je věnována zvýšená pozornost. Takovou celebritou je podle Wikipedie např. Matka Tereza. V této kapitole si ukážeme, že zrovna tak jí může být (a skutečně jí je) i papež Benedikt XVI.

Jak jsme již řekli, vyobrazování papeže jakožto celebrity není nic neobvyklého. Naopak! Od jeho první zahraniční cesty se zcela běžně objevují zprávy s bulvárním vyzněním. Jedná se většinou o články, jež komentují Benediktova vystoupení na veřejnosti, ať právě zahraniční cesty, nebo běžné středeční generální audience. Nejvíce takových článků čteme v Blesku, Šípu, v deníku Sport a ve společenských rubrikách časopisů, ovšem i seriózně vyhlížející deníky situují papeže do pozice klasické celebrity. Zprávy tohoto druhu se nejčastěji objevují ve formě fotografie s krátkým komentářem či ve formě krátkého článku. Nejčastějším tématem přitom bývá pontifikův vzhled, oblečení, přefeknutí, faux paux či kuriozita nebo nějaká překvapivá událost. Příkladem takové bulvární zprávy může být úryvek z MF Dnes referující o papežovi jako fanouškovi fotbalu: „Komu bude zítra fandit papež Benedikt XVI.? Německý rodák, který ‚úřaduje‘ ve Vatikánu, církevním srdci Itálie, má dilema. [...] Benedikt XVI. se snaží sledovat zápasy i přes četné povinnosti. Po postupu Němců přes Argentinu dokonce narušil pravidelný denní rytmus. ‚Bylo to tak napínavé, že musel nechat večeři na pozdější dobu,‘ řekl jeho tajemník.“¹¹⁸ Jak vidíme, článek nám vtipně ukazuje papeže jako fotbalového fanouška a zároveň jako člověka, který má svůj velmi striktní a neměnný režim, který zřídka kdy poruší. Jiný typ zprávy přináší Blesk: „Italský pekař a majitel restaurace Cosimo Mogavera vyvinul spolu s dietology

¹¹⁸ Papežovo srdce bude bít dvojnásob. *MF Dnes*. 3.7.2006, roč. 17, č. 154, s. 6. Mutace Zprávy z regionů. Rubrika Fotbal.

z univerzity v Neapoli směs na pizzu, která potlačuje vznik vrásek. O pizzu pod názvem Primula je obrovský zájem, zamiloval si ji i papež Benedikt XVI.¹¹⁹ Opět tu máme zprávu pro pobavení. Papež si zamiloval pizzu, která má vliv na vzhled obličeje. Vtip je v tom, že Benedikt XVI. je papež (u nichž se předpokládá, že vzhled je až na posledním místě) a navíc papež nepříliš působivého vzhledu. A ten, šeredný Benedikt, si zamiluje recepturu, která zkrášluje. Jindy se v Blesku dočteme, že Benedikt XVI. dostal od zaměstnanců stanice Radia Vaticana „Mini iPod od Apple Computers. Dárek, který papež dostal, má kapacitu 2GB dat a už obsahuje stovky klasických skladeb od Wolfganga Amadea Mozarta, Igora Stravinského, Frederika Chopina, Petra Iljiče Čajkovského a dalších“. Zde se dočteme, papež (jehož zvolení je stále oznamováno bílým kouřem) dostane nejnovější výdobytek elektrotechniky. Základem vtipu je prvek kontrastu. Spojení elektrotechniky a Vatikánu totiž i v dnešní době zaručeně vyvolává představu něčeho velmi kontrastního. I deník Metro přináší zprávu o tom, co všechno patří do majetku Benedikta XVI.: „Kromě papamobilu a několika reprezentačních limuzín vlastní papež Benedikt XVI. od nynějška také těžkotonážní traktor. Ten bude mít za úkol tahat na Svatopetrské náměstí těžké dřevěné pódium.“¹²⁰ Tady je vtip dvojího druhu. Zaprvé, je tu dostatek ironie, Benedikt XVI. určitě nebude skutečným majitelem těchto vozidel a zřejmě je ani sám nebude řídit. Zadruhé, na co bude papežovi traktor? Šťastný Jim zase přináší zprávu o tom, co dělá Benedikt XVI. na dovolené: „Také Svatý otec si v létě musí vybrat dovolenou. Podobně jako předchůdce Jan Pavel II. si Benedikt XVI. oblíbil Alpy. Na pozadí alpského panorama přemítá o otázkách života, smrti a věčné spásy. Často se také dává do řeči s místními dětmi a

¹¹⁹ Pizza na vrásky. *Blesk*. 15.8.2007, roč. 16, č. 189, s. 20. Rubrika Zadí strana.

¹²⁰ Papež vlastní od včerejška traktor. *Metro*. 2.11.2007, č. 213, s. 4. Rubrika Svět.

turisty.¹²¹ Opět prvek vtípu. Co asi tak dělá Svatý otec (nejvyšší představitel církve, jenž snad ani v posteli nesvléká svou bílou sutanu) na dovolené?

Jak vidíme, bulvární zprávy o Benediktovi XVI. nejsou psány s tím, aby papeže pošpinily nebo zesměšnily, ale především proto, aby čtenářům ukázaly jeho osobu jaksi „odlehčeným“ způsobem. Využívat postavu papeže pro pobavení není nic těžkého. Stačí trocha ironie, kontrastu a vtípu a je to! Přesto musíme počítat s tím, že i tyto zprávy mohou mít vliv na pozdější vypovídání o papežovi, a tedy i na to, jak je ve výsledku papež čtenáři vnímán. Z výpovědí referujících o Benediktovi XVI. jako celebritě bych tedy vypíchl zejména zprávy referující o jeho striktní denní rutině (a jejím občasném porušování) a dále články, které rády posilují image papeže i celého Vatikánu jakožto staromódní instituce (prostřednictvím článků, které ukazují staromódní v konfrontaci s moderním).

Mimo to je ale hodně kladen důraz i na ekonomickou stránku pobývání Josepha Ratzingera v úřadu papeže. Píše se o jeho rodném městě a o jeho domech (např. kdo je koupil a za jakých okolností). Když jede papež na zahraniční návštěvu, dělají se analýzy toho, kolik stály přípravy, jaké předměty s jeho fotkou se prodávají (např. že se prodávají i buřty nazvané Benedikt XVI.) apod. V několika periodikách je zaznamenán kupříkladu prodej a následné sledování dalších cest auta, které Ratzinger vlastnil ještě jako kardinál: „Šestadvacetiletý Benjamin Halbe z Bavorska udělal se svým ojetým Volkswagenem Golfem opravdu ‚božský‘ obchod. V elektronické aukci na portálu Internet Casino za něj utržil 188 939 eur. A to jen proto, že jako první majitel auta je v technickém průkazu uvedený jistý Joseph Ratzinger. Nynější papež Benedikt XVI.,¹²² uvádějí Hospodářské noviny. Blesk se zase zmiňuje o novém

¹²¹ Papež v Alpách. *Šťastný Jim*. 29.7.2005, roč. 5, č. 31, s. 5. Rubrika Lidé dnes.

¹²² NĚMEC, Petr. Papamobil: to není obchod, ale pocta. *Hospodářské noviny*. 16.8.2005, č. 159, s. 18. Rubrika Ze zahraničí.

produktu, který nese papežovo jméno: „Papežské pivo z pivovaru Weideneder v bavorském městě Tann s portrétem hlavy církve Benedikta XVI. získává stále větší oblibu u návštěvníků papežova rodiště Marktlu, který leží nedaleko varny zlatavého moku. Světlý sváteční pivní speciál je z nejkvalitnějších surovin.“¹²³

Tedy, jak můžeme vidět, papež je skutečně pasován do role člověka, o němž stojí za to psát ve společenských a také ekonomických rubrikách. Relativně často se přitom objevují tyto zmínky vedle dalších „drbů“ o fotbalistech, filmových hvězdách, modelkách, politicích atd. To je vidět např. na popiscích fotografií oblíbených suvenýrů, jež se objevily na dvojstránce v magazínu Květy: „Láhve chmelového moku s podobiznami lídrů politických stran byly ve Velké Británii před volbami do parlamentu hitem. Trička s novým Svatým otcem dnes najdete v každém obchodě se suvenýry. Řeznictví v bavorském Marktlu, rodném městě papeže Benedikta XVI., jsou nyní doslova zavalena speciálními Ratzingerskými klobásami. Američané touží po zubech moudrosti herce Jacka Nicholsona, Matrjošky s tvářemi prezidentů George Bushe a Vladimira Putina jdou na Rudém náměstí v Moskvě na odbyt jedna báseň.“¹²⁴ Pokud se tedy jedná o principy, jimiž je Benedikt XVI. pasován do role celebrity, zdá se, že ty se v zásadě neliší od principů utvářejících jiné celebrity. Přesto je papež v tomto smyslu zvláštním objektem bulvarizace, a o to víc že se jedná právě o osobu Benedikta XVI. V následující kapitole si ukážeme proč.

¹²³ Bleskově. *Blesk*. 21.7.2005, roč. 14, č. 169, s. 2. Rubrika Politika.

¹²⁴ TARABUSOVÁ, Zuzana. Kupte si svou celebrity! *Týdeník Květy*. 2.6.2005, roč. 15, č. 22, s. 10. Rubrika Zaujalo nás.

3.2.4.7 Papež v zajetí estetizace

Pojem estetizace se používá v souvislosti s prezentací situací či scén takovým způsobem, aby byly zajímavější než skutečně jsou. Časté bývá např. spojení „estetizace násilí“ či „estetizace utrpení“, které poukazují na přibarvování násilných scén v médiích způsobem, který má tyto scény zmírnit nebo naopak zesílit. Dalo by se říci, že se jedná o používání estetických prvků v oblastech, které přesahují uměleckou sféru (vlastní definice). V případě vyobrazování papeže Benedikta XVI. v médiích funguje prvek estetizace jednoznačně od prvních dní jeho pontifikátu. Zdá se, že úřad papeže je perfektním cílem takových praktik. Proč? Zaprvé, papež vystupuje ve světě jako morální autorita, které je přisuzován velký vliv. Zadruhé, je to úřad kontroverzní historie, již je snadné kdykoli připomenout. Zatřetí, je to Svatý otec čili duchovní osoba a symbol duchovního života. Začtvrté, je to role, která je spojována se silnými tradicemi, dogmatismem a stálostí, což jsou pojmy v naší euroamerické kultuře momentálně neoblíbené. Navíc tuto roli zastává starý člověk, jenž se na veřejnosti neobjeví jinak než v bílé sutaně. V případě Benedikta XVI. tu ještě figuruje fakt, jak už jsme zmiňovali v kapitole o jeho roli celebrity, že se jedná o člověka fyzicky nepříliš hezkého. Ten je navíc v očích českých žurnalistů spíše manažerem než typickým duchovním vůdcem. Když si plně uvědomíme tyto body, musíme připustit, že role papeže je velmi ojedinělým typem úřadu, a tudíž bude i ojedinělým objektem bulvarizace a estetizace. V předchozí kapitole jsme si ukázali, že je Benedikt XVI. velmi vhodnou postavou pro využití ironie a vtipu. Zejména co se týče „odlehčených“ bulvárních zpráv ve společenských rubrikách. Nyní si ukážeme, že je jeho postava vhodným objektem rovněž pro využívání negativních estetických prvků.

Jedním ze slov poměrně často se vyskytujících v prvním měsíci pontifikátu Benedikta XVI. je slovo „inkvizice“. Zdůrazňuje se, že Kongregace pro nauku víry, jejímž prefektem byl Joseph Ratzinger od roku 1981 do dne svého zvolení papežem, je nástupní institucí inkvizičního úřadu. Oficiálně je to instituce, jež se zabývá otázkami týkající se nauky víry, mravů a věcí souvisejících s vírou. Má zkoumat a případně odsoudit nauky, které odporují zásadám víry, posuzovat obsah některých knih a zabývat se prohršky proti víře. Skutečně tedy v jisté smyslu navazuje na funkce úřadu známého jako inkvizice. Samotné slovo „inkvizice“ je však konotačně velmi zatíženým výrazem. Pravděpodobně nám při jeho přečtení v hlavě vyvstanou drsné scény nespravedlivého a krutého mučení, které známe z filmů či knih. Už samotné jeho použití má velkou sílu, o to větší pak, když je použito v souvislosti s něčím současným. V tomto bodě opět připomínám, že v této práci nehodnotím činy Benedikta XVI., ani se nesnažím odhalit jeho skutečnou osobnost, hodnotím pouze způsob, jakým je vyobrazován v českém tisku. A právě tam, zdá se mi, je Benedikt pasován do role jakéhosi novodobého inkvizitora. Nejen tím, že je Kongregace pro nauku víry spojována s inkvizicí, ale také tím, jakým způsobem jsou českým tiskem líčeny Benediktovy činy. „Když hovořil o terorismu, nazval ho ‚úchylkou‘. Slovo úchylka zní z papežových úst zvláště - za úchylku totiž považují vatikánští konzervativci například homosexualitu. Je tedy homosexuál stejně úchylný jako terorista?“,¹²⁵ píše Reflex týden po papežově volbě. „Benedikt [...] ocenil italské vymítače ďábla, kteří se sešli na celostátním shromáždění“,¹²⁶ píše MF Dnes v září 2005. V článku k ročnímu výročí jeho zvolení se v Hospodářských novinách objevuje zhodnocení dosavadního působení Benedikta XVI.: „Na rozdíl od prvních dnů papežství dnes Benedikt při pravidelných audiencích vítá shromážděné davy. Po vzoru

¹²⁵ HALADA, Andrej. Vážení čtenáři. *Reflex*. 28.4.2005, roč. 15, č. 34, s. 3. Editorial.

¹²⁶ Papež ocenil vymítače ďábla. *MF Dnes*. 16.9.2005, roč. 16, č. 218, s. 10. Rubrika Ze světa.

svého předchůdce objíždí náměstí v papamobilu a bere do náruče malé děti. [...] Znamky starého ‚inkvizitora‘ samozřejmě nezmizely docela. Benedikt dokončil to, co Jan Pavel začal: dokument zabraňující mužům s homosexuálními sklony v přijetí kněžství. [...]“.¹²⁷ „Podle papeže Benedikta XVI. jsou média perverzní a škodí dětem. Děje se tak prý proto, že vulgarizují sexualitu. Svatý otec tento názor proklamoval na konferenci Děti a sdělovací prostředky. Ty by měly podle Josepha Ratzingera nejmladší generaci jít vzorem a ukazovat jim hodnoty, jako je manželství a lidská důstojnost,“¹²⁸ otiskuje deník Metro v lednu 2007. MF Dnes podává rovnou výčet kontroverzních výroků: „homosexualitu označil za morální zlo“, „feminismus považuje za ideologii rozbíjející rodinu“, „o buddhismu prohlásil, že je to ‚autoerotická spiritualita‘“¹²⁹ apod.

Zvolení papeže, který má na kontě mnoho kontroverzních výroků a činů z minulosti jistě v prvních dnech vyvolává u žurnalistů (a nejen u nich) obavy. Je proto pochopitelné, že mají potřebu se ve svých člancích o těchto věcech zmiňovat. Ovšem to, že se zprávy stejného typu objevují po celou dobu a především to, jak jsou nám podávány, dává poznat, že tu nejde pouze o potřebu informovat. Slova jako „inkvizice“, „morální zlo“, autoerotika“, „d’ábel“, „úchylka“ nebo „perverznost“ jsou bezpochyby estetizující výrazy, které mají sloužit zejména k tomu, aby přibarvovaly Benediktovu „inkvizitorskou image“. Jsou tu podle mého názoru zejména proto, aby čtenáře šokovaly.

¹²⁷ Benedikt XVI.: rotvajlera vystřídal německý ovčák. *Hospodářské noviny*. 20.4.2006, č. 78, s. 8. Rubrika Názory.

¹²⁸ Papež opět ostře vystoupil proti morálce médií. *Metro*. 26.1.2007, č. 19, s. 4. Rubrika Ze světa.

¹²⁹ JANDOUREK, Jan. Byl liberálem i tradicionalistou. A teď? *MF Dnes*. 16.06.2005, s. 4. Rubrika Seriál.

3.2.4.8 Papež determinován prostředím

To, co Michel Foucault vždy kritizoval - předstírání určité výpovědi, že pojednává o přirozeném stavu věcí, se celkem často objevuje v diskurzu papeže Benedikta XVI. Samotný fakt, že je to Němec, je od počátku zmiňován jako něco podstatného, co dotváří jeho osobnost. MF Dnes například spojuje německé rčení „Klein, aber fein“¹³⁰ s Benediktovou snahou očistit víru i za cenu zmenšení církve. Blesk v jiném článku považuje za důležité uvést Benediktovu národnost, když se zmiňuje o papežově návštěvě bývalého koncentračního tábora v Osvětimi: „Papež, původem Němec, tam uctil památku obětí holocaustu.“¹³¹ Hospodářské noviny dokonce označují Benedikta XVI, za „syna Německa“: „Jako ‚syn Německa‘ přijel včera papež Benedikt XVI. do koncentračního tábora v Osvětimi, kde nacisté zahubili půldruhého miliónu lidí, většinou Židů.“¹³²

V dalších člancích se dočteme, že je Benedikt „plachý a puntičkářský“ nebo že je to „člověk rozumu a vůle“, což je hodnocení, které typicky přisuzujeme příslušníkům německého národa. Právě tyto stereotypní vlastnosti se podle mého názoru až moc snadno promítají do popisů Benediktovy povahy, jeho uvažování a rozhodování. Vidět je to kupříkladu na úryvku otištěném v Hospodářských novinách: „‘Osvícení v klasickém smyslu, napůl mystické nebo jaké, jsem neměl nikdy,‘ přiznává (Benedikt XVI.). Německého profesora teologie vede k víře sám rozum, je to muž disciplíny, výkonu, práce a přesnosti.“¹³³ Žurnalista hodnotící Benediktův přístup k víře sice ocitoval papeže, ale velmi snadno připojil svůj vlastní komentář, který se zakládá ve

¹³⁰ ASH, Timothy Garton. Papež Benedikt XVI. uspíší odkřesťanštění Evropy. *MF Dnes*. 23.04.2005, roč. 16, č., s. 1. Rubrika Kavárna - příloha pro myšlení, umění a civilizaci.

¹³¹ Papež navštívil Osvětim. *Blesk*. 29.5.2006, roč. 15, č. 124, s. 2. Rubrika Politika.

¹³² „Syn Německa“ v Osvětimi. *Hospodářské noviny*. 29.5.2006, č.103, s. 1. Rubrika Titulní strana.

¹³³ NĚMEČEK, Tomáš. Poezii v církvi střídá rozum. *Hospodářské noviny*. 21.4.2005, č. 78, s. 10. Rubrika Názory.

velké míře na stereotypch, jež jsou Němcům v Čechách přisuzovány. Svoji roli v těchto popisech Benedikta XVI. může ale také hrát vztah, který my Češi chováme k Němcům. V článkách referujících o Janu Pavlu II. se rovněž hojně zdůrazňuje jeho národnost, ale fakt že byl Polákem, je mu připisován pouze k dobru. Můžeme pouze odhadovat, že je to z důvodu našeho stále rozporuplného vztahu k německému národu, který již nebývá ve společenské ani mediální komunikaci vyjadřován nijak explicitně, ale stále může přebývat skrytý právě v rámci diskurzů vypovídání o jiných, nepolitických záležitostech.

Po přečtení několika článků prvního týdne pontifikátu Benedikta XVI. dává jasně poznat, že nově vznikající diskurz se bude ubírat jiným směrem než diskurz vypovídání o jeho předchůdci Janu Pavlu II. Zatímco Jan Pavel II. byl prezentován, jako už jsme uvedli, jako jemný člověk, nadaný básník a řečník, spíše sportovec a lidumil než průbojný církevní hodnostář, Benediktovi XVI. jsou přisuzovány všechny vlastnosti ambiciózního manažera, který si jde za svým cílem a používá k tomu i drsnějších zbraní. Často se zmiňuje jeho rychlý vzestup v církevní hierarchii, ale rovněž fakt, že se profesorem teologie stal již jako devětadvacetiletý. Jan Pavel II., ač za svého života dosahoval stejně velkých úspěchů, není spojován s cílevědomostí a dravostí. Naopak je znázorňován jako člověk, který jako by o žádný růst v církevní hierarchii nikdy neusiloval (což je přinejmenším nepravděpodobné): „Jmenování (biskupem) zastihlo sportovně založeného duchovního v okamžiku, kdy v severovýchodním Polsku sjížděl s přáteli řeku na kajaku,“¹³⁴ píše MF Dnes. V popisech Benedikta XVI. absentuje jakákoli spontánnost a pokud je řeč o nějakých jeho koníčcích či aktivitách mimo práci, hovoří se o brilantní hře na klavír, jeho zálibě v latině a psaní knih. Otázkou je, nakolik se právě do tohoto popisu mísí stereotypy,

¹³⁴ JANDOUREK, Jan. Sedm životních rolí Karola Wojtyly. *MF Dnes*. 16.10.2003, roč. 14, č. 233, s. 7. Rubrika Publicistika.

jež chováme o Němcích a na druhé straně na kolik v jiných popisech figurují jisté mýtické rysy, které jsme přisuzovali bývalému „papeži z Východu“. I když se v pozdějších měsících Benediktova pontifikátu začíná psát o jeho smyslu pro humor a prázdninových cestách na italský venkov, převažují stále zmínky o jeho profesních úspěších, skepsi k moderní kultuře a současném snaze o čistotu víry. Celkový dojem z Benedikta XVI. se nemění. Diskurz je nastaven tak, že je Benediktovi XVI. od počátku přisouzena role upjatého, velmi cílevědomého a stále pracujícího Němce.

3.2.4.9 Psychicky labilní papež?!

V této kapitole se opět nejprve obrátím k Foucaultovi, jenž je mi pro mou diskursivní analýzu neustále velkou inspirací. Krom toho, že měl Foucault detektor na výpovědi, jež se tvářily, jako by popisovaly přirozený stav věcí, stejně tak kritizoval snahu za každou cenu propojit nesourodé historické události. Tuto kritiku lze jistě aplikovat i na snahu dát společného jmenovatele událostem života jednotlivce. Přesně o to se totiž snaží tisk, když hledá spojovací znaménko mezi obdobím života Josepha Ratzingera před rokem 1968 a po něm – snaží se vytvořit spojovacího článek, který by vysvětlil jeho velkou myšlenkovou proměnu. Zde se musíme vrátit ke kategoriím, jež jsme výše zkritizovali. Musíme se vrátit k pojmům „liberální“ a „konzervativní“, neboť právě ony jsou používány pro charakter změny, jenž se dle žurnalistů odehrál v Ratzingerově životě. Reflex popisuje jeho proměnu takto: „Studentská revolta roku 1968 ale modernistu Ratzingera nepříjemně zaskočí. [...] Je konfrontován se všemi druhy terorizování, od slovních a písemných výhrůžek až po fyzické násilí. V roce 1969 utíká do Řezna, kde učí až do svého jmenování arcibiskupem [...].¹³⁵ Úplně stejným způsobem vysvětluje „tajemný“ přerod z liberála v konzervativce MF Dnes:

¹³⁵ BYSTRONĚ, Petr. Joseph Ratzinger. *Reflex*. 5.5.2005, roč. 15, č.18, s.70. Rubrika Labyrint kultury.

„Jak již bylo napsáno, nový papež je dnes považován za konzervativce. Nebylo tomu tak vždy. V době druhého vatikánského koncilu v letech 1962 až 1965, který měl snahu přizpůsobit církev moderním časům, se o něm dalo říci, že je spíše reformista. [...] Pak v roce 1968 přišly studentské levicové bouře v ulicích západních velkoměst a vrátily jeho názory zpět směrem ke konzervatismu. Zastihly ho jako profesora na univerzitě v Tübingenu, kde byl nejradikálnějšími studenty skandalizován a napadán.“¹³⁶ V *Hospodářských novinách* se v článku otištěném rok po jeho zvolení objevuje stejný motiv šoku: „Život Josefa Ratzingera poznamenalo trauma z mládí - šok z roku 1968. Ratzinger, který tehdy představoval teologickou špičku země, byl schopen tvořivě oponovat vlivným levicovým filozofům typu Jürgena Habermase. Revoltující studenti teologie tehdy rušili jeho přednášky pískáním na píšťalky a rozhazovali letáky, v nichž byl obraz Krista na kříži pojat jako sadomasochistická scéna bolesti.“¹³⁷ Jak *Blesk*, tak *MF Dnes* i *Hospodářské noviny* tedy spatřují důvod jeho proměny v šoku, který utrpěl v roce 1968, kdy začala Evropa a s ní i Ratzingerovy studenti na univerzitě v Tübingenu volat po svobodě.

Musím se nutně ptát (jako by to udělal Foucault) za první – skutečně se odehrála nějaká změna, nebo je to jen pohled žurnalistů? A za druhé – pokud změna proběhla, byl jejím důvodem skutečně šok ze studentských bouří? Pražský biskup Václav Malý, jehož jsem se na jedné diskusi zeptala na jeho názor na současného papeže, odpověděl, že si Benedikt XVI. podle jeho názoru začal v jistém momentě svého života skutečně teologicky protiřečit. Avšak důvod této proměny, který uvádí, je o trochu méně tajemný, než co si můžeme přečíst v českém tisku: „Určitě je to do jisté míry spojeno

¹³⁶ JANDOUREK, KRYZÁNEK, SENKOVÁ. Kdo je nový papež Benedikt XVI. *MF Dnes*. 20.04.2005, č. 16, č. 92, s. 3. Rubrika Nový papež.

¹³⁷ LOUŽEK, Marek: Nový papež je příjemně jiný. *Hospodářské noviny*. 21.4.2006, č. 79, s. 8. Rubrika Názory.

s nárůstem a proměnou zodpovědnosti. Jako univerzitní profesor si mohl dovolit zdůrazňovat své názory, jako arcibiskup či prefekt Kongregace pro nauku víry musel trochu ubrat.“ I přesto, že to zřejmě nemusí být jediný důvod nebo dokonce onen důvod, je to zajímavá myšlenka, která v tisku skutečně absentuje. Hovoří se sice o změně funkce z prefekta Kongregace pro nauku víry v papeže a v souvislosti s touto změnou i o možné proměně preferencí do budoucna. Přerod z konzervativce v liberála však zůstává hodnocen výhradně jako „tajemný“ a více než čemu jinému se přisuzuje plachosti a, soudě z použitých výrazů jako „šok“, „kulturní šok“ či dle charakteristiky „introvertní muž, který nesnášel konflikty“¹³⁸, též psychické labilitě současného papeže.

3.2.4.10 Geniální teolog a univerzitní profesor

Od počátků vypovídání o novém papeži se zdůrazňují jeho vynikající intelektuální schopnosti a velmi plodná práce na poli teologie. Bývá zmiňováno i to, že stál u proměn církve během II. Vatikánského koncilu, kde působil jako teologický poradce. Po celou dobu pontifikátu Jana Pavla II. pak působil jako jeho osobní poradce ve věcech teologie, exegeze a dogmatiky. O Benediktovi jakožto velkém inspiračním zdroji hovoří i někteří církevní hodnostáři. Krom Tomáše Halíka, který neopomene tuto Benediktovu stránku připomenout v žádném svém komentáři, nemůžeme nezmínit biskupa Václava Malého. Ten na výše uváděné diskuzi, jíž jsem se v únoru tohoto roku zúčastnila, mimo jiné řekl: „Benedikt je intelektuál. Oproti Janu Pavlu II. není tolik spontánní, ale Jan Pavel II. zase nebyl takový teolog. Benedikt je precizní a podnětný myslitel. Zejména jeho dvě encykliky jsou velmi inspirativní.“

¹³⁸ JANDOUREK, Jan. Byl liberálem i tradicionalistou. A teď? *MF Dnes*. 16.6.2005, roč. 16, č. 141, s. 4. Rubrika Seriál.

V tisku byl Benedikt XVI. ilustrován jako typický univerzitní profesor zejména po svém zvolení. Jak už bylo několikrát zmíněno, jeho profesorský charakter byl zdůrazňován ve srovnání s bezprostředností a poetičností života Karola Wojtyly. Jako příklad uvádíme dva titulky, jež se objevily v *Hospodářských novinách* dva dny po volbě nového papeže: „Světec versus profesor“ a „Poezii v církvi střídá rozum“¹³⁹. Později bývá profesorský charakter současného papeže zdůrazňován zejména v souvislosti s vydáním dvou Benediktových encyklik. Velmi zhusta, ale v trochu pozměněné podobě se toto téma opět vynořuje po Benediktově řezenské přednášce, jež vyvolala tolik negativních projevů v islámském světě a ještě více komentářů v médiích. Připomeňme si, o co šlo. Benedikt při své druhé oficiální návštěvě Německa 11.9.2006 v rámci oficiálního programu vystoupil na univerzitě v Řezně. Pro zdejší studenty si připravil přednášku o víře a rozumu a okrajově se v ní zmínil též o rozdílu pojetí víry a rozumu v křesťanství a islámu. Aby tento rozdíl ilustroval, uvedl dialog ze 14.století popsaný v knize profesora Theodora Khoury. Jde o rozhovor o islámu a křesťanství a rozdíly mezi nimi, který vede byzantský císař Manuel II. Paleolog s jistým perským učencem. Benedikt se zaměří zejména na pasáž o násilí a uvádí několik citátů byzantského císaře, na nichž chce ilustrovat, jak se k otázkám násilného šíření víry stavěl tento panovník odchovaný klasickou řeckou filosofií. Dále se zamýšlí nad tím, zda spojení víry a rozumu je pouze vynálezem řecké filosofie, který je později adoptován i křesťanstvím, či zda je to přirozené spojení. Přitom uvádí, že v islámu takové spojení nenajdeme, neboť Bůh islámu je absolutně transcendentní, nevázan na žádnou naši kategorii a zřejmě tedy ani na rozum. Věta, která způsobila tolik nevole a kritiky ze strany muslimů, byla právě jedním z citátů byzantského císaře: „Ukaž mi, co

¹³⁹ NĚMEČEK, Tomáš. Poezii v církvi střídá rozum. *Hospodářské noviny*. 21.4.2005, č. 78, s. 10. Rubrika Názory.

nového přinesl Mohamed a nalezněš tam pouze věci špatné a nelidské, jakou je jeho direktiva šířit mečem víru, kterou hlásal.¹⁴⁰

O událostech, které nastaly po přednesu tohoto textu informuje český tisk následovně: „Papež čelil ostré kritice a výzvám k omluvě ze strany muslimských zemí poté, co při návštěvě Německa minulý týden použil středověký citát o násilnosti islámu. Své výroky se snažil zmírnit již o víkendu. Benedikt XVI. včera řekl, že polemický obsah citátu neodráží jeho osobní přesvědčení. ‚Měl jsem zcela jiný úmysl. Chtěl jsem vysvětlit, že náboženství a násilí nejdou dohromady [...],‘ uvedl nejvyšší představitel katolické církve,¹⁴¹ píše deník Metro. ‚Benedikt XVI. se [...] včera od Manuela distancoval. Omluvy se však muslimové nedočkali. Nad dopadem svého projevu vyjádřil jen lítost. ‚Hluboce lituji reakcí v několika zemích na části mého projevu, které se mohly dotknout citů muslimů,‘ uvedl včera papež. ‚Ve skutečnosti se jednalo o citaci středověkého textu, jenž opravdu nijak nevyjadřuje můj osobní názor.‘¹⁴² píše Hospodářské noviny. ‚Papež se omluvil za něco, co neudělal. A mnozí muslimové mají stejně pocit, že je to málo. Doba vymknutá z kloubů šíří, abychom citovali Shakespeara. Benedikt XVI. totiž ani islám, ani Proroka neurazil, jak snadno zjistí každý, kdo umí číst. Toho se však od ideologů a jimi navedených davů asi těžko dočkáme,¹⁴³ uvádí MF Dnes. ‚Když papež Benedikt XVI. promluvil v úterý dvanáctého září v Řezně, chtěl

¹⁴⁰ Papež v Řezně - "Víra, rozum a univerzita" : Přednáška Benedikta XVI. na univerzitě v Řezně [online]. 2005 [cit. 2008-05-14]. Dostupný z WWW: <<http://blog-r.cz/papez-rezno>>.

¹⁴¹ Papež řekl, že jeho výroky byly špatně interpretovány. *Metro*. 21.9.2006, roč. 2, č. 183, s. 5. Rubrika Ze zahraničí.

¹⁴² Papež uklidňuje rozhněvané muslimy. *Hospodářské noviny*. 18.9.2006, č. 181, s. 6, Rubrika Ze zahraničí.

¹⁴³ JANDOUREK, Jan. Papež se omluvil za to, co neudělal. Asi zbytečně. *MF Dnes*. 19.9.2006, roč. 17, č. 219, s. 10. Rubrika Názory.

samozřejmě také mluvit o tom, jak jsou muslimové tolerantní, a zdůraznit mezináboženský dialog. Přesto udělal svými výroky globální malér,¹⁴⁴ hodnotí Reflex.

Následuje tedy vlna článků, které otiskují papežova prohlášení, že se jednalo o velké nedorozumění a špatnou interpretaci, mluví se o omluvě a lítosti a v návaznosti na to se rozpoutá debata o násilnostech islámských radikálů. Hovoří se rovněž o tom, zda začít či nezačínat hovořit veřejně o terorismu a jiných islámských násilnostech. Krom toho se upozorňuje na fakt, že to, co papež pronesl v Řezně, nebylo kázání, ale univerzitní přednáška, která byla navíc přednesena na půdě západní univerzity, kde existuje svoboda slova. Benedikt je tedy pasován do role profesora a intelektuála, který se vyjádřil – svobodně a přímo – k aktuálnímu tématu dneška. Ne již v takové míře najdeme ale i názory jiného ražení. Příkladem může být velmi ojedinělý článek tohoto typu z MF Dnes: „Je třeba dost odvahy k tomu, aby se na toto téma (téma náboženského násilí) přestalo mluvit ryze pragmaticky. Ale papež sáhl po příkladu náboženského násilí nešťastně. Jeho oddanost míru a dialogu by byla přesvědčivěji doložena, kdyby si za příklad vzal některý z křesťanských projevů náboženského násilí. Což nelze něco velmi podobného tomu, co měl vyslovit císař Manuel na adresu islámu, říci také o křesťanství? Nešířilo se snad mečem, nedělo a neděje se v jeho jménu mnoho špatného a nelidského?“¹⁴⁵ Jeho autor naráží na nevhodnost příkladu, který si Benedikt ve své přednášce zvolil. Podobně reagoval i prof. Valentino Cottini, katolický kněz a italský odborník na islám, když byl požádán o svůj názor k této věci jedním z účastníků diskuze v kostele u Nejsvětějšího Salvátora v Praze. Řekl, že se dodnes neví, zda řezenská přednáška byla pouze velkým faux paux či zda tam byl opravdu nějaký záměr z papežovy strany. Z nízké frekvence názorů tohoto typu můžeme pouze odhadovat, že

¹⁴⁴ DOLEŽAL, Jiří X. Islám proti násilí. *Reflex*. 27.9.2006, roč. 16, č. 39, s. 80. Rubrika Sonda.

¹⁴⁵ ŠTAMPACH, Ivan O. Papežův krůček k válce civilizací. *MF Dnes*. 18.9.2006, roč. 17, č.218, s. 10. Rubrika Názory.

čeští žurnalisté povětšinou přebraly pouze oficiální prohlášení Vatikánu. To, že nijak zřetelně nepromýšleli pochybení papeže, může souviset právě s tím, že ten je v diskurzu českého tisku vyobrazován jako geniální teolog a velmi bystrý myslitel. To, že naopak byly promýšleny otázky terorismu, násilí a dezinterpretace ze strany muslimů, jistě souvisí s diskurzem vypovídání o islámu, který je veden našimi médii.

3.2.4.11 Papež - politik?!

Přestože papež fakticky je vládcem a politikem, prakticky tyto funkce podle některých pozorovatelů již nevykonává. Kupříkladu Tomáš Halík ve své knize *Noc zpovědníka* uvádí, že papežství „už dávno nemá k dispozici žádnou politickou a donucovací moc, ba vůbec žádnou jinou moc než je morální vliv slova“¹⁴⁶. Na druhou stranu se však ozývají i hlasy, že papež ve skutečnosti politikem je. Např. novinář Heinz Joachim Fischer v knize *K čemu je církvi papež?* hovoří o Janu Pavlu II jako o muži zcela výjimečných politických schopností, který sehrál důležitou úlohu při pádu komunismu. Uvádí k tomu citát Michaila Gorbačova z r. 1992, který tehdy řekl, že „to, k čemu v Evropě v posledních letech došlo, by nebylo bývalo možné bez tohoto papeže, bez obrovské – i politické – role, kterou Jan Pavel II. sehrál ve světovém dění.“¹⁴⁷ Podívejme se ale, z jaké pozice referuje o politické funkci současného papeže český tisk.

Měsíc po zvolení Benedikta XVI. do úřadu se v MF Dnes objevují titulky „Papež se poprvé vmísil do politiky“ nebo „Papež nyní čelí kritice za ‚vměšování‘“. Články, jimž titulky přináležejí komentují Benediktovo nepřímé vstoupení do politiky tím, že „pochválil italské biskupy na setkání za to, že ‚vyzdvihli katolické postupy‘“, když

¹⁴⁶ HALÍK, T.: *Noc zpovědníka*. Praha, 2005, s. 198.

¹⁴⁷ FISHER, HORN a kol.: *K čemu je církvi papež?* Brno, 1997, s. 50.

„vzvali italské voliče k bojkotu referenda o embryonickém výzkumu“¹⁴⁸. V žádném jiném periodiku se komentář této konkrétní události již neobjevuje, přesto si média od prvopočátku všimají Benediktova přístupu k politice. Hospodářské noviny den po zvolení uvádějí například papežův výrok, že se věřící nesmějí „nechat ovlivnit nejrůznějšími ideologiemi ani politikou“¹⁴⁹. Politický rozměr jeho aktivit se pak nejčastěji zmiňuje v souvislostmi s jeho zahraničními cestami, především s jeho cestami do Latinské Ameriky a Turecka. Reflex, když píše v květnu 2007 o Benediktově návštěvě Latinské Ameriky, informuje také o jeho komentářích týkajících se místní politiky: „Nebál se ani mírně zabrousit do politiky a varoval před následky ‚divokého kapitalismu‘. Rýpl si nepřímou i do Huga Cháveze, když prohlásil, že marxistické vlády zanechaly množství ‚ekologických a lidských katastrof‘“¹⁵⁰. Hospodářské noviny hodnotí papežovu cestu do Turecka jako cestu s jednoznačným politickým cílem: „Cesta papeže Benedikta XVI. by měla silný politický rozměr, i kdyby nebylo jeho zářijové přednášky na řezenské univerzitě [...] bylo přetěžkým úkolem vydat se na cestu s tím, že není politická, když je ve světě chápána především jako politikum.“¹⁵¹ MF Dnes rovněž spekuluje, co je skutečným cílem této návštěvy. Zda je to spíše snaha o navázání dialogu s muslimy, nebo návštěva pravoslavného patriarchy Bartoloměje I. Objevuje se též názor, že cíl návštěvy je víceméně politického ražení vzhledem k tomu, že se (podle MF Dnes) Benedikt po celou dobu své cesty snaží přesvědčit Turky, že i přes některé své výroky z minulosti, jejich členství v EU podporuje. V MF Dnes se ale objevuje i jiný postoj a to, že papež v Turecku především testuje vzájemné vztahy muslimů a křesťanů. Podle tohoto

¹⁴⁸ Papež se poprvé vmísil do politiky. *MF Dnes*. 31.5.05, roč. 16, č. 127, s. 10. Rubrika Ze světa.

¹⁴⁹ SLÁDEK, Jiří. Kardinálové zvolili konzervativce. *Hospodářské noviny*. 20.4.2005, č. 77, s. 1. Rubrika Titulní strana.

¹⁵⁰ GEBERT, Jan. Papež necvičí aerobic. *Reflex*. 30.5.2007, č. 21, s. 12. Rubrika Reflexe.

¹⁵¹ ČERNÝ, Adam. Papež otevíral dveře. *Hospodářské noviny*. 30.11.2006, č. 232, s. 11. Rubrika Názory.

názoru je papež cílevědomým politikem, který přesně ví, co svými kroky způsobuje. „Papežova politika je velice dobře mediálně propracovaná,“ píše deník, „Papež si jistě uvědomuje, že kvůli chováním Izraele, USA a jejich spojenců v muslimském světě sílí mezi muslimy pocit, že jsou cílem novodobého křížového tažení. A tohoto pocitu v kombinaci s nevzdělaností a horkokrevností mnoha muslimů bravurně využívá ku prospěchu křesťanských církví. Papež nejspíše dobře sledoval chování mnoha obyčejných muslimů v reakci na karikatury Mohameda, a musel si tedy být vědom toho, jaké následky u prostých muslimů bude mít zmínka o slovech byzantského císaře Manuela II. Paleologa, který měl říci, že prorok Mohamed přinesl světu jen ‚zlo a nelidskost‘.“¹⁵² Blesk hodnotí Benediktovu návštěvu v Turecku jako výjimečný akt jeho diplomatických schopností: „Přes svoji kritiku islámu si získal sympatie celého Turecka. Tam, kde ještě před pár dny byly proti papežovi demonstrace, ho dnes oslovují ‚bratře‘ . Blesk: Mistr diplomacie.“¹⁵³

Množství dalších analyzovaných článků, hovoří-li o politické dimenzi Benediktova pontifikátu, se zaměřuje zejména na Benediktovy výroky o křesťanských kořenech kultury a politiky či vzkazy politikům. Můžeme si tedy například přečíst to, že papež Benedikt XVI „požádal zástupce států EU, aby vzali na vědomí své křesťanské kořeny. ‚Papa Ratzí‘ politiky vyzval, aby pomáhali budovat morální hodnoty, které stály za vznikem evropské kultury.“¹⁵⁴ Nebo že papež „ve svém nedělním kázání prohlásil, že změna světové ekonomiky je nezbytná. Svátý otec se domnívá, že pouze touto cestou lze zabránit světovému hladu. Apeloval na světové politiky, aby ‚před problémy nezavírali oči‘.“¹⁵⁵ apod.

¹⁵² LHOŤAN, Lukáš. Papež není křížák, jen ví, co dělá. *MF Dnes*. 30.11.2006, roč. 17, č. 278, s. 11. Rubrika Názory.

¹⁵³ Tvář dne. *Blesk*. 1.12.2006, roč. 15, č. 279, s. 24.

¹⁵⁴ Vatikán. Krátce. *Metro*. 26.3.2007, č. 60, s. 4. Rubrika Zpravodajství.

¹⁵⁵ Papež chce změnu evropské politiky. *Metro*. 13.11.2006, č. 217, s. 4. Rubrika Ze světa.

Krom toho se často objevují zprávy o tom, jakého politika či zástupce státu Benedikt XVI. přijal ve Vatikánu a o čem spolu jednali. Takto tisk informoval nejen o českých návštěvách u papeže, ale např. také o ruském prezidentovi Vladimíru Putinovi, izraelském prezidentovi Moše Kacapovi, súdánském prezidentovi Umaru Hasanu Bašírovi či papežem odmítnuté americké ministrině zahraničí Condoleeze Riceové. V této souvislosti je také zmiňován právě respekt, který má Benedikt XVI. mezi významnými představiteli světové politiky. V každoroční anketě časopisu Time je pak tento respekt „zhmotňován“ tím, že je Benedikt XVI. označen za jednoho z nejvlivnějších lidí této planety.

Když se ještě jednou vrátíme k návštěvě Turecka, můžeme zmínit ještě jeden komentář Hospodářských novin, jenž se vztahuje k politické dimenzi Benediktova pontifikátu: „Hlavním cílem papežské návštěvy není snaha urovnat vztahy mezi křesťanstvím a islámem. Benedikt se v Turecku snaží spíše zapojit islám a východní pravoslavné církve do svého projektu překonávání sekularismu.“¹⁵⁶ Podle tohoto komentáře je totiž Benedikt XVI. věrným obhájcem odluky církve a státu. Téma vztahu církve a státu se přitom objevuje i v dalších zprávách jiných periodik. Reflex kupříkladu otiskuje rozhovor s Václavem Malým, který na otázku „Jaký má papež názor třeba na spojení státu a církve?“ odpovídá „On se domnívá, že spojovat politiku a náboženství není úplně nejšťastnější.“¹⁵⁷ Rovněž MF Dnes se dotýká obdobného tématu, když podává zprávu o tom, že papež obdržel dopis od iránského prezidenta Ahmadínežáda. Na Ahmadínežádovo doporučení „nastolit (mezi státy) nové politické i lidské vztahy na základě učení proroků“ podle MF Dnes papež reagoval slovy, „že

¹⁵⁶ BLOND, PABST. Papež v Turecku buduje monoteistickou alianci. *Hospodářské noviny*. 1.12.2006, č.233, s.10. Rubrika Názory.

¹⁵⁷ Západ by měl být mnohem přísnější. *Reflex*. 21.9.2006. č. 38, s. 76. Rubrika Bez obalu.

chce ve světě usilovat o mír ne jako politická, ale jako náboženská a morální autorita¹⁵⁸.

Pokud bychom to měli shrnout, papež je českými médii hodnocen jako politik v tom smyslu, že se vyjadřuje k politickým tématům a že přijímá zahraniční návštěvy, s nimiž diskutuje ožehavé otázky světové politiky. Zdůrazňuje se rovněž, že se u zástupců zemí celého světa těší velkému respektu. Na druhou stranu se však objevují i názory, že papež Benedikt XVI. je velmi schopným politikem, který přesně ví, za které nitky zatáhnout (a přesně za ty také tahá). To se zdůrazňuje zejména ve vztahu k muslimům a postavení katolické církve mezi světovými náboženstvími. Hovoří se rovněž o jeho „vměšování“ do politických rozhodnutí některých států. Přestože tedy je Benedikt XVI. pasován do role politika, o mnoho víc je zdůrazňována jeho role vlivné morální autority. Dalo by se tedy říci, že je prezentován zejména jako morální autorita. Ač pozitivně, neutrálně či za pomoci negativních výrazů (viz kap. 3.2.4.7). V církevní terminologii se pro označení papeže používá titul Svatý otec. Zkusme se podívat, do jaké míry je Benedikt XVI. prezentován českým tiskem jako morální autorita a do jaké míry je v médiích Svatým otcem ve smyslu, jak jej chápe sama katolická církev.

3.2.4.12 Papež jako Svatý otec

Ukázali jsme si, že Benedikt XVI. v námi analyzovaných článcích vystupuje jako určitá autorita. Citovali jsem ze zpráv, které hovoří o jeho promluvách směřovaných k politikům různých států. Řekli jsme si ale také, že spíše než politickou autoritou, je českými médii prezentován jako morální autorita. V této souvislosti jsou zmiňovány zejména jeho promluvy, v nichž vyzívá státníky k zachování míru. „Nechť mezi představiteli států a mezinárodních organizací sílí vůle dosáhnout mírového

¹⁵⁸ Papež dostal dopis od Ahmadinežáda. *MF Dnes*. 28.12.2006, roč. 17, č. 300, s. 6. Rubrika Ze světa.

soužití mezi národy, kulturami a náboženstvími, které vzdalí hrozbu terorismu,‘ prohlásil papež Benedikt XVI. Ve svém vůbec prvním poselství Městu a světu (Urbi et orbi) [...] tak vyzval k hledání mírového soužití a urovnání sporu kolem íránského jaderného programu,‘ píše deník Šíp v dubnu 2006.¹⁵⁹ „Benedikt XVI. [...] se vyslovil pro okamžité zastavení bojů v Libanonu. Před nedělní modlitbou vyzval podle agentury ANSA ‚všechny činitele odpovědné za spirálu násilí, aby odložili zbraně a prostřednictvím dialogu dosáhli soužití na Blízkém východě,‘¹⁶⁰ uvádějí Hospodářské noviny v září 2006. Dále jsou uváděny jeho snahy o mezináboženský dialog, zejména s islámem. Píše se, že po diplomatickém skandálu, který vznikl hlavně z nepochopení jeho řezenské přednášky (k tomu jsme se vyjadřovali v kap.3.2.4.7), se Benedikt XVI. velmi snaží o urovnání vztahů s muslimy. „I když začala návštěva papeže Benedikta XVI. v Turecku poměrně chladně a rozpačitě, situace se změnila. Svatý otec si podle všeho místní lid naklonil a přehodnotil svůj postoj ke vstupu země do Evropské unie. [...] Dokonce i islamistický list Yeni Safak Josepha Ratzingera ocenil. ‚Herzlich Willkommen, Bruder,‘ vítal ‚svého křesťanského bratra‘ na titulní straně,‘¹⁶¹ píše deník Metro v prosinci 2006. „Jen z pohybu rtů papeže a imáma se dá vyčíst, že se oba modlí. Benedikt XVI. má zavřené oči a stojí bos uprostřed jedné z nejproslulejších mešit světa. Stává se tak teprve druhým nejvyšším představitelem katolické církve, který se k něčemu takovému odhodlal,‘¹⁶² zmiňuje časopis Reflex v lednu 2007. Jak vidíme, papež je v těchto zprávách vyobrazován velmi pozitivně. Dokáže se stejně jako Jan Pavel II. pomodlit s muslimem, dokáže si během několika málo dní získat celé Turecko apod. Zprávy tohoto typu se navíc objevují v relativně vysoké frekvenci.

¹⁵⁹ Vatikán. *Šíp*. 18.4.2006, roč. 2, č. 91, s. 5.

¹⁶⁰ Nový papež se věnuje více politice. *Hospodářské noviny*. 3.8.2006, č. 149, s. 6. Rubrika Ze zahraničí.

¹⁶¹ NOSKOVÁ, Anna. Papež sbírá stále více bodů od Turků. *Metro*. 1.12.2006, č. 230, s. 5. Rubrika Ze zahraničí.

¹⁶² ŠÍMA, Milan. Modrá mešita. *Reflex*. 4.1.2007, roč.18, č. 1, s. 60. Rubrika Genius loci.

Dalším rysem prezentace Benedikta XVI. jakožto duchovní autority, je ale i ne už tolik pozitivní stránka věci, a to neustálé připomínání jeho požadavku správné morálky. V souvislosti s tím můžeme ve výpovědích o Benediktovi XVI. zaznamenat rys vypovídání, který rozhodně stojí za promyšlení. Pokud totiž budeme u mnohých článků otištěných v českém tisku, jak se říká, číst mezi řádky, objevíme tu postoj, který konstatuje, že papežovy požadavky jsou na dnešní dobu přehnané a pro většinu lidí včetně věřících nesplnitelné. Přestože toto není vyjádřeno nijak explicitně, objevili jsme několik příkladů, z nichž se dá tento postoj tisku snadno vyčíst: „Mladí poutníci, kteří se do Kolína sjeli z celého světa, měli ale především možnost bezprostředně konfrontovat své postoje s tím, co hlásá hlava katolické církve. Benedikt XVI. je v ještě větší míře než jeho předchůdce Jan Pavel II. znám nesmlouvavým přístupem k předmanželskému sexu, antikoncepci, homosexualitě a dalším aspektům ‚moderního života‘. ‚Samozřejmě si uvědomujeme, že mnohé z dívek, které tak nadšeně zdraví papeže, mají v kabelece antikoncepční pilulky,‘ řekl v rozhovoru pro deník Frankfurter Allgemeine Zeitung předseda Německé biskupské konference kardinál Karl Lehmann,¹⁶³ takto popisuje charakter Světového setkání mládeže v Kolíně nad Rýnem r.2005 deník Hospodářské noviny. ‚Světové dny katolické mládeže [...] mají ukázat, že mladí lidé tyto konzervativní hodnoty - uprostřed běsnění materiálního světa, vši komerce a povrchnosti - opět vyhledávají. [...] Ve skutečnosti by bylo zajímavé vědět, kolik ze statisíců přítomných poutníků dodržuje předmanželskou sexuální zdrženlivost,¹⁶⁴ uvádí časopis Reflex. Píše se tu o tom, že papež něco vyžaduje, ale že se počítá s tím, že to jeho ovečky stejně nedodržují. Mezi takovým typem zpráv

¹⁶³ KLEKNER, Radim. Odříkání nám stálo za to. *Hospodářské noviny*. 22.8.2005, č. 163, s. 2. Rubrika Agenda.

¹⁶⁴ HRUBÝ, Dan. Falešná zpráva o katolické církvi. *Reflex*. 25.8.2005, roč. 16, č. 34, s. 9. Rubrika Reflexe.

najdeme rovněž články, které referují o aktivitách církve nebo papeže hodnocených jako zpátečnický postoj (vzhledem ke krokům, které podnikají mnohé státy). Blesk například zmiňuje Benediktovy aktivity proti uzákonění homosexuálních sňatků a dodává přitom, že s tímto postojem papež nemůže uspět, protože celá Evropa postupuje opačným směrem: „Partnerské svazky homosexuálů označil za ‚anarchii‘, přestože i tradiční katolická země, jakou je Španělsko, je povolila, a to dokonce včetně adopcí dětí. Blesk: Zůstal ve středověku.“¹⁶⁵ Hospodářské noviny se o dva roky později vyjadřují obdobným způsobem: „To mu ale těžko přinese body v Evropě, kde jedna země za druhou uvolňuje pravidla pro homosexuální svazky či potraty - s výjimkou, jakou představuje třeba Polsko. Pro mnohé Evropany se tak stává papež mužem, který si nepřeje uvolnit tuhá pravidla. Benedikta se drží tato pověst už dlouho.“¹⁶⁶ Podle těchto komentářů, je tu určitá kontinuální snaha církve, která však nemá šanci. Nemůže uspět, protože takhle se teď neuvažuje. Český tisk nám vtiskává myšlenku, že papež i celá církev jaksi zaspali. Že zaspali celou dobu a že s tím, co dnes nabízejí, nemohou získat více věřících v Evropě, protože společnost je už jinde.

Z toho, co jsme si ukázali teď i jiných částech této práce, je zřejmé, že papež není českým tiskem vyobrazován jako někdo, komu bychom mohli bezvýhradně věřit. Spíše než duchovní otec je nám těmito médii prezentován jako člověk pevnosti, stálosti a neústupnosti. „Má-li být papežem člověk pevný jako skála, na níž může stavět církev, pak v úterý vybrali kardinálové správně,“¹⁶⁷ píše Hospodářské noviny dva dny po zvolení Benedikta XVI. do úřadu. „Občané ve staré Evropě nostalgicky hovoří o návratu měšťanských hodnot. A mladí lidé to dávají najevo zvětšeným zájmem nejen o

¹⁶⁵ Tvář dne. *Blesk*. 8.6.2005, roč. 14, č. 134, s. 24. Rubrika Poslední strana.

¹⁶⁶ SLÁDEK, Jiří. Přísný strážce víry slaví osmdesátiny. *Hospodářské noviny*. 16.4.2007, s. 8. Rubrika Ze zahraničí.

¹⁶⁷ NĚMEČEK, Tomáš. Poezii v církvi střídá rozum. *Hospodářské noviny*. 21.4.2005, č. 78, s. 10. Rubrika Názory.

papeže Jana Pavla II., ale i o současného Benedikta XVI., jenž pro ně představuje tradiční křesťanské hodnoty,¹⁶⁸ uvádí něco obdobného Reflex v červnu 2007. Duchovní otcovství, což je významná část vztahu věřícího k papeži, je tu ztraceno. Nebo se alespoň smrsklo na minimum. To, co převažuje, je pouhé konstatování, že se jedná o duchovní autoritu pro „někoho jiného“ a ve skutečnosti, že ani „ten jiný“ nedovede naplnit jeho příliš velké požadavky. Došli jsme tedy ke zjištění, že papež Benedikt XVI. je prezentován jako duchovní otec, ale v trochu jiné podobě než je význam tohoto slova v katolické církvi.

Ještě jeden prvek může poukazovat na to, že český světský tisk nepohlíží na papeže jako duchovní autoritu tom smyslu, jak ji chápe katolická církev a dokonce ani ve smyslu duchovního vůdce typu dalajlamy. Tím je způsob, jakým je papež v námi analyzovaných periodikách titulován. Přestože totiž muž na stolci Petrově má stejný titul jako dalajlama - Jeho Svatost, český sekulární tisk jej v případě ani jednoho ze dvou posledních papežů (na rozdíl od nadužívání při titulování dalajlámy) vůbec nepoužívá.

¹⁶⁸ HVÍŽDALA, Karel. Permanentním zatmění reality. *Reflex*. 28.6.2007, roč. 18, č. 26-27, s. 118. Rubrika Esej.

4. ZÁVĚR

V úvodu jsem řekla, že tato práce si dává za úkol zjistit, jak český tisk prezentuje papeže Benedikta XVI. Řekla jsem, že vycházím z předpokladu, že tisk nejen že informuje, ale zároveň formuje. Úkolem bylo zjistit, jaký obraz této osobnosti nám česká nejčtenější periodika předkládají a zda je tento obraz zatížen nějakými skrytými významy. Vzhledem k tomu, že jsme uskutečňovali mediální analýzu, bylo třeba se nejprve zaměřit na charakteristiku mediálního prostoru. Vycházeli jsme z přesvědčení, že média mají velký vliv na to, jak my, jejich uživatelé vnímáme svět. Podle této teorie poznáváme velkou část toho, s čím nemáme bezprostřední zkušenost, z velké části skrze média (včetně tisku). S osobou papeže většinou nemáme vlastní zkušenost. Maximálně při neosobním setkání na generálních audiencích ve Vatikánu nebo během pontifikových zahraničních cest. Papež je v tomto smyslu tedy typickou celebritou. Známou osobností, se kterou by se rády osobně setkaly davy lidí, ale on je přitom pro naprostou většinu z nich nedosažitelný. Zároveň je to ale duchovní vůdce vůbec nejrozšířenějšího náboženství na světě. Tímto náboženstvím je prezentován jako duchovní autorita, jako Svatý otec, v něhož mohou věřící vkládat svou důvěru a jímž se mohou bez obav nechat vést svým životem. Tedy v diskurzu katolické církve to není jen tak ledajaká celebrita. Naopak je to velmi důležitý a jen málo kriticky hodnocený úřad (a podobně nekriticky se přistupuje i k osobě, jež tento úřad zastává). V diskurzu sekulárních médií, jak ukazuje tato práce, je to na druhou stranu role velmi kritizovaná. (a, jak jsme ukázali, zde již velmi záleží na tom, kým je úřad vykonáván).

V úvodu jsem rovněž vyjádřila svou obavu, zda budu metodu diskursivní analýzy schopná dobře použít vzhledem k tomu, že nemá striktně daná pravidla.

Pochybnost neustupovala ani během samotné analýzy. Z toho důvodu jsem výsledky, které zde prezentuji, neustále dokola kontrolovala s analyzovanými články. Znovu a znovu jsem hledala souvislosti a vše se snažila uzavřít, až když mi na mysl nepřicházely jiné alternativy. Tímto způsobem jsem se v obrovském počtu článků snažila najít spojovací prvky, o nichž by se ve výsledku dalo říct, že tvoří diskurz vypovídání. Velkým inspiračním zdrojem mi po celou dobu bylo dílo Michela Foucaulta. Nejen jeho metoda diskurzivní analýzy, ale zrovna tak jeho neustálá kritika sebe sama. Foucault, jak si můžeme přečíst v mnohých výkladech jeho filosofie, byl jako jeden z mála myslitelů v historii schopen ustupovat svému egu před myšlenkou dobře odvedené práce. Sám sebe po celý svůj pracovní život revidoval a tím nejen že zanechal mnoho inspirativních teorií, ale zároveň ukázal, že vědec, chce-li být dobrý, musí sám sobě umět přiznat neúspěch. Po přečtení několika Foucaultových knih pochopíme, že tento autor zasvětil svůj život hledání (slovy prof. Marcelliho) „rozdílných stylů existence“. Stejně tak i já jsem se v této práci snažila konfrontovat různé druhy vypovídání, abych ukázala, že pohled tisku na papeže je pouze jednou alternativou. Použila jsem k tomu výroky různých věřících katolíků včetně významných církevních hodnostářů a zajímavých teologů, ale také články referující o jeho předchůdci Janu Pavlu II.

Postupem času, jak jsem se více a více dostávala do problematiky, jsem si přitom uvědomovala nutnost kriticky zhodnotit i oficiální pohled církve. Přesto, že jsem začínala s trochu jinou myšlenkou, došla jsem v průběhu práce k přesvědčení, že katolická církev, ač se jedná o „jejího muže“, rozhodně nemá co se týče papeže patent na pravdu. Došlo mi, že i ona je ovlivňována diskurzí své doby a tedy i to, jak nahlíží na současného papeže je ovlivněno paradigmatickým katolické církve v současné době. Toto zjištění mě vedlo k myšlence, že je velmi důležité, aby v církvi působili lidé jako je Hans Küng – nekonformní, ale chytří. Nekonformní proto, aby neustále dávali

najevo, že ten či onen prvek může snadno být pouze v diktátu určitého diskurzu a dostatečně chytří na to, aby uměli správně a srozumitelně argumentovat. Zrovna tak jsem ale došla k názoru, že ani český tisk nevlastní patent na kritiku. Právě proto, že je ovlivňován diskurzem, který sám vytvořil. Zajímavým výsledkem mé práce je zjištění, že analyzovaný tisk přisuzuje Benediktu XVI. určité vlastnosti a povahové rysy, do kterých, jak se zdá, promítá i různé mýty a klišé naší společnosti. Jan Pavel II. je například (v článcích otištěných po jeho smrti) vyobrazován jako dobrý Polák, zatímco Benedikt XVI. od počátku jako zlý Němec. Jan Pavel II. měl (na počátku svého pontifikátu) rád sport a byl společenský, hovořilo se o něm proto jako o spontánním člověku. Benedikt XVI. je situován spíše do role milovníka klasické hudby a necharismatického profesora, a tedy člověka strnulého a nudného. Přitom, je skutečně nedostatek charismatu a povolání učitele na univerzitě arbitrárně propojen s nutností být strnulý a ne-spontánní? Dalším zjištěním bylo, že neustálým opakováním jistého typu aktivit papeže, popřípadě jejich následnou kritikou, utváří tisk velmi jednostranný pohled. Například neustálým zdůrazňováním moralistických výroků Benedikta XVI. vytváří tisk obraz moralistického a přísného papeže. Po rozumné úvaze a četbě z jiných zdrojů můžeme ale snadno zjistit, že důrazy reflexe papežských aktivit by mohly být i jinde. To, že jsou aktivity papeže jako morální autority pouhým výsekem z celé řady dalších papežových činností, již v analyzovaných článcích není tak zřetelné. Pak je tu ale ještě jedno zjištění, pravděpodobně to nejzásadnější. Zdá se, že tisk neustálým opakováním stejných motivů, témat a případně i slovních spojení přesvědčuje o své pravdě nejen čtenáře, ale dokonce i sám sebe. Žurnalisté Benediktovi XVI. přisuzují určité vlastnosti a intence, které pak sami začnou považovat za jediné skutečné. To se ve výsledku promítá i do komentářů událostí, jež se vychylují od běžných zpráv přicházejících z tiskových agentur. Když například udělá papež chybu nebo když se zachová nějak nestandardně, čeští žurnalisté ji umějí vysvětlit pouze na základě

nějakého již známého vzorce vypovídání. Tak se stalo v případě Benediktovi řezenské přednášky, po níž se zdvihla vlna protestů z muslimského světa. Žurnalisté nedokázali na situaci reagovat jinak než že zkonstatovali, že si muslimové přednášku geniálního teologa špatně interpretovali. Diktát diskurzu říká, že Benedikt XVI. je mimořádně inteligentní, jiný diskurz říká, že muslimové nejsou tak inteligentní. Jediný možný výsledek – ten, kdo udělal chybu, jsou muslimové. Přitom ale po přečtení přepisu tolik diskutovaného úryvku z této přednášky a vyslechnutí názoru odborníka na vztahy islámu a křesťanství, musím konstatovat, že využít tak silný výrok proti islámu, bylo skutečně zcela zbytečné (čili že se jednalo o pochybení ze strany Benedikta XVI.).

Uvědomit si, že to, co je nám prezentováno v médiích není jednoznačným odrazem skutečnosti, je náročný proces. Často jsem musela po sobě revidovat celé odstavce, protože jsem si až zpětně uvědomovala, že vydávám za objektivní a informativní to, co jsem vyčetla z analyzovaného tisku. Musela jsem neustále dávat pozor na to, abych nesklouzla k pouhému opakování toho, co bylo napsáno českými žurnalisty. Každý motiv vypovídání jsem se snažila konfrontovat s jinými typy výpovědí, jež jsem měla k dispozici. Abych si byla jistá, že jsem ve své analýze postupovala správně, zkusila jsem po jejím ukončení malý test. Znovu jsem si otevřela dokumenty s analyzovanými články a namátkově pročítala některé z nich, abych se ujistila, že výsledky, které zde předkládám, skutečně odrážejí styl vypovídání těchto zpráv. Navíc jsem si znovu otevřela dostupné on-line archívy analyzovaných periodik a pročítala nejnovější zprávy od počátku r.2008 referující o Benediktovi XVI. Opět abych zvážila, zda moje kroky vedly správnou cestou. Při pročítání jsem docházela k závěru, že mnoho mých výsledků je skutečně zajímavým příspěvkem k analýze papeže (a možná i jiných náboženských vůdců) v českém tisku. Došla jsem ale i k závěru, že mojí analýzou určitě toto téma není vyčerpané. Jsem si dobře vědoma, že tato diskurzivní analýza nepokryla celé téma diskurzu vypovídání o papežovi.

Vzhledem k tomu, že jsem ale neměla k dispozici žádnou jinou diskurzivní analýzu mediálních sdělení, jíž bych považovala za inspirativní (a tím spíše ne analýzu vypovídání o náboženských vůdcích) a tudíž jsem nikoho nekopírovala, věřím, že výsledky této práce jsou originální. Nesnažila jsem se napasovat svá zjištění za každou cenu do rámců jakýchsi teorií. Ani jsem cíleně nevyhledávala politickou či ideologickou motivovanost skrytých významů, které se promítají do diskurzu vypovídání o Benediktu XVI. Michel Foucault se rovněž nepokoušel své výsledky vysvětlovat tímto způsobem. Jednalo by se, podle jeho přesvědčení, totiž o vytváření nového diskurzu. Autor diskurzivní analýzy samozřejmě musí zvolit jistou metodologii a té se striktně držet, zároveň je ale tento druh práce určitým typem tvůrčího procesu. Člověk musí stát v opozici proti diskurzu, jenž se snaží vypátrat, ale zároveň by se neměl snažit za každou cenu předložit šokující zjištění. Podobným způsobem by podle mého názoru měli pracovat i žurnalisté, chtějí-li uskutečnit nějaký posun v utváření mediálního prostoru. Měli by si uvědomit, že jsou živými prvky v systému určitého stylu vypovídání a že mohou velmi snadno sklouznout k pouhému opakování (ač ve formě kritiky). Jiným řešením by bylo dávat více prostoru různým autorům. Pokud budou o papežovi referovat stále stejní lidé (ač katolíci nebo nevěřící lidé), je nepravděpodobné, že se rozšíří spektrum názorů a tím originalita výpovědí. Jak říkáme již poněkolkáté, jakmile se jeden pohled na věc opakuje stále dokola, je těžké ho nezačít považovat za pravdivý a objektivní odraz naší reality. My jsme se v naší analýze snažili dokázat, že obraz papeže v českém tisku je zatížen skrytými obsahovými i jazykovými významy. Doufejme, že výsledky této práce budou inspirativní! Ať už pro čtenáře českých periodik nebo pro jiné analýzy včetně analýz zobrazování katolické církve v médiích.

BIBLIOGRAFIE

- Bible*. Ekumenický překlad. Praha : Ústřední církevní nakladatelství, 1979.
- BAUDRILLARD, Jean: *Amerika*. Praha: Dauphin, 2000, ISBN 80-86019-97-7
- BAUDRILLARD: *Simulacra and Simulation*. Michigan: University of Michigan Press, 1996, ISBN 0472065211
- FISHER, HORN a kol.: *K čemu je církvi papež?* Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1997, ISBN: 80-85959-09-7
- FLUSSER, Vilém: *Do universa technických obrazů*. Praha: OSVU, 2001, ISBN 80-238-7569-8
- FOUCAULT, Michel: *Archeologie vědění*. Praha: Herrmann & synové, 2002. ISBN 80-239-0124-9
- FOUCAULT, Michel: *Dějiny šílenství v době osvícenství*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1994. ISBN 80-7106-085-2
- FOUCAULT, Michel: *Diskurs, autor, genealogie*. Praha : Svoboda, 1994. ISBN 80-205-0406-0.
- FOUCAULT, Michel: *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin, 2000, ISBN: 80-86019-96-9
- HALÍK, Tomáš: *Vzdáleným na blízku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2007, ISBN 978-80-7106-907-2
- HALÍK, Tomáš: *Oslovit Zachea*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, ISBN 80-7106-547-1
- HALÍK, Tomáš: *Noc zpovědníka*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2005, ISBN 80-7106-777-6
- Kompendium katechismu katolické církve*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, ISBN 80-7195-047-5
- JANDOUREK, Jan: *Když papež odchází*. Praha: Petrov, 2005, ISBN: 80-7227-228-4

- JIRÁK, KÖPPLOVÁ: *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003, ISBN 978-80-7367-287-4
- KÜNG, Hans: *Malé dějiny katolické církve*. Praha: Vyšehrad, 2005, ISBN 80-7021-770-7
- MARCELLI, Miroslav: *Michel Foucault alebo stať sa iným*. Bratislava: Archa, 1995, ISBN 80-7115-099-1
- McQUAIL, Denis: *Úvod do teorie masové komunikace*. Praha: Portál, 2002, ISBN 978-80-7367-338-3
- POSTMAN, Neil: *Ubavit se k smrti*. Praha: Mladá fronta, 1999, ISBN 80-204-0747-2
- RAMONET, Ignacio: *Tyranie médií*. Praha: Mladá fronta, 2003, ISBN 80-204-1037-6
- RATZINGER, Joseph: *Můj život*. Brno: Barrister & Principál, 2005, ISBN 80-85947-94-3
- SEEWALD, Peter: *Joseph kardinál Ratzinger: křesťanství na přelomu tisíciletí*. Praha: Portál, 1997, ISBN 80-7178-141-X
- THOMPSON, John B.: *Média a modernita*. Praha: Karolinum, 2004, ISBN 80-2460-652-6
- VÁVRA, Martin: *Tři přístupy k analýze diskurzu: neslučitelnost, nebo možnost syntézy?* In: *Miscellanea sociologica 2006 - sborník příspěvků z 2. doktorandské sociologické konference pořádané FSV a FF UK 25-26. 5. 2006*. Praha: FSV UK; s. 49-65.
- VIRILIO, Paul: *Informatická bomba*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2004, ISBN 80-86818-04-7

PŘÍLOHY

Tabulky

Tab.č.1¹⁶⁹

Celostátní deníky	Čtenost¹⁷⁰	Prodaný náklad¹⁷¹	Analyzováno
Blesk (bez Nedělního Blesku)	1 561 000	459 626	ANO
Mladá fronta Dnes	1 122 000	301 644	ANO
Právo	458 000	153 944	NE
Aha!	346 000	123 908	NE
Sport	291 000	68 071	ANO
Lidové noviny	238 000	70 355	NE
Šíp	218 000	90 463	ANO
Hospodářské noviny	190 000	59 986	ANO

¹⁶⁹ Media Projekt je realizován společnostmi GfK Praha – Median. V období od 1.1. 2007 - 17.12.2007 bylo dotazováno celkem 29 314 náhodně vybraných respondentů z celé České republiky.

Zdroj: <http://www.uvdt.cz/Upload/536.pdf>

¹⁷⁰ Čtenost = odhad čtenosti na vydání

¹⁷¹ PN = průměrný prodaný náklad za leden 2007 – prosinec 2007 ověřovaný ABC ČR (totožné s obdobím sběru dat Media Projekt), prodaný náklad v kusech

Deníky zdarma	Čtenost	Tištěný náklad¹⁷²	Analyzováno
Metro	367 000	296 238	ANO
24 hodin	189 000	200 399	NE
Metropolitní Expres	182 000	192 187	NE

Společenské magazíny	Čtenost	Prodaný náklad	Analyzováno
Rytmus života	928 000	297 013	NE
Nedělní Blesk	902 000	280 769	NE
Týdeník Květy	488 000	111 260	ANO
Pestrý svět	344 000	194 693	NE
21. století	335 000	53 232	NE
Reflex	259 000	51 788	ANO
Story	202 000	43 861	NE
Spy	193 000	NEOVĚROVÁN	NE
100 + 1	182 000	34 462	NE
Reader's Digest Výběr	182 000	114 737	ANO
Instinkt	157 000	35 603	ANO
Epocha	145 000	54 064	NE
Šťastný Jim	134 000	33 608	ANO

¹⁷² Ověřuje se pouze tištěný náklad.

Tab.č.2

Periodikum	Počet analyzovaných článků	Počet citací/ citovaných článků z daného periodika použitých v textu	Analyzované období
Blesk (bez Nedělního Blesku)	64	15/14	2.4.2005 - 31.12.2007
Mladá fronta Dnes	336	24/21	2.4.2005 - 31.12.2007 (+ 1 článek z 16.10.2003)
Sport	9	2/2	2.4.2005 - 31.12.2007
Šíp ¹⁷³	19	1/1	2.4.2005 - 31.12.2007
Hospodářské noviny	147	24/22	2.4.2005 – 31.12.2007
Metro	60	7/7	2.4.2005 – 31.12.2007
Týdeník Květy	5	2/2	2.4.2005 – 31.12.2007
Reflex	24	10/8	2.4.2005 – 31.12.2007
Reader's Digest Výběr	1	1/1	2.4.2005 – 31.12.2007
Instinkt	16	2/2	2.4.2005 – 31.12.2007
Šťastný Jim	9	2/2	2.4.2005 – 31.12.2007
Celkový počet	690	90/82	

¹⁷³ Deník Šíp začal vycházet až od ledna 2006.

Obrazová příloha

Vatikán 14.3.2007, foto: Klára Pániková

foto: Klára Pániková

foto: Klára Pániková

foto: Klára Pániková

Vatikán 15.3.2007, foto: Klára Pániková

foto: Klára Pániková